

Linnéuniversitetet

Institutionen för socialt arbete

En jämförande studie av föräldrastödsprogrammen
*Att vara förälder i Sverige och Ur barnens
perspektiv*

Kristina Gustafsson
Annika Rosén

Innehåll

Introduktion	2
Syfte och frågeställningar	3
Genomförande	4
Begreppsdiskussion	6
Etiska överväganden	7
Rapportens disposition	7
2. Att vara förälder i Sverige	8
Bakgrund till projektet	8
Mål för projektet	11
Genomförande av föräldracirkeln	11
Resultat <i>Att vara förälder i Sverige</i>	12
Förändringsfaktorer	20
Styrkor	26
Utvecklingsmöjligheter	28
3. Projekt Ur barnens perspektiv	33
Bakgrund till projektet	33
Mål för projektet	35
Genomförande av föräldracirkeln	36
Resultat <i>Ur barnens perspektiv</i>	38
Förändringsfaktorer	44
Styrkor	51
Utvecklingsmöjligheter	52
4. Jämförelser och lärdomar från de två föräldrastödsprogrammen	57
Likheter mellan programmen - resultat	57
Likheter mellan programmen - förändringsorsaker	58
Skillnader mellan programmen	59
5. Slutdiskussion: En målgrupp med migrationserfarenheter	64
Fortsatta forskningsfrågor och områden	65
Referenser	67

Introduktion

Det är en stor resa tycker jag. Du vet det fattades kunskap. Jag kunde inte hitta på lösningar. Jag behövde bara lite ”aha”, att så här kan man göra. Sedan kan man fortsätta själv har jag märkt. Men i början jag var stängd. Det var inte lätt att vara förälder här. Barnen får göra som de vill, de får bestämma och man får straff som förälder. Det kändes inte lätt, det kändes inte skönt. Det finns dagar då jag tänkte att jag har det bättre utan barn. Om det är så här. Om de ska bestämma själva, om de ska göra vad de vill (Intervju med förälder som deltagit i föräldrastödsprogrammet *Att vara förälder i Sverige*).

Föräldern i citatet ovan förklarar både vad det var hon tyckte var svårt i sitt föräldraskap och vad hon behövde för att komma vidare. Det var inte så mycket egentligen, bara lite mer kunskaper om samhället och hur det fungerar, vad ett barnperspektiv innebär och konkreta förslag på lösningar i olika situationer. Sedan menar hon att hon har kunnat fortsätta själv på ett sätt som hon känner sig nöjd med.

Denna rapport innehåller en utvärdering av två föräldrastödsprogram som haft som syfte att stödja föräldrar i ovan nämnda frågor, att förstå samhället, barns villkor och rättigheter och det egna föräldraskapet. Dyliga sätt att arbeta med föräldrar i internationellt och nationellt utformade föräldrastödsprogram, generellt eller för särskilda målgrupper har drygt 30 år på nacken och används idag runt om i landets kommuner i främst preventivt syfte (Jaf & Stattin 2012).

De två föräldrastödsprogram som utvärderas här har byggts upp med en särskild målgrupp i sikte och därmed har specifika mål satts upp. På ett övergripande plan kan vi konstatera att målet är att nå föräldrar med utländsk bakgrund som kan ha svårt att ta del av samhällsinformation och de generella program som erbjuds och företrädesvis ges på svenska. Ur de båda projektens perspektiv finns ytterligare mål. Föräldrastödsprogrammet som genomförts av socialtjänsten i Hässelby – Vällingby *Att vara förälder i Sverige* syftar till att de föräldrar som deltar ska förstå barns perspektiv och rättigheter och i relation till det förändra sitt föräldraskap så att barn inte utsätts för våld eller kränks på olika sätt. Föräldrastödsprogrammet *Ur barnens perspektiv* har genomförts av Sveriges Kvinno- och Tjejjourers riksförbund (SKR) som under utvärderingens gång bytt namn till Unizon.¹ *Ur barnens perspektiv* syftar till att öka medvetenheten hos föräldrar om barns utsatthet och erfarenheter av våld. Genom att förstå våld ur barns perspektiv kan hos föräldrar skapas en vilja till förändring. Även här är förändringen ett led i att tillgodose och förstå barns rättigheter. Båda programmen har den dubbla funktionen att de ger samhällsinformation och utbildning i för föräldraskap viktiga samhällsfrågor, lagar och regler samt att de leder till nya synsätt på och agerande gentemot barn, barnuppfostran och det egna föräldraskapet. Båda föräldrastödsprogrammen bygger på att föräldrar träffas i grupper med en eller flera ledare. Träffarna är upplagda som studiecirkelar och omfattar 3 - 7 träffar.

Utvärderingen genomfördes under oktober 2014 – april 2015. Utvärderingen har gjorts på uppdrag av Länsstyrelsen i Stockholms län och socialförvaltningens utvecklingsenhet i Stockholms stad.² I utlysningen av uppdraget (dnr 2.11.6-137/2014) framgår att båda myndigheterna var angelägna om att, efter flera års satsningar med stöd till förebyggande insatser mot hedersrelaterat våld och förtryck, utvärdera dessa två föräldrastödsprogram varav det ena har delfinansierats med medel från

---

¹ Vi kommer i texten att använda SKR när vi refererar till dokument bakåt i tiden framförallt i kapitel 3 *Ur barnens perspektiv*.

² Uppdragsgivarna, Länsstyrelsen i Stockholms län samt socialförvaltningens utvecklingsenhet i Stockholms stad genomförde i maj 2014 en utlysning av forsknings- och utvecklingsmedel varvid två forskare, Kristina Gustafsson och Annika Rosén vid Linnéuniversitetet ansökte om att få utföra utvärderingen. Ansökan har granskats sakkunnigt och avtal mellan uppdragsgivaren och uppdragstagaren har upprättats om att utföra utvärderingen under 6 månader 2014-2015.

Länsstyrelsen i Stockholms län och det andra av Allmänna Arvsfonden. Till bakgrunden hör också att Regeringen i olika sammanhang har lyft fram behovet av att hitta bra modeller för föräldrastöd till föräldrar med utländsk bakgrund.

Syfte och frågeställningar

Föräldern som citeras i introduktionen beskriver deltagandet i föräldrastödsprogrammet som en ”stor resa”. Hon menar att hon fått kunskaper och redskap som idag hjälper henne i vardagen när hon ska fostra sina barn. Allt har inte fått svar, men hon vet hur hon kan söka lösningar på egen hand och vad det är som gäller. Grundfrågan för denna utvärdering är att fastställa vad det är för resultat som har uppnåtts, t ex i föräldrarnas fall inte bara *att* utan också *vad* hon fått för redskap att hantera sina barn i vardagen. Utvärderingens frågeställningar är:

- Vad är tanken bakom programmen och vilka resultat (i termer av förändring) ville man uppnå och hur?
- Vad menar berörda (aktörer bakom programmen, programfinansiärer, programgenomförare och programdeltagare) att man har nått fram till för resultat (förändringar)?
- Vad menar de berörda ledde fram till resultaten och vad ser man som hinder?
- Vilka faktorer var bidragande orsaker till resultaten?

Dessa frågor besvaras i kapitel 2 *Att vara förälder i Sverige* och i kapitel 3 *Ur barnens perspektiv*. Utifrån svar på dessa frågor blir det möjligt att också jämföra programmen utifrån de frågeställningar som återfanns i utlysningen av denna utvärdering (Dnr 2.11.6-137/2014):

- Vilka framgångsfaktorer respektive utmaningar finns i de två programmens upplägg och genomförande?
- När de samma målgrupp?
- Vilken betydelse har det att inrikta sig på våld respektive det goda föräldraskapet?
- Vilken betydelse har det att det är socialtjänst respektive en idéburen organisation som driver programmet?
- Kan man se de två programmen som kompletterande och finns det faktorer i programmen som skulle kunna föras samman och användas, vidareutvecklas i framtida program?

Dessa frågor besvaras i kapitel 4 *Jämförelser och lärdomar från de två föräldrastödsprogrammen* och 5 *Slutdiskussion: En målgrupp med migrationserfarenheter*. Utvärderingen har genomförts i enlighet med principerna för analys av bidragande orsaker och med kvalitativa metoder. Denna analysmetod är utarbetad med målet att kunna nå fram till trovärdiga anspråk på att det utvärderade föräldrastödsprogrammet verkligen lett till observerbara resultat. Det är en utvärderingsmetod som ryms inom så kallad teoridriven utvärdering (Mayne 2011; 2012). Teoridriven utvärdering ger underlag för att inte bara utvärdera det som genomförts och uppnådda resultat utan klargör även de bidragande orsaker som lett fram till eller har förhindrat resultatet av en intervention, i detta fall föräldrastödsprogrammet. Därmed leder utvärderingen till konkreta förslag på vad som är interventionernas styrkor, men också utvecklingsmöjligheter. Möjligheten att besvara dessa frågor om resultat, förändringsfaktorer, styrkor och utvecklingsområden ser vi som viktigare än att mäta effekter och värdera programmen. Det handlar om föräldraprogram som syftar till att arbeta förebyggande och att minska bruket av våld/främja ett gott föräldraskap och det är angelägna frågor idag på samhälls-, familje- och individnivå och det finns behov av att utveckla modeller och teorier som kan leda till förändring inte minst inom vårt eget huvudområde socialt arbete.

Socialt arbete i Sverige har under senare år upplevt krav på en mer vetenskapligt underbyggd

kunskapsbas. Den evidensbaserade praktiken som utvecklats utgör en specifik professionell verksamhet som ska vetenskapliggöras och där kravet om evidensbaserad praktik bottenar i en önskan om att kontrollera effekterna av en given verksamhet. För att utveckla en evidensbaserad praktik krävs flera åtgärder, detta slås bland annat fast i Socialstyrelsens utredning om en evidensbaserad praktik i socialtjänsten (SOU 2008:18).

Evidens förknippas främst med just effektstudier och kvantitativa data, men vi ser en poäng i att också genomföra kvalitativa utvärderingar som ger utrymme för fördjupning av mer komplexa frågor. Till exempel, att nå grupper av föräldrar och barn som är nyanlända i Sverige och grupper med utländsk bakgrund utan att stigmatisera är en svåravvägd balansgång. Speciellt när det gäller att erbjuda föräldrar med utländsk bakgrund möjlighet till fördjupad kunskap om och ökad förståelse för barns uppväxtvillkor i Sverige och samhällets krav och förväntningar på att föräldrar inte använder våld, kränker sina barn eller på annat sätt utövar förtryck genom exempelvis heder. Vi ser det som en viktig vetenskaplig fråga att också problematisera hur de båda utvärderade programmen hanterat och hanterar denna balansgång mellan vald målgrupp och risken att stigmatisera.

Genomförande

Contribution analysis is an approach to confirming that an intervention is a contributory cause (Mayne 2012:270).

Det finns ett par grundantagande i analys av bidragande orsaker som kort behöver förklaras. För det första vilar analys av bidragande orsaker på teori om förändring. Enkelt handlar det om att utvärderingen utgår från att fastställa vad det var för förändring interventionen syftade till. Utvärderaren tar då inledningsvis reda på hur interventionen var tänkt att leda till förändring och vilka förändringar i så fall. För det andra vilar analysen på betydelsen av bidragande orsaker. Mycket utvärdering syftar till att mäta effekter av interventioner och att utifrån mätningen fastslå att interventionen orsakade effekten (analysis of attribution). I analys av bidragande orsaker är målet att fastställa om och i vilken utsträckning interventionen bidragit till resultat och utifrån det komma med förslag på andra bidragande orsaker eller hinder som kan vara fruktbara för att hitta alternativ eller göra revideringar av interventionen, s. k. contribution claims (Mayne 2012:272 – 273). Det ger kunskap också om varför ett resultat uppstår eller ej. Utifrån dessa grundtankar har materialinsamlingen lagts upp i linje med de olika steg som analys av bidragande orsaker vilar på.

Det första steget var att forskarna satte sig in i programmen, programplaner och bakomliggande drivkrafter, för att kunna fastställa vad som var tanken bakom och vilka mål programmen har haft. Vi träffade därför inledningsvis några av aktörerna bakom programmen för samtal och samlade in samband med det in all befintlig skriftlig information om programmen som fanns i form av projektplaner, ansökningar om medel, utvärderingar som gjorts tidigare och annat relevant material. I denna initiala del av utvärderingen (materialinsamlingen) har vi tagit ansvar för var sitt program. Analys och sammanställning av materialet har vi däremot gjort gemensamt.

Nästa steg var att fånga projektgenomförarnas erfarenheter av föräldrastödsprogrammen. Här använde vi oss av en metod i form av utvärderingsverkstäder. Dessa har genomförts med berörda projektgenomförare det vill säga allt från projektfinansiärer till de samtalsledare och resurspersoner som genomför studiecirkelarna för respektive program (jfr Broms och Sandberg 2004). Målet var att låta projektgenomförarna gemensamt identifiera vad de uppnått för resultat och hur. Utvärderingsverkstäderna genomfördes den 1 och 2 december 2014 under sammanlagt tre timmar per gång. Deltagarna fick arbeta dels uppdelade i två grupper, dels i en gemensam grupp. Alla diskussioner spelades in och har transkriberats. Huvudfrågorna var: Vad har vi uppnått för resultat? Hur har vi uppnått resultat? Om vi blickar framåt, vad finns det för möjligheter och vad finns det för problem med projektet? Samtliga frågor samt instruktioner hade skickats ut i förväg så att deltagarna

själva kunde förbereda sig. Seminarier gav ett omfattande och rikt material på kort tid.

Vi vill dock notera några eventuella nackdelar med utvärderingsverkstäderna. Den första hölls i SKR:s lokaler och det var projektledaren för *Ur barnens perspektiv* som var sammankallande. Det var ganska mödosamt att få ihop de som kanske främst var berörda, nämligen de samtalsledare som arbetar med föräldracirkarna och som därmed möter föräldrarna. Ingen av dessa kunde komma. På plats fanns dock en samtalsledare som lett cirklar för kvinnor inom kriminalvården.³ Där fanns ytterligare två representanter från kriminalvården som arbetat med *Ur barnens perspektiv* på en mer övergripande nivå. På plats fanns också projektets upphovskvinna och hon var också projektledare de första åren och var väl införd med projektets bakgrund och mål. Projektets nuvarande projektledare medverkade också samt personer som arbetar på SKR i mer ledande positioner, i styrelsen eller som chefer. Sammansättningen av personer präglade naturligtvis diskussionen och samtalet och vad som var möjligt att ta upp och vad det blev för utfall. Vi fick t ex fram mer om kriminalvårdens erfarenheter än erfarenheter som hör till målgruppen utländska föräldrar. Majoriteten av deltagarna arbetade med mer organisatoriska frågor än med själva genomförandet av föräldracirkarna och det gjorde att resultaten kom att handla om projektet i sig och vad det gett för resultat för SKR:s del i lika hög grad som vad det resulterat i för projektdeltagarna (föräldrarna). Blandningen av ledning och medarbetare har också betydelse. Vi uppfattade inte att det var något som hämmade diskussionerna, men det påverkade hur ordet fördelades i rummet. Här var vår roll som ledare av verkstaden viktig och att se till att alla fick komma till tals.

När den andra utvärderingsverkstaden hölls dagen därpå i Hässelby – Vällingbyprojektet var upplägget liksom förberedelserna identiskt. Här var det vi som hade sammankallat de berörda och här hade majoriteten erfarenhet av att arbeta konkret med cirklarna, som cirkelledare eller som resurspersoner. Denna utvärderingsverkstad präglades av ett tydligare inifrånperspektiv med fler konkreta exempel och berättelser om mötet med föräldrarna och vad det resulterat i. Det blev mer fokus och konkretion av resultat som handlar om deltagarna än om projektet och projektgenomförarna i sig.

Ett tredje steg var att fånga programdeltagarnas (föräldrarnas) erfarenheter av resultat och orsaker till resultaten. Detta har gjorts genom enskilda - och gruppintervjuer. Kontakt med föräldrar har tagits genom samtalsledare och resurspersoner inom respektive projekt. Det var svårare att få kontakt med föräldrar som deltagit i *Ur barnens perspektiv* än i *Att vara förälder i Sverige*, trots att det är betydligt fler som har tagit del av detta program. En anledning är att projektet *Att vara förälder i Sverige* har en betydligt mer avgränsad och lokal förankring och därmed finns det kunskap om vilka som gått och var de finns att få tag på. Inom SKR har man dokumenterat deltagandet numerärt genom att antalet deltagare vid varje träff har registrerats. Deltagarna har däremot inte uppgett namn. SKR har haft en mer nationell spridning med grupper i Stockholmsområdet, Malmöområdet och inom kriminalvården i Göteborgsområdet. En intervju genomfördes med två föräldrar, fäder, inom *Ur barnens perspektiv*. All kontakt med och information till dem gick via en samtalsledare som också skulle fungera som tolk under intervjun. Hon fick dock lämna återbud och vi genomförde intervjun utan tolk. Det visade sig gå bra med språket.

Vi har också haft tillgång till en tidigare utvärdering som gjorts av projektet *Ur barnens perspektiv* (Bergström 2012). Vi använder den främst som sekundärkälla, det vill säga vi använder citat och uttalanden från för den utvärderingens syfte intervjuade cirkelgenomförare och cirkeldeltagare. Den tidigare utvärdering som gjorts är därmed ett viktigt komplement eftersom den utvärderaren har haft möjlighet att träffa många fler intervjupersoner. En svaghet är dock att

---

³ *Ur barnens perspektiv* riktade sig först och främst till målgruppen föräldrar med utländsk bakgrund och det är med denna målgrupp majoriteten av cirklar har genomförts sedan projektet startade. Arvsfonden var dock med och finansierade ett pilotprojekt där *Ur barnens perspektiv* prövades inom Kriminalvården Väst 2013.

Bergström inte har redovisat metod och material så det är oklart exakt hur många hon har intervjuat, vilka metoder som använts, vilka frågor som ställts och det gör rapporten lite svåränvänd av tillförlitlighetsskäl.

Inom projektet *Att vara förälder i Sverige* genomfördes tre intervjuer med åtta föräldrar, en man och sju kvinnor. I den första intervju samlades fyra personer och här var det en resursperson som var sammankallande och höll i tolkningen. Intervjun hade inte gått att genomföra utan tolk. I den andra intervjun var det endast en förälder och här tog vi själva kontakt och genomförde intervjun utan tolk vilket fungerade bra. I den tredje intervjun samlades tre kvinnor med hjälp av kontakter via en resursperson som också var på plats för att tolka under intervjun. Det behövdes dock ingen tolkning utan intervjun kunde genomföras på svenska.

Vi ser det som mycket viktigt att den första kontakten med intervjupersonerna togs av samtalsledare och resurspersoner. Vi har erfarenhet från tidigare forskning att den målgrupp som föräldrarna utgör kan uppfatta det negativt att bli utvärderad. Det beror bland annat på negativa erfarenheter från hemlandet och misstänksamhet gentemot myndigheter, dokumentation, sekretess osv. Genom det förtroende som vi antog fanns för cirkelledare, resurspersoner och samtalsledare inom respektive program fick vi möjlighet att också skapa förtroende för den utvärdering vi skulle göra.

Samtidigt kan det vara en nackdel att resurspersonerna var med vid två av intervjutillfällena och tolkade. De är partiska och är en del i projektgenomförandet och risken finns att de som intervjuas inte vågar berätta exakt vad de vill eller vara kritiska. Med tanke på tidsaspekten och behovet av förtroende för att genomföra dessa på många sätt krävande intervjuer ser vi främst resurspersonerna som en tillgång och möjliggörare. Intervjuerna handlade vidare inte om att värdera föräldrastödsprogrammen utan om att fastställa varför föräldrarna gått utbildningarna, vad utbildningarna handlade om och vad föräldrarna menar att de fått med sig från utbildningen (resultat och förändring).

Utvärderingsverkstäder och föräldrantervjuer har gjorts efter informerat samtycke. I det förra fallet muntligt och med föräldrarna även skriftligt (dnr 2014/434-31). Vi har även genomfört en observation av ett cirkelmöte inom ramen för Hässelby- Vällingbyprojektet. Även detta har byggts på information och samtycke. Kravet var att vi endast skulle delta som observatörer om alla i gruppen godtog det. Det är känsliga och integritetskrävande samtal och teman som tas upp i föräldraprogrammen och vi var beredda på att också vara lyhörda för om det skapade oro eller negativa reaktioner vid observationstillfället. Syftet med observationen var endast att få en uppfattning om kontexten.

Begreppsdiskussion

Med utgångspunkt i det material vi har samlat in har det varit svårt att skapa en enhetlig begreppsapparat för det som utvärderas. Verksamheten benämns för allt från föräldraprogram, föräldrasamtal, föräldracirkel till kurs. Materialet som tagits fram och som beskriver metod och genomförande av verksamheten benämns som bok, studiehandledning, manual, metodstöd osv. Genomförarna kallas social arbetare, socionomer, cirkelledare, resurspersoner, samtalsledare osv. För att skapa tydlighet och en röd tråd i texten använder vi följande benämningar:

Föräldrastödsprogram, det är de som utvärderas och de har utvecklats genom projekt. Det gör att det finns projektgenomförare och projektdeltagare. Det är så vi benämmer våra forskningspersoner, de som deltagit i utvärderingsverkstäder och intervjuer. Samma personer är ibland även programgenomförare, de genomför de cirklar som föräldrastödsprogrammen bygger på. Programgenomförare benämns också för cirkelledare och resurspersoner i *Att vara förälder i Sverige* och samtalsledare i *Ur barnens perspektiv*. Verksamheten som utförs kallar vi för cirklar och cirkelverksamhet. Materialet består av en film, ett metodstöd och ett spel i *Ur barnens perspektiv* och av en studiehandledning i *Att vara förälder i Sverige*.

Etiska överväganden

Föreliggande utvärdering har etikprövats och godkänts av den regionala etikprövningsnämnden i Linköping (dnr 2014/434-31). Vi kan inte se att det föreligger någon risk för fysisk eller psykisk skada, smärta eller integritetsintrång på kort eller lång sikt för vare sig programfinansiärer, programgenomförare eller programdeltagare. Att samtala enskilt och i grupp om barnuppfostran, föräldraskap och våld vilket är målet för föräldrastödsprogrammen och därmed också teman som har berörts i de intervjuer vi genomfört kan medföra ett visst obehag för deltagande föräldrar. Det är något som vi som intervjuande forskarna har fått hantera. Det är viktigt att poängtera att våra intervjuer enbart skulle handla om programdeltagarnas erfarenheter och synpunkter på de föräldraprogram de deltagit i och inte om föräldrarnas liv i övrigt. Samtidigt har samtliga intervjuer handlat om våld och om att slå och kränka barn och om andra svåra ämnen som är utelämnande för den som blir intervjuad. Vi har inte upplevt det som problematiskt vare sig under intervjun eller efteråt, men det ställer höga krav på att sekretess och övriga forskningsetiska regler noga efterföljs i enlighet med etikprövningen (dnr 2014/434-31). Det är alltid svårt att tillgodose sekretess fullt ut i en studie som den här som har en tydlig förankring i en viss kommun, organisation eller på andra sätt avslöjande markörer. Beträffande projektgenomförarna skyddas deras identitet endast symboliskt genom att vi inte använder några namn eller specificerar vem som sagt vad inom de olika programmen. För föräldrarnas del avstår vi från att ange vilka språk de talar eller vilka nationaliteter de har, vi anger ingenting om deras nuvarande personliga status eller andra kännetecken och på så sätt skyddas deras identitet. Alla namn som förekommer är fingerade.

Rapportens disposition

I Kapitel 2 *Att vara förälder i Sverige* redovisas svar på forskningsfrågorna ovan;

Vad är tanken bakom programmen och vilka resultat (i termer av förändring) ville man uppnå och hur?

Vad menar berörda (aktörer bakom programmen, programfinansiärer, programgenomförare och programdeltagare) att man har nått fram till för resultat (förändringar)? Vad menar de berörda ledde fram till resultaten och vad ser man som hinder? Vilka faktorer var bidragande orsaker till resultaten?

Kapitel 3 *Ur barnens perspektiv* är upplagt på samma sätt. I kapitel 4 och 5 besvaras

forskningsfrågorna Vilka framgångsfaktorer respektive utmaningar finns i de två programmens upplägg och genomförande? När de samma målgrupp? Vilken betydelse har det att inrikta sig på våld respektive det goda föräldraskapet? Vilken betydelse har det att det är socialtjänst respektive en idéburen organisation som driver programmet? Kan man se de två programmen som kompletterande och finns det faktorer i programmen som skulle kunna föras samman och användas, vidareutvecklas i framtida program? I kapitel 4 görs en jämförelse mellan programmen och vilka lärdomar som går att dra från respektive program. I kapitel 5 lyfter vi fram styrkor och utvecklingsområden för programmen i ett vidare samhälleligt sammanhang. Kapitlet avslutas med förslag på vidare forskningsfrågor.

2. Att vara förälder i Sverige

Bakgrund till projektet

Beskrivningen av bakgrunden till *Att vara förälder i Sverige*, bygger främst på material som skrivits i ansökningar till Länsstyrelsen i Stockholms län om medel för att finansiera familjearbete och förebyggande projekt inom för ramen för Hässelby - Vällingbys stadsdelsförvaltning, Familjestödsenheten. Beskrivningen bygger också på de rapporter som sammanställts i samband med avrapportering av projekten samt intervjuer med projektgenomförare. Sammantaget ger materialet en inblick i hur projektet utvecklats över tid från 2006 – 2014 i olika faser. Det som idag utgör *Att vara förälder i Sverige* är en formalisering av familjestödsarbete och preventivt föräldrautbildningsarbete som bedrivits inom Stadsdelsförvaltningen i Hässelby - Vällingby sedan slutet av 1990-talet. Inriktningen mot föräldrar med utländsk bakgrund tog form i samband med ett projekt som initierades 2006 och som gick under namnet *Lika Villkor*. I det projektet arbetade två socialarbetare med familjearbete i fyra familjer som alla hade hamnat i kris i relationen mellan föräldrar och barn, särskilt döttrarna, som en konsekvens av hedersrelaterad problematik. Socialarbetarna som har lång erfarenhet av familjestödsarbete byggde under detta projekt upp både kunskap om hur det är att leva som förälder i ett nytt land som har varit värdefull för det senare projektet *Att vara förälder i Sverige* och metoder för att uppnå förändring i de familjer som deltog i *Lika villkor*.

Vid en genomgång av det skriftliga materialet om projektet *Lika villkor* framträder några centrala grundtankar för familjearbetet. Övergripande framstår vikten av att förstå de maktförhållanden som finns i en familj, mellan föräldrar och barn, man och hustru och hur dessa kan krocka med vars och ens individuella rättigheter och önskemål. Nästa steg blir att se hur dessa maktförhållanden upprätthålls genom kollektiva patriarkala mönster inom familjen och som inte sammanfaller med synen i Sverige på familj, relationen mellan könen och föräldrar och barn i allmänhet eller med svensk lagstiftning i synnerhet. Viktigt i arbetet med föräldrarna var att få dem att se sin egen historia och sitt sätt att se på familj och barn i en vidare samhällelig kontext. Lika viktigt var att föräldrarna skulle få veta vad som står i svensk lag, framförallt i Föräldrabalken, om vad föräldrar har för skyldigheter gentemot sina barn.

Inom projektet arbetade socialarbetarna också med att utveckla redskap i syfte att upprätta föräldraauktoritet och att hitta fram till vad ett vuxet föräldraskap betyder gentemot sina egna barn. Inom projektet arbetade socialarbetarna också med barnen och ungdomarna, framförallt med flickorna. I arbetet med barnen var det två organisationer som blev särskilt viktiga, den ena är *Sharafs hjältar* som vänder sig till pojkar och den andra är *Varken hora eller kuvad* som är en förening för kvinnor som lever med hedersrelaterad problematik. Föreningen har varit med och översatt en handbok för unga kvinnor som heter *Respektguiden* som kom att bli en viktig inspirationskälla för vidare utvecklingen av projektet.⁴ I projektbeskrivningen av *Lika Villkor* återfinns också en ambition att utveckla det egna sociala arbetet med familjer som lever med hedersproblematik. Här öppnar projektgenomförarna med hänvisning till Morén (1992), upp för vikten av dialog och att socialt arbete handlar om att i första hand erbjuda en relation. När en relation finns kan man arbeta tillsammans, socialarbetare och brukare, och då kan man nå insikt, nya kunskaper, sätt att se på sig själv och vilja och redskap att förändra sitt eget agerande.

Denna grundsyn på socialt arbete med familjer, liksom erfarenheterna av att arbeta med de olika

---

⁴ *Varken hora eller kuvad* är en partipolitiskt och religiöst obunden feministisk och antirasistisk rörelse. Den svenska föreningen är en avdelning i den internationella organisationen *Ni Putes Ni Soumises. Respektguiden* (Kakabaveh & Ekholm, 2007) är en handbok som främst riktar sig till barn och ungdomar. Boken ger upplysningar och råd i olika situationer som rör t ex hedersrelaterat våld, tvångsäktenskap, fysiskt och psykiskt våld.

familjemedlemmarna både stödande och förebyggande med olika metoder och teorier togs vidare till ett mer uttalat preventivt familjestödsarbete i projektet *Att vara förälder i Sverige del 1*. Under hösten 2007 och 2008 hade fem föräldrakurser hållits i samband med stadsdelens introduktion av flyktingar. Kurserna hölls i familjecentrets lokaler, av dess personal och genomfördes via tolk. Deltagarna kom från Irak och i cirkelarna arbetade deltagarna framför allt med ett studiematerial som heter *Barnen i våra hjärtan* (Sherefay [2003] 2009). Det var erfarenheterna av flyktingintroduktionerna som ledde till en vilja att fortsätta med föräldracirklar, men med en lite annan målgrupp, nämligen föräldrar med utländsk bakgrund med små barn som ännu inte har plats i omsorgen och som besökte Öppna förskolan, som också ingår i stadsdelens familjecenter i Hässelby gård. Medel söktes från Länsstyrelsen i Stockholms län för att samfinansiera projektet.

Familjecentralen beskrivs i projektbeskrivningen som en modern välfärdsinstitution med syfte att bedriva hälsofrämjande arbete och vara en mötesplats för föräldrar och barn med olika bakgrunder och erfarenheter. ”Deltagande där är öppet och frivilligt och verksamheten styrs av föräldrarnas gemensamma intresse att skapa ett gott liv för sina barn (Rapport om utvecklingen av föräldracirkeln *Att vara förälder i Sverige* s. 3)”. Syftet, skriver projektgenomförarna vidare, är att skapa förutsättningar för byggande av socialt kapital som kan kompensera den brist på gemenskap som kan uppstå för personer som lämnat sitt hemland, familj, släkt och vänner. Inom ramen för den öppna förskolan startades således projektet *Att vara förälder i Sverige del 1*, och det var upplagt i form av föräldracirklar. Syftet för del 1 är formulerat enligt följande:

Projektets syfte är att förebygga hedersförtryck och hedersvåld. Det är en riktad förebyggande insats som ger nyblivna föräldrar som inte själva är uppvuxna i Sverige kunskap om det svenska samhällets syn på barns rättigheter, jämlikhet mellan könen och uppfostrans betydelse för att uppnå detta (Rapport om utvecklingen av föräldracirkeln *Att vara förälder i Sverige* s. 3).

Efter det betonas att målet är att föräldrarna ska få en förståelse för det svenska samhällets värdegrund och lagar samt att de ska få stöd i vardagens problem så att den nya tillvaron blir begriplig, hanterbar och meningsfull (ibid). I den rapport som beskriver hur föräldracirkelarna planerades, genomfördes och utvärderades under 2010 -2012 formuleras inte bara mål, utan också metoder, grundläggande teorier och förslag på studieplan för föräldracirkeln som sedan kom att revideras efter hand i enlighet med deltagarnas tankar och önskemål, men också genom cirkelledarnas självgranskning av sitt eget agerande och lärande i cirkelarna (jfr Perdahl 2009).

Grundläggande teorier för studiecirkelarna är rättighetsteori hämtad från Martha C Nussbaum samt teori om familj, barnuppfostran och samhälle kopplat till levnadsförhållanden i jordbrukssamhällen respektive urbana moderna välfärdssamhällen (jfr Kâğıtçıbaşı 2007; Nussbaum 2002). Det är teori som fångades upp genom fortbildning som projektgenomförarna deltog i vid Stockholms universitet. Av rapporten framgår att begreppen modernitet och senmodernitet är viktiga för grundtänkandet i cirkelarna (Johansson 2009; Kâğıtçıbaşı 2007; Lindskov 2010). Med utgångspunkt i erfarenheterna i det tidigare projektet *Lika villkor*, introduktionen för flyktingar, det teoretiska ramverket som växte fram genom fortbildning och metoder för cirkelverksamhet hämtade från bland annat *Barnen i våra hjärtan* (Sherefay [2003] 2009) tog en studieplan form som innehöll tre grunddelar:

Familjen (struktur och roller inom familjen): Värderingar, Vem bestämmer vad i familjen?

Familj, stat (lagstiftning, förskola, skola, socialtjänst) och marknad?

Barnuppfostran: Hur ska våra barn få ett gott liv och ett bra liv i Sverige?
(Rapport om utvecklingen av föräldracirkeln *Att vara förälder i Sverige* s. 6)

Upplägget i studieplanen öppnade upp för mål som att föräldrarna skulle få självinsikt, grundläggande kunskaper om svenska välfärdsinstitutioner och lagstiftning samt redskap för uppfostran. Upplägget vilar på en svår ekvation, nämligen hur ”det rätta” i termer av mänskliga universella rättigheter och rättighetstänkande kombineras med mer lokalt grundade föreställningar och uppfattningar om ”det goda”, ett gott liv (jfr Taylor 1995). De utvärderingar som gjordes med föräldrar inom detta projekt bekräftar att de uppfattade målen och att de fick ta del av just det. I relation till det rätta och det goda står det i rapporten: ”att föräldrarna uppskattade att de kunde behålla en del av det som var viktigt i uppfostran hemma med det som var viktigt i det svenska samhället (Rapport om utvecklingen av föräldrakretsen *Att vara förälder i Sverige* s 14.)”

Efter avslutat projekt fortsatte arbetet med *Att vara förälder i Sverige del 2* (2011). Nu handlade det om att fastställa metoden och upplägget med utgångspunkt i erfarenheterna från projekten *Lika Villkor* och *Att vara förälder i Sverige del 1*. Åter söktes medel från Länsstyrelsen i Stockholms län för samfinansiering av projektet. Länsstyrelsens medel gällde denna gång utvecklingsmedel för förebyggande insatser mot hedersrelaterat våld. Målgruppen skulle nu vara föräldrar till lite äldre barn. Cirkeln skulle erbjudas till föräldrar frivilligt, men också kunna utgöra en biståndsinsats från Ungdomsgruppen efter avslutad utredning. Syftet för del 2 beskrivs enligt följande:

Att med föräldrakretsen som vi använt på öppna förskolan påverka värderingar och människosyn som har sin grund i ett patriarkalt hederstänkande och en kollektivistisk familjesyn hos föräldrar till barn i ålder 12 – 18 år. Genom att ge föräldrarna kunskap om det svenska samhällets syn på barns rättigheter, jämlikhet mellan könen och uppfostrans betydelse för att uppnå det, ger vi föräldrarna verktyg för att kunna vägleda sina barn utan att kränka barnens mänskliga fri- och rättigheter (Ansökan Dnr 1.2.6 – 320-2011 s. 1- 2)

I projektansökan och i slutrapporten återfinns flera av de tidigare presenterade tankarna om grundläggande teorier, metoder och teman för cirkelarna. Det handlar om att som förälder se sig själv, förstå barns rättigheter och hur man skapar förutsättningar för ett gott liv i Sverige för både barnen och sig själv. Det har utvecklats fler och tydligare teman i denna omgång där synen på familj, barn och jämställdhet mellan könen kompletteras med frågor om exempelvis rasism, homosexualitet och diskriminering. Andra teman är sexualitet och samlevnad, HBTQ existens och rättigheter samt kommunikation och förhandling som fostringsmetod. Ett nytt syfte som inte synts tidigare har tagit form. Projektgenomförarna skriver att genom att föräldrarna får kunskap om samhället, om svensk lagstiftning och hur den utvecklats över tid blir ett syfte att ”förmedla en insikt om att det [samhällsutvecklingen] är en pågående process som alla är delaktiga i och har ansvar för” (Ansökan om projektmedel 20100503 s. 2). Detta öppnar upp för att cirkelarna också kan ses som ett integrations- och medborgarfostrande arbete (Englund 1986/2001).

Efter avslutat projekt gick *Att vara förälder i Sverige* 2011 in i en tredje fas och i den var syftet att fortsätta att ge föräldrakretsen; att formalisera upplägget genom att sätta de två viktigaste delarna i metoden, studieupplägget med dess teman och resurspersonernas roll. Fortfarande är det medel från Länsstyrelserna för förebyggande insatser mot hedersrelaterat våld och förtryck som är med och samfinansierar projektet. Det är inom ramen för denna fas som denna utvärdering görs. Utvärderingen svarar mot ett fjärde mål att informera om föräldrakretsen som metod att förebygga hedersrelaterat våld (Ansökan om projektmedel 2012).

Projektet är avslutat förutom på punkt fyra och det har resulterat i ytterligare genomförande av föräldrakretsen nu med tre beständiga resurspersoner i fyra språk, arabiska, kurdiska, somaliska och tigrinja. Resurspersonernas roll har utvecklats bland annat genom ett besök och inspiration från ett liknande arbete med Linkpersoner i Norge (ansökan Dnr 3.2-0010/2012). En studiehandledning som bygger på de föregående projekten, på samtal med föräldrar och med resurspersonerna har

sammanställs och tryckts. Totalt har ett hundratal föräldrar, de flesta boende i stadsdelen Hässelby-Vällingby, hittills deltagit i föräldracirkeln.

Mål för projektet

Av beskrivningen under föregående rubrik kan vi sammanfattningsvis skönja tre centrala mål:

- föräldrar med utländsk bakgrund får möjlighet att samtala om och diskutera vad den egna bakgrunden betyder för deras syn på familj, barn, jämställdhet och fostran.
- föräldrar med utländsk bakgrund får möjlighet att lära sig om dominerande synsätt på detsamma i Sverige och i hur det präglar svensk lagstiftning och synen på grundläggande fri- och rättigheter för alla och särskilt barn.
- föräldrar med utländsk bakgrund får möjligheter att i dialog med varandra och cirkelledare problematisera sitt sätt att se på sina barn, sig själva som föräldrar och att kombinera ”det egna” med det ”nya” så att man kan vara förälder på ett sätt som man själv vill men utan att kränka barns rättigheter eller utöva våld.

Ett syfte som formulerades i de senare faserna av *Att vara förälder i Sverige* är ”förmedla en insikt om att samhällsutveckling är en pågående process som alla är delaktiga i och har ansvar för” (Ansökan Dnr 1.2.6-320-2011). Detta gör att cirkelarna också utgör jämlikhets- och integrationsarbete. Slutligen, genom den metoddiskussion som förts under programmets utveckling med förankring i ett teoretiskt ramverk är ett mål att utveckla socialt familjestödsarbete. Målet är att komma ifrån paternalism och den ojämlika situation som råder mellan social arbetare och brukare genom att arbeta på ett relationsskapande och ömsesidigt sätt där båda parter kan komma till insikter (jfr Morén 1992; Perdahl 2009).

Genomförande av föräldracirkeln

Innan vi går över till att redogöra för de resultat som uppnåtts och analys av förändringsfaktorer, styrkor och utvecklingsområden, ska vi ge en kort beskrivning av hur föräldracirkelarna genomförs. Som framgick av beskrivningen ovan har cirkelarna utvecklats över tid och genom användning av olika material och riktat till olika målgrupper. Under de olika delprojektens gång har cirkelarnas innehåll och upplägg stämts av med medverkande föräldrar och den slutprodukt som *Att vara förälder i Sverige del 3* har lett fram till i form av en studiehandledning har utformats dynamiskt över tid och förenar teori, praktik och föräldrars erfarenheter.

I studiehandledningen återfinns sex teman och rekommendationen är att dessa fördelas på sju till nio träffar som omfattar tre timmar samt en avslutande utvärderingsträff. De två sista träffarnas innehåll beslutas om i samråd med deltagarna. Det finns ingen rekommendation om antal deltagare, men i projektets cirklar har i snitt 5 – 10 föräldrar deltagit per grupp. Cirkelarna leds av två cirkelledare, socionomer, och en resursperson. Tidpunkt för cirkelarna bestäms i samråd med deltagarna. I inledningen till studiehandledningen står det att handledningen ger förslag på teman och på olika redskap och metoder, men det står också att exakt vad som tas upp vid varje cirkelträff sker i samråd med deltagarna.

Pedagogiken i cirkeln bygger på FUGA som står för fakta, upplevelse, gestaltning, och analys och är en metod hämtad från arbetsmaterialet *Barnen i våra hjärtan* (Sherefay [2003] 2009). Cirkelträffarna inleds med att alla godkänner krav på tystnadsplikt inom gruppen. Var grupperna träffas har växlat, men det har varit offentliga lokaler centralt i Hässelby-Vällingby stadsdel.

De sex teman som tas upp i studiehandledningen är 1: Berättelser om vår barndom; 2 Föräldrarnas och samhällets ansvar för barn och unga i Sverige; 3 Barnens rätt till skydd; 4. Jämställdhets- och

diskrimineringslagen; 5. Värdegrund och normer i förskola och grundskola; 6 Kärleksfull och bekräftande kommunikation. I studiehandledningen finns förutom genomtänkta presentationer och upplägg för varje träff bilagor med referenser till teori och arbetsmaterial. Nedan återges en observation vid en cirkelträff som ger en bild av hur det kan gå till.

Samling sker i en lokal centralt i Hässelby Gård från ca 17.30 och fram till 18.00 innan alla är på plats. Cirkelledarna som är två plus resurspersonen och en praktikant har förberett te och kaffe med smörgås och frukt. Cirkeldeltagarna tar för sig i takt med att de anländer. Det blir sammanlagt fyra kvinnor denna kväll. Rummet vi samlas i är ett litet grupprum försett med bord ställda i en rektangel och stolar runt omkring så att alla ska se alla. Ena väggen täcks av en Whiteboard. En av cirkelledarna delar ut en dagordning, en A4 som kort kopplar tillbaka till förra veckans tema. Då talade de om vad som är ”ett gott liv”. Hon delar ut ett par papper till, det ena innehåller utdrag ur barnkonventionen och det andra ger en beskrivande bild av BBIC (Barns behov i centrum) ett utvärderingsverktyg som används inom socialtjänsten. Praktikanten ska särskilt tala om barnkonventionen idag. Barns rättigheter står på agendan.

När alla sitter och har tagit för sig av fiket ställer den ena cirkelledaren frågan om det är något sedan förra gången som någon vill ta upp. En av kvinnorna ställer då frågan: Hur ska man få sina barn att vilja gå till skolan? Resursperson, som talar kvinnornas språk börjar förklara hur man kan göra för att motivera sina barn. Diskussionen sker på svenska respektive det andra språket och resurspersonen är den som talar allra mest. Resurspersonen undervisar, ger exempel och förklarar på båda språken. Efter ett tag bestämmer sig den ena cirkelledaren för att det inte går att lämna skolfrågan för att gå vidare till barns rättigheter. Kvinnan som ställde den uppmanas att berätta vad det hela handlar om. Hon berättar då om en händelse alldeles nyligen där hennes dotter, rektorn på skolan där dottern går och kvinnan själv är huvudaktörer. Kvinna tycker att rektorn handlat fel gentemot henne som förälder.

Det blir diskussion i gruppen om huruvida rektor gjorde rätt eller fel. Sakta börjar dock den ena cirkelledaren att leda in diskussionen på barnets rättigheter, vad som står om skolan i BBIC och framför allt diskutera hur föräldern, kvinnan som berättar om problemet, kunde ha gjort eller kan göra framåt för att inte en liknande situation ska uppstå. Det slutar med ett litet rollspel där den ena cirkelledaren spelar föräldern och praktikanten dottern (anteckningar från observation cirkelträff 27 november 2014).

Cirkelträffen fick ett innehåll denna kväll främst styrt av en förälders problem eller dilemma. Trots det kom det som var planerat, barnets rättigheter och BBIC, in i slutet. Cirkelträffen ger intrycket av att det är öppet vad som ska tas upp, men att den pedagogiska ambitionen inte får falla helt. Detta arbete försvåras i viss mån av resurspersonen som tar mycket utrymme genom att vara den som främst förklarar och ger exempel och diskuterar och på båda språken. Just den här träffen var den femte av sju och de samlade kvinnorna verkar känna varandra ganska väl och även resurspersonen. Det är framför allt två av deltagarna som är aktiva. De andra två lyssnar mest, men visar ändå engagemang under kvällens gång. Cirkelträffen ovan ger exempel på hur föräldrarnas egna frågor och personliga erfarenheter tas upp och utgör föremål för reflektion och analys och hur frågorna också lyfts bortom det personliga genom cirkelledarnas ledning.

Resultat Att vara förälder i Sverige

Målet med utvärderingen är att få fram vilka resultat interventionen har lett fram till och vad som föranlett dessa förändringar, så kallade förändringsfaktorer. I arbetet med att definiera resultat och beskriva vari de består har såväl projektgenomförare som projektdeltagare varit delaktiga. Vi har genomgående utgått från en helt öppen definition av vad som är ett resultat. Resultat kan vara konkreta

saker som exempelvis den studiehandledning som tagits fram. Genom analys av resultat framkommer kanske även resultat som inte var förväntade eller del av målsättningen. I följande avsnitt presenterar och redogör vi för de resultat vi har identifierat genom analys av det insamlade sammantagna materialet. Vi har försökt hitta övergripande benämningar på resultaten i syfte att sortera och förenkla en ganska komplex bild.

Möten och förtroende

Från projektgenomförarnas håll har det sedan det första projektet *Lika villkor* till det sista, *Att vara förälder i Sverige del 3* funnits en uttalad ambition att skapa villkor för möten. Projektgenomförarna använder sig i projektbeskrivningar, ansökningar och rapporter från projekten av begrepp som dialog och ömsesidighet när de beskriver grunden för kommunikationen på cirkelträffarna. I rapporten *Lika villkor: Rapport om fortsatt familjearbete 2007* s 10 – 11 beskrivs även vikten av att mötas. Ordet möte kan tolkas på många sätt, men i detta sammanhang handlar det om en grundinställning där möten syftar på att människor ställs inför varandra, har möjlighet att utbyta åsikter och erfarenheter på lika villkor och att det sker i en dialog där människor blir både lyssnade på och lyssnar på andra (Benhabib 1992).

Möten, oavsett om de som möts har erfarenheter eller åsikter som stämmer överens eller inte, leder till förändring skriver projektgenomförarna. Till skillnad från begreppet bemötande som syftar på den ena eller den andra partens agerande i en viss riktning understryker begreppet möte: dialog, ömsesidighet och utbyte (som också kan innebära konflikt, förhandling och förändring). Begreppen, möte, dialog och ömsesidighet används av både genomförare och deltagare när de i vårt insamlade material beskriver resultatet av cirklarna. Framförallt används ordet förtroende. Under förändringsfaktorer kommer vi att närmare diskutera vad som skapar förutsättningar för möte och förtroende och där har förutom teorin ovan, cirkelledarnas egenskaper stor betydelse.

Som resultat betraktat utgör förtroende ur projektgenomförarnas perspektiv de frågor, personliga erfarenheter och tankar som föräldrarna delar med sig av vid cirkelträffarna och även deras delaktighet i andras berättelser och förtroenden (se t ex observationen ovan). Deltagarna använder inte ordet förtroende, men talar om trygghet inför cirkelledare, resurspersoner och de andra deltagande föräldrarna. Fatima förklarar:

För mig, jag har inte kusiner, jag har inte kompisar, så när jag går dit och pratar med de andra de här timmarna och äter frukost tillsammans, då blir jag trygg. Ja, träffarna ger trygghet och det finns frihet inte minst i språket. Cirkelledaren talar svenska men om jag inte förstår så tolkar resurspersonen. Jag blir nöjd där.

En av cirkelledarna menar att de möten som uppstår, och det sätt som det skapas förtroende genom dialogen och kommunikationen i cirklarna också påverkar möten utanför cirkelträffen, inte minst i hemmet.

Det har blivit i detta som en parallellprocess där vi lyssnar på föräldrar på ett respektfullt sätt och då lyssnar de på barnen också på ett bra sätt.

En dylik parallellprocess blir vidare en viktig byggsten i nästa resultat, nämligen byggandet av föräldraskap.

Bygga föräldraskap

Här finns anledning att återgå till det citat som inledde rapporten. I det talar en förälder, Sara, om hur svårt det är att vara förälder i Sverige. För henne liksom för de andra föräldrarna som har intervjuats

grundar sig svårigheterna i flera skäl. De beskriver till exempel att de inte har vuxit upp i Sverige; de kan inte lagar och regler fullt ut; de möter synsätt på barn och barnuppfostran, främst genom förskola och skola som de inte riktigt känner igen från hur de själva hade de som barn; de upplever att de saknar för barnuppfostran stödjande nätverk i form av familj, och vänner; de känner oro och osäkerhet inför svenska myndigheter, främst socialtjänst, men också skola och vård; de uppfattar att deras bakgrund i termer av kultur och religion är ifrågasatt av det omgivande samhället.

Sara, fördjupar sin känsla av att det är svårt genom att berätta om hur hon kom till Sverige som anhörig efter att hon gift sig med en landsman. De hade redan fått sitt första barn, som då var sex månader, och hon upplevde att hon blev totalt isolerad. Hon beskriver målande och med smärta hur svårt det var att komma från sin familjs gemenskap i hemlandet till den totala ensamheten i Sverige. Hon förklarar att där pågår barnuppfostran hela tiden genom att alla vuxna hjälps åt och att barnen på så sätt är en gemensam angelägenhet. Här blev hon som mamma helt utelämnad till sig själv och visste inte hur hon skulle göra. Samtidigt beskriver hon att det hon hade med sig var en syn på relationen barn och vuxna som gick ut på att barn är barn och vuxna är de som bestämmer, uppfostrar och sätter gränser. Barn som gör fel bestraffas med daskar och smisk. Här i Sverige uppfattade hon att barn är de som bestämmer. Hon kände sig som mamma helt handfallen när hennes två barn började växa upp, gå i skola och kom hem och ställde krav och nästan hotade henne.

De [barnen] hör bara det som de vill höra. De pratar i skolan om allt möjligt och tycker att de får höra att de har rätt att göra som de vill även om det är fel. De säger: - Jag får göra fel. Jag säger till dem att det inte stämmer: - Nej du får inte göra fel. Då svarar mina barn att det är jag som inte får göra fel genom att inte låta dem göra som de vill. Då blir du straffad, och får sitta i fängelse, brukar de säga.

Denna känsla av att stå inför sina barn och att barnen ”hotar” sina föräldrar med att om du inte gör som jag vill då kommer du att hamna i fängelse eller socialtjänsten kommer och tar hand om mig uttrycker även de andra föräldrarna. De intervjuade föräldrarna ger en ganska entydig bild av att de är rädda för vad svenska myndigheter och inte minst skolan och socialtjänsten gör med deras familjer om de skulle bli anmälda eller märker att barnen far illa. Några tar detta ett steg vidare och berättar om en stor osäkerhet inför vad som är ett accepterat sätt att fostra barn i Sverige.

När vi kom hit, trodde vi att man kan uppfostra barnet enligt vår religion och vår kultur. Man trodde att det är oacceptabelt här. Man trodde att det var något som var förbjudet av myndigheter och socialtjänsten.

Svaret på varför de gått föräldracirkeln ligger i just denna rädsla och osäkerhet på hur de ska hantera sina barn och uppfostra dem i ett nytt samhälle som de vet ganska lite om. Cirkelledarna betonar å sin sida att de förstår och är medvetna om osäkerheten och att cirkelträffarna som mötesplats där det byggs förtroende som beskrevs under föregående resultat är grundläggande för att kunna möta denna osäkerhet på föräldrarnas villkor. En projektgenomförare beskriver:

Och många gånger blir man [som utländsk förälder] omyndigförklarad. Alla ska fostra en, alla ska lära en. Man hamnar i så många sammanhang där man blir hanterad eller behandlad som en som ingenting kan.

Resultatet blir att föräldrarna genom cirkelna bygger vidare på sitt föräldraskap men kanske på nya sätt än tidigare. Det auktoritära föräldraskap som Sara ovan, liksom flera andra föräldrar, beskriver att de har med sig i bagaget blir begripligt genom att föräldrarna får begrepp att benämna det med. I tema sex i studiehandledningen återfinns beskrivningar av tre uppfostringsmodeller och dessa liksom föräldrarnas egna erfarenheter av att uppfostras och att uppfostra bearbetas, diskuteras och omvärderas

under cirkelträffarna. Det resulterar i förändring och det kanske viktigaste resultatet av alla är att föräldrar uttrycker att de förstår att de har makt, att de ska sätta upp regler och ramar för sina barn och att det går att göra utan att slå, men också utan att behöva göra avkall på sin egen bakgrund, kultur och religion. Det leder över till nästa resultat som handlar om synen på barnen och barns rättigheter.

Syn på barn och barns rätt

Föräldrarna beskriver att de har fått förståelse för att det finns olika sätt att se på barn och barns rättigheter. En av resurspersonerna förklarar:

Det där, att behandla barn som egna individer, finns inte i vår kultur eller språk till och med. Barn, betyder att det är som min egen väska, det är ett föremål som jag kan styra. Det är mitt barn och jag gör vad jag vill med det. Och barnet ska göra exakt så annars gör barnet fel.

Under cirkelträffarna diskuteras synen på barn men också barns rättigheter genom att deltagarna får läsa och diskutera delar i Barnkonventionen. En förälder, Ali förklarar att barnkonventionen var något nytt för honom och hans landsmän när den togs upp i cirkeln. En av resurspersonerna ger exempel på hur viktig men också förbryllande detta med barns rättigheter och barnets bästa kan vara för föräldrar som inte vuxit upp i Sverige. Hon berättar:

Jag har träffat en pappa på bussen. Han satt bakom mig och sa så här. - Det var jättekonstigt i det här landet. Jag hoppas att vi ska någon gång gå tillbaka till vårt land. - Vad hände, frågade hans kompis? De pratade på sitt språk. Pappan berättar: - Jag fick kallelse i skolan att jag ska komma på samtal. När jag kom visade de att min son har gjort en fjäril och skrivit två ord. De pratade om detta och berömde min son för att han har börjat skriva. Pappan tyckte att det var jättekonstigt att fröken tar upp det. - Han har skrivit fjäril och två andra ord och han kunde läsa svenska. Ja, det är därför han är i skolan! Jag vände mig till pappan och sa att: - Jag vill bjuda dig till den här kursen [föräldracirkeln *Att vara förälder i Sverige*]. Kom. - Okej, sa han.

Resurspersonen menar att genom att delta i cirkeln skulle pappan kunna få mer kunskap om hur skolan fungerar i Sverige. Hur pappan resonerar blir samtidigt en lärdom för resurspersonen och cirkelledarna att ta vara på. En av cirkelledarna förklarar att för henne som representant för myndigheten och socialtjänst var det särskilt en förälders förundran över hur myndigheter lyssnar på barnet men inte föräldern en viktig lärdom. Hon berättar:

Pappan gick själv till socialtjänsten och sökte hjälp. Han kunde inte förstå att de har suttit med barnet ensam och pappan gick ut och kände att han blev kränkt på något sätt. Och när barnet kommer hem frågar pappan sin son: - Vad var det som hände därinne när du var ensam med dem. Sonen svarade att: - De har frågat hur jag lever hemma och om jag har svårt hemma. Pappan blev förkrossad. Vi fångade upp pappans erfarenhet på föräldracirkeln och förklarade att för socialtjänsten finns det rutiner som man inte kan passera förbi, att man ska kolla hur barnen mår, hur han känner hemma. Det är inte något utredaren själv hittar på.

Genom att fånga upp dylika erfarenheter bland deltagarna och i att kombination med det läsa barnkonventionen och delar av Föräldrabalken upplyser cirkelledarna om och diskuterar barns ställning i svenskt samhälle. Programgenomförarna vill förmedla hur myndigheter och institutioner i Sverige bör tänka och arbeta med barn ur ett barnperspektiv. Detta gör att föräldrarna får veta dels hur myndigheter resonerar i förhållande till familj och barn, dels att myndigheternas roll avdramatiseras. Myndigheter är inte ute efter att splittra familjer och ta barn utan finns för att stötta och hjälpa. Föräldrarna ställs också inför faktum för vad som gäller i Sverige; vad lagstiftningen säger och att det

inte är förhandlingsbart. Myndigheter och institutioner som arbetar med barn ska se till barns bästa och behandla barn som aktörer med egen rätt. Detsamma gäller för föräldrar, de ska respektera barns krav och rättigheter att uttrycka sin vilja och sina åsikter i enlighet med barnkonventionen. Föräldrar eller andra vuxna får inte slå eller kränka barn. När barns rättigheter inte respekteras blir barn utsatta. Ett resultat som vi har identifierat och som hänger nära samman med att föräldrarna får kunskap om förståelse för synen på barn och barns rättigheter handlar om offentlighets i Sverige och hur relationen medborgare - myndighet är ämnad att fungera.

Att förstå myndigheters roll och funktion

Föräldrar berättar att de förändrat sin syn på barn och kanske framför allt att de bättre förstår hur barnperspektiv och barnens bästa är utgångspunkter för arbete med barn inom myndigheter och skola. Det är inte längre så konstigt att bli kallad till ett möte på skolan och att den enda informationen man får från läraren är att det egna barnet har ritat en fjäril och lärt sig att skriva ett par ord. Ett resultat av detta är att föräldrar menar att de också blir bättre på att själva stå upp för sina barns och sina egna rättigheter i olika sammanhang inte minst gentemot skolan. En förälder, Soraya, beskriver att hon hade problem med att skolan ideligen ringde henne och berättade att hennes son var besvärlig och att hon måste komma och hämta honom. Hon hade stora problem med att arbeta under den här tiden eftersom hon ständigt var tvungen att bryta upp för att hämta sonen. Genom samtalen i föräldracirkeln fick hon råd om hur hon skulle göra:

De [cirkelledarna] sa nej, du måste säga stopp till dem. Skolan ska inte skicka hem dina barn. Jag ringde rektorn och sa: - Skicka inte hem min son. Nej han ska stanna i skolan och jag kommer och sitter med honom i skolan istället. Rektorn blev förvånad. Han väntade sig inte av mig att jag ska säga så till honom. Jag var jätteglad och stolt att jag gjorde så här.

Ett liknande exempel ges av en annan förälder, Ihlán:

En av kvinnorna som har varit med i kursen, hennes barn kom till Sverige precis när hon fick vara med i *Att vara föräldrar i Sverige*. Hennes pojke hade precis börjat skolan. Han var lite högljudd och läraren sa att han skriker och han gör så här och det var jättejobbigt. Mamman gick då och förhandlade med läraren. Hon sa: - Vad kan vi göra åt det här? Läraren tyckte att hon är så ny och börjar ändå kommunicera med mig. Det hela löste sig bra och läraren var tvungen att fråga mamman: Var har du lärt dig detta? Det är inte så många som kommunicerar med oss på skolan eller deltar i vårt arbete. Mamman svarade: - Jag gick den där kursen och fick mycket information om vad jag har rätt till och vad mitt barn har rätt till.

Båda exemplen visar hur konkreta vardagliga problem i mötet med svenska myndigheter och skola tas upp under träffarna och hur deltagare och cirkelledare diskuterar igenom dem. Exemplen visar att cirkelarna gör att föräldrarna kan stå upp för och företräda sina och barnens rättigheter i olika sammanhang. För att det ska vara möjligt krävs att de har "knäckt koden" för hur det fungerar i Sverige inom myndigheter. Detta, att företräda sina barns rättigheter och att förstå hur svenska myndigheter fungerar, är viktiga resultat för byggandet av föräldraskap som beskrevs ovan.

Kommunikativ barnuppfostran

En stor fråga i byggandet av föräldraskap är hur barnuppfostran ska gå till. Under cirkelträffarna har föräldrarna diskuterat sin egen barndom. En förälder, Soraya, minns hur de talade om barndomen under cirkelträffarna och att det handlade om att komma ihåg hur det var, men också för att jämföra med hur det är nu när de själva är föräldrar.

Vi talade om barndom och hur man blev uppfostrad. Hur mamma och pappa har uppfostrat mig. Vad lärde jag från dem och vad kan jag lära mina barn? Vad kan jag ge till mina barn istället? Vad mamma gjorde för mig? Jag fick vakna själv, göra frukost och klä på mig. Inte som mina barn, där jag ger dem frukost och ser till att de kommer till skolan i tid genom att själv gå upp och hålla ordning på klockan åt dem. Jag hoppas att det blir skönare för mina barn.

Soraya minns också hur hennes bröder ständigt slog henne. Sara, förklarar att alla vuxna var involverade i barnens uppfostran när hon växte upp. Hon jämför här och där, i hemlandet, då och nu.

Alltså det är lättare för en förälder i mitt hemland. För att där bestämmer mamma och pappa allt. Här måste man kompromissa. Man måste prata med barnen och låta dem ta del i allt. Men där har föräldrarna ansvar tills man fyller 18. Så barn lyssnar på vad föräldrar säger. Så det är stor skillnad. Och sedan är det själva samhället som hjälper till där. Grannarna hjälper till vid uppfostran. Om någon granne ser dig göra någonting fel då får du straff där också redan. Sedan där får man straffa barn också faktiskt.

Hon fortsätter:

Man straffar inte barnen för att göra illa, som jag är uppvuxen med. Man tror ju att det blir bra. Alltså man tänker helt och hållet på barnets bästa. Och om barnen gör samma fel hela tiden så blir man på något sätt, nej, jag måste stanna så här liksom. Men då är det fel här i Sverige.

Frågan är: Hur gör man som förälder istället för att slå och straffa när man ska uppfostra barnen? Föräldrarna ger exempel på två saker om barn och barnuppfostran som hjälper dem att fostra barnen i vardagen. Det ena är att de har lärt sig att säga ifrån och sätta upp gränser. Det andra är att de fått råd och konkreta förslag på hur de kan kommunicera med barnen där hemma. De har provat båda delar hemma och en förälder, Sofia berättar:

Alltså nu vet jag mycket mer om att jag har rätt att säga nej och att styra sitt barn. Förut var det så att de krävde saker och de fick det. Att man ska, ja att man möter dem på något sätt. Min yngste är två och ett halvt år. Och vi börjar kommunicera redan nu. Så har det inte varit med de äldre barnen. Jag säger till exempel att klockan sju ska vi stänga av TV:n och äta lite mat, istället för att jag bara stänger av TV:n mitt framför näsan på honom. Så han frågar hela tiden: Vad är klockan nu? Är klockan sju? Nej. Okej, då han vet att han fortsätter. Och om någon säger klockan sju. Oj då stänger, då gör han det själv, stänger TV:n. Så det är något som vi har provat.

Flera exempel i intervjuerna med föräldrar handlar om gränssättning och hur den kommuniceras och hur mycket lättare det blivit sedan de börjat kombinera detta, att fråga barnet vad det vill; att tala om hur de som föräldrar vill ha det i förväg och att sätta upp regler utifrån det. Istället för att bestraffa har de börjat använda sig av morötter och framför allt att ta det lugnt och ha tålamod. En förälder, Fatima, förklarar hur hon i cirkeln diskuterat sin sons tider för när han ska vara hemma efter skolan. Han lydde inte henne och det slutade ofta med våldsamma gräl och konflikter. Tillsammans med deltagarna och cirkelledarna hade hon fått rådet att inte konfrontera sonen direkt när han kom hem utan att ha lite tålamod och skapa lugn först. Hon förklarar:

Man måste till exempel på kvällen göra någon middag tillsammans med sin man och sina barn och vi sitter tillsammans och äter mat och pratar och vad gjorde du och så. Sedan kan jag prata med sonen om han har något problem. För mig funkar det, jag har provat.

En av resurspersonerna ger också ett exempel på att en förälder provat och återberättat hur hennes förändrade sätt att kommunicera fungerade hemma. Sättet att kommunicera ledde inte bara till att sonen tyckte att hans mamma hade blivit jättesnäll. Mamman slapp gå omkring och vara arg hela tiden. Hon beskrev att hon var arg så att hon hade ont i kroppen och flera av dem vi har intervjuat beskriver samma känsla.

Föräldrarnas och resurspersonens berättelser och exempel gör att ett resultat är att föräldrar prövar en kommunikativ barnuppfostran istället för en auktoritär. Det kommunikativa kan kanske härledas till resultatet om mötet och den parallellprocess som beskrevs av en cirkelledare där sättet att kommunicera i cirkeln påverkar sättet att kommunicera hemma. Det leder över till ett annat resultat som finns inbyggt i själva upplägget av cirkeln som möjliggör aktivitet och presenterar verktyg för att jämföra, diskutera, informera, reflektera osv.

Verktyg för aktivitet

Att definiera föräldracirkelns metod som ett resultat är tvetydigt. Metoden är både ett resultat av arbete med att ta fram och utforma cirkeln och en förändringsfaktor som möjliggjort resultaten ovan. I den studiehandedning som tagits fram beskrivs metoden, och hur cirkelledarna med utgångspunkt i olika teman kan arbeta efter grunderna i FUGA, som är en förkortning för begreppen fakta, upplevelse, gestaltning och analys (Sherefay [2003] 2009). Som syns i citaten ovan gör de föräldrar som har intervjuats analyser av sin egen förståelse och sig själva genom återkommande jämförelser mellan här i Sverige och där i hemlandet, då när de själva var barn och nu när de har egna barn. De jämför vidare också skillnader mellan vuxna och barn, män och kvinnor, land och stad och så vidare. Det är flera moment i studiehandedningen som uppmuntrar till dylika jämförelser. Inte minst det inledande temat 1. *Berättelser om vår barndom* där syftet är att minnas den egna barndomen och att fundera över hur den påverkar föräldrar. Här introduceras också teori om hur synsätt på familj och familjelivets villkor hänger samman med samhällsekonomiska och politiska villkor. Temat bygger på aktivitet genom att deltagare och cirkelledare aktivt är med och berättar, minns, jämför och diskuterar.

Ett annat exempel som också förklarar hur cirkelns metod kan ses som ett resultat i termer av verktyg för aktivitet är att det finns arbetssätt som gör att deltagare och cirkelledare tar steget från information och fakta till att utmana det egna tänkandet och sätt att se på saker. Ett sådant exempel är övningar och diskussioner deltagarna haft om hur de kan tänka sig att klä sin tonårsdotter. En förälder, Ali berättar.

Ja vi har lärt oss hur man hanterar sin unge eller sin tonåring och vi har fått helt annan bild än vi hade. Inte minst om hur man sätter kläder på sina döttrar. Det var mycket diskussion. Det var något vi gjorde i början av cirkeln. Vi hade en bild och så fick vi rita hur vi vill klä vår tonårsdotter. Alla ritade sin syn på hur hon ska klä på sig, hur ska hon täcka sig. Och några har ritat heltäckt, andra halva och vi fick ju kompromissa med varandra. Till slut diskuterade vi, vad som är normalt och inte normalt. Några överdriver ju och har helt täckt. De säger att jag vill att hon ska se ut så här, men det går inte. Det går inte att heltäcka sin dotter när man bor i Sverige. Men hon ska inte heller vara för avklädd. Vi diskuterade vidare att hon ska ha respekt för sin kropp och sådana saker.

Klippdockan, ritandet och synliggörandet av deltagarnas olika åsikter om hur en tonårsflicka ska klä sig är en övning som leder till aktiva ställningstaganden och problematiseringar av vad som är normalt och inte och hur föräldrar kan förhålla sig till det. Övningen kanske inte leder till att föräldrarna förändras i sin grundsyn, men de utmanas och får pröva sina åsikter i jämförelse med andras på ett konkret sätt. Övningen var tydligen rolig för den återberättas av Ali med återkommande skratt bland

de andra föräldrarna i gruppintervjun. På samma sätt har cirklarna tagit upp frågor om jämställdhet och skillnader mellan män och kvinnor åter med målet att deltagarna ska kunna utmanas och omvärdera sina åsikter. Ett annat tema som nämns i intervjuerna handlar om homosexualitet. Även där berättar en förälder om att det blev mycket diskussion.

Av beskrivningen tidigare i kapitlet från en observation vid en cirkelträff framgick det att den träffen avslutades med ett rollspel. En förälder, Halima, berättar om hur rollspel gjorde det möjligt att aktivt pröva kommunikation med barnen på det sätt som beskrevs under föregående resultat kommunikativ barnuppfostran. I rollspelen får föräldrarna inta barnens roll och pröva på olika sätt att kommunicera:

Vi har lärt oss att spela lite teater. Med varandra, där en var förälder och så. En fick spela en tonåring som sitter framför TV:n. Vi fick testa hur man först visar att man respekterar detta genom att fråga: När ska ditt program ta slut? Fråga, det är vi inte vana vid i vår kultur, snarare säger föräldern: Stäng av! Gå nu! Prata inte! Och tonåringen blir utkörd.

Rollspelen gör det möjligt att aktivt inta andras positioner och därmed gör de det också möjligt att se på sitt eget agerande utifrån.

Resurspersoner – en ny funktion

Liksom metoden med verktyg för aktivitet, är de resurspersoner som cirkeln har att tillgå också en viktig förändringsfaktor. I citat ovan framkom att det är tryggt att veta att om man som deltagare inte förstår så kan resurspersonen tolka. Här under sammanställningen av resultat vill vi dock framförallt se resurspersonerna i sig, som funktion eller ”yrke” och aktörer som ett resultat. Det sätt som resurspersonerna fungerar på i cirkeln skiljer sig från den funktion och roll en tolk kan ha. I tidigare skeden av projektet använde cirkelledarna tolkar, men dessa har inga befogenheter att gå in och agera i cirkeln och ett syfte i projektets tredje del var att utveckla resurspersonernas funktion, bland annat genom att se närmare på det som i ett norskt projekt döpts till Linkpersoner. I cirkeln fungerar resurspersonerna som ”länkar” på flera sätt. De är viktiga för rekrytering av deltagare genom sina egna nätverk bland landsmän. I cirkeln fungerar de som tolkar, men är också delaktiga i att leda cirkeln genom att aktivt vara med och förklara och diskutera. Deras delaktighet legitimeras både genom det faktum att de kan samhället och att de har migrationserfarenhet och kan mycket om sina landsmäns situation. Resurspersonerna tillför ett inifrånperspektiv som är centralt för att cirkeln ska kunna bli en mötesplats där det finns förtroende och ömsesidighet. Detta kommer vi att utveckla nedan under rubriken förändringsfaktorer.

Rätt målgrupp

Ett resultat som vi utvärderare har diskuterat är huruvida cirkeln vänder sig till rätt målgrupp. Det finns på olika sätt formulerat i projektbeskrivningarna ända sedan projektet *Lika villkor* att målgruppen är föräldrar med utländsk bakgrund. Till det kommer antaganden om att det därmed är föräldrar som är annorlunda i jämförelse med föräldrar födda i Sverige. Det som är annorlunda är att de beskrivs ha en annan syn på barn, familj och barnuppfostran än de synsätt som dominerar i Sverige och framförallt inom svenska myndigheter och i lagstiftning. Projektgenomförarna beskriver målgruppen som präglad av patriarkalt hederstänkande. I den rapport som sammanställdes efter *Att vara förälder i Sverige del I* avslutats skriver projektgenomförarna om sin målgrupp:

Många föräldrar har upplevt krig och väpnade konflikter. Flera unga kvinnor har kommit hit, efter att ha gift sig med en släkting, som varit bosatt i Sverige en längre tid. De kommer från områden,

där livet organiseras utifrån en kollektivistisk syn på familjen och där kvinnans värde kan ligga i att hon avstår från rätten till sitt eget liv och en egen sexualitet. Flickors och kvinnors handlingar ses som symbol för hela släktens heder med fokusering på flickors oskuld och mannens äganderätt (Rapport om utvecklingen av föräldrakirkeln *Att vara förälder i Sverige* s. 1).

I diskussionerna under utvärderingsverkstaden som hölls med projektgenomförare framkom dock ytterligare eller andra argument för att cirkeln vänder sig till rätt målgrupp som mer handlar om föräldrarnas migrationserfarenheter överhuvudtaget, inte bara kollektivistiska synsätt, patriarkala strukturer och heder. Här är erfarenheter av krig och konflikt liksom av att invandra som anhörig lika viktiga erfarenheter och delar i föräldrarnas bakgrund liksom mötet med Sverige i allmänhet och Myndighetssverige i synnerhet. En av resurspersonerna förklarar:

Men jag tycker att målgruppen invandrare om vi använder det, invandrare, utländska föräldrar det är rätt grupp. Bland svenska föräldrar kanske det finns i ett hem av hundra, föräldrar inte som vet sina skyldigheter och rättigheter. Som inte vet hur det är, var någonstans de ska vända sig, hur de kan ha påverkan på mina barns utveckling i skolan. Alltså hur jag som förälder har rätt till att kräva si och så. Men en invandrarförälder är precis som ett vitt papper, när de kommer till Sverige. Sådan här utbildning det är jätteviktigt för den målgruppen.

Resurspersonens argument för att ett resultat är att cirkeln når rätt målgrupp styrks av de deltagande föräldrarna. Även de beskriver sin okunskap om hur det är i Sverige, Aisha säger: ”Vi kan inte lagen och vi kan inte våra rättigheter”. Möjligheten att få veta mer om lagar och rättigheter, till exempel om barns rättigheter, kvinnors rättigheter och sociala myndigheters och skolans befogenheter och skyldigheter resulterar i att målgruppen, i alla fall de föräldrar som deltagit i intervjuer känner sig stärkta. I förlängningen menar en förälder, Soraya, att:

...det här det hjälper samhället, inte bara föräldrar eller några enstaka. Det hjälper samhället också. För om barnen får en bra start och väg så är det bra för samhället i framtiden.

Sorayas ord får avsluta redovisningen av resultat.⁵ Istället ska vi nu undersöka vilka faktorer som gjort resultaten möjliga.

Förändringsfaktorer

Nästa steg i analysen av bidragande orsaker är att identifiera vilka förändringsfaktorer som lett fram till de resultat vi beskrivit ovan. Förändringsfaktorer finns både inom interventionen och i ett vidare sammanhang.

Nyfikenhet och genuint intresse

Vi inledde med att presentera mötet och förtroende som ett resultat. Centralt för att åstadkomma ett möte på lika villkor och att leva upp till de ambitioner om dialog och ömsesidighet som projektgenomförarna har haft är att cirkelarna grundas i nyfikenhet och genuint intresse. Cirkelledare

---

⁵ Vi har försökt koncentrera resultaten och presentera de viktigaste. Föräldrarna tar i intervjuerna även upp en rad andra resultat som kort kan nämnas. De har lärt sig mer om är allmän samhällsinformation, fakta om hygien, om arbetspraktik, bibliotekets funktion och möjligheten att hitta barnböcker på sitt modersmål, om diagnoserna ADHD och dyslexi och om LSS lagstiftning.

liksom resurspersoner har inte gått in med inställningen att de redan vet allt om deltagarna och att de har information och upplysningar som de ska förmedla. Inom detta projekt beskrivs cirkelledarna av deltagarna och övriga projektgenomförare som nyfikna och genuint intresserade. Själva säger de så här om sitt förhållningssätt,

Det har varit ett ömsesidigt givande och tagande. Att vi har ju också berättat om våra erfarenheter och hur vi har löst problem.

Särskilt ser de att de har haft möjlighet att knyta an till föräldrarnas berättelser och att de har fått lära sig mycket genom möten med föräldrar i cirklarna. Den ena cirkelledaren förklarar:

Men jag tänker att de föräldrar som hade flyttat till Sverige de har en annan bild av Sverige än den som jag trodde var den sanna. Jag trodde nog ändå att Sverige var relativt jämställt. De ifrågasatte om män överhuvudtaget jobbade, eftersom män inte syntes i arbetslivet. Man såg hela tiden kvinnor i olika servicetjänster. Då blev det också så tydligt för mig att vår arbetsmarknad är väldigt könssegregerad och att vi också lever ganska könssegregerat. Jag fick också en syn på att, barn kanske uppfostrades i Sverige till att bli mer och mer egoistiska. Det här gjorde att det kändes jättekonstigt att berätta att Sverige är ett bra land. Sverige har kommit långt i utvecklingen när det gäller jämställdhet och mänskliga rättigheter. Det var viktigt att mer förutsättningslöst tillsammans närma sig vissa frågor och att ta reda på, hur man har löst de här situationerna i föräldrarnas hemländer. Sedan blev det också viktigt att föräldrarna fick berätta om sin egen uppväxt. Det speglar den här kopplingen till vilka samhällsmedborgare samhället vill ha och där familjen då spelar en förmedlande roll. De där berättelserna tycker jag ändå har varit väldigt intressanta också.

Mötet i cirklarna har således inte bara varit möten som skapat trygghet och förtroenden utan också möten för erfarenhets- och kunskapsutbyte åt båda hållen, från cirkelledare till deltagare och från deltagare till cirkelledare. Den ambition som projektgenomförarna hade att skapa villkor för dylika möten påminner om filosofi och teori om kommunikativ etik och tanken om att återskapa ett ”agora”, en mötesplats där människor möts som jämlikar och där alla har lika rätt att tala och att bli lyssnade på (Benhabib 1992). Det är inte bestämt från början vad som ska gälla, utan det förhandlas fram av samtliga deltagare (cirkelledare och deltagare). Teoretiska utgångspunkter räcker emellertid inte utan åter det måste finnas nyfikenhet och genuint intresse. Det har det funnits hos cirkelledarna och det har också varit deras drivkraft för att arbeta vidare och utveckla projektet genom åren. Som cirkelledare besitter de en rad egenskaper och kompetenser som kommer av deras uppriktiga intresse, men också den långa livserfarenhet de har som socialarbetare och föräldrar. En av resurspersonerna förklarar:

När cirkelledaren berättar om sin livserfarenhet och att hon haft så många barn hemma, det ger förtroende. Hon har kunskap och erfarenhet. Samtidigt känner de att det en professionell person som de får dela erfarenheter med.

Cirkelledarna klarar således balansgången mellan att vara personliga och professionella och har förmågan att möta deltagarna med respekt och intresse vilket resulterar i den trygghet som en förälder gav uttryck för under resultatet möte och förtroende. Som förändringsfaktor understöds cirkelledarnas genuina intresse, nyfikenhet och respekt av två andra faktorer, den ena är metoden och den andra är förmågan att hantera representation och särskilt myndighetsrollen.

Metoden

Metoden i termer av verktyg för aktivitet blir både ett resultat och en faktor till förändring. Metoden grundas i de teoretiska utgångspunkter som tagits upp tidigare om ömsesidighet och möte. Metoden ger redskap som möjliggör möte genom upplägget för samtalet och formen för det. Några viktiga grundvillkor är att det ska råda tystnadsplikt inom gruppen. Alla som närvarar ska kunna komma till tals, men också ha möjlighet att vara tyst och bara lyssna. Den första träffens tema gör att var och en, även cirkelledarna får möjlighet att vända blicken mot sig själv genom att berätta om sin egen uppväxt. Deltagarna får berätta, men också ta del av teori om familjestrukturer och uppfostringsätt och hur dessa i hänger samman med vad som är funktionellt i det samhälle man lever i och därmed föränderligt över tid men också från samhälle till samhälle (Kâğıtçıbaşı 2007).

Med det som utgångspunkt tas sedan under cirkelns gång olika teman upp som handlar om att vara förälder och om barns ställning i samhället och familjen. Teori och fakta varvas med analys och aktiviteter enligt pedagogiken i FUGA (fakta, upplevelse, gestaltning och analys). Deltagarna jämför, prövar och omvärderar olika synsätt, värden och händelser och framför allt sin syn på barnen och kommunikationen med dem. Här används t ex rollspel, film, klippdockor och andra mer lekfulla arbetsätt som gör att föräldrarna utmanas och manas till reflektion.

En viktig faktor i metoden är att det sker i grupp. Det är ett erfarenhetsutbyte som startar mellan föräldrar och mellan socialtjänst och föräldrar. En annan viktig faktor i metoden är cirkelledarnas ovan beskrivna egenskaper och kompetenser. En cirkelledare förklarar att den relation som finns mellan cirkelledarna och resurspersonerna också är viktig. ”Vi har skapat en bra relation som ni har förmedlat vidare till de som deltagit.” Metoden skapar både möjligheter till lärande och till att förtroende byggs inte bara mellan deltagare, deltagare och cirkelledare och resurspersoner utan också förtroende för Socialtjänsten och andra myndigheter.

Hantera myndighetsrollen

Upphovet och initiativet till cirklarna kommer från sociala myndigheter. Det är medarbetare inom socialförvaltningen som arbetat fram cirklarna och som bjudit in föräldrar. Medarbetarna är socialarbetare som arbetar både med myndighetsutövning och med preventivt familjestödsarbete. Det är viktigt att stanna upp och fundera över vad denna dubbla roll och det faktum att cirkelledarna också representerar en myndighet betyder. Det är dessutom en myndighet som de intervjuade föräldrarna upplever stor osäkerhet inför. En förälder, Sofia, berättar om hur det var när hon började i föräldracirkeln:

Första dagen när vi har samlats här och de bjöd på kaffe, tackade vi nej- Vi ville inte ens dricka deras kaffe. Och vi ville inte prata något om oss. Sedan bara tittade vi på. Vi svarade inte på några frågor. Allting var nej, nej, nej, det gick snabbt och vi gick därifrån (skratt).

Resurspersonen som var med då fyller på Sofias berättelse med att förklara hur hon fick gå in och poängtera att cirkelledarna har tystnadsplikt. Hon och cirkelledarna kom också på att föreslå att om föräldrarna ville berätta eller fråga om något så kunde de säga att det handlade om någon annan än dem själva. På så sätt fick de igång ett samtal. En annan resursperson förklarar hur de tonat ned myndighetsrollen för att skapa det förtroende som behövs och som tagits upp under rubriken resultat:

Förtroende, för det första du vet, Sedan när vi benämner cirkelledarna, vi nämner dem bara som gruppledare. Vi nämner inte dem som en del av myndigheten. Alltså där börjar förtroendet. För dem är det, vi ser det att de behöver inte tänka att någon investigerar eller lyssnar eller någonting.

Här är det bara att ge och lyssna och lära av varandra. Här är det som de upplever bara. Här är det helt annorlunda. Och då är det, börjar de få förtroende. Annars i början blir de lite försiktiga.

Samtidigt kvarstår det faktum att cirkelledarna också är myndighetspersoner även om de inte utför myndighetsutövning inom uppdraget som cirkelledare. Det innebär att de exempelvis har anmälningsskyldighet enligt lag om de får kännedom om missförhållanden oavsett tystnadsplikt (14 kap. 1 § Socialtjänstlagen). Det betyder att oavsett, om cirkelledarna ser sig som myndighetspersoner eller ej, så är en förändringsfaktor att cirkelledarna lyckas hantera myndighetsrollen i mötet med föräldrarna. Precis som resurspersonerna förklarar har de och cirkelledarna i mötet med föräldrarna fått hitta på sätt att ta sig förbi deras osäkerhet och oro inför myndigheter. Det är kanske möjligt endast genom de egenskaper och kompetenser som cirkelledarna representerar, intresset, nyfikenheten, viljan och metoden för att möjliggöra ömsesidiga möten samt förmågan att vara både personliga och professionella. Det leder fram till nästa förändringsfaktor som handlar om ett dynamiskt förarbete.

Dynamiskt förarbete för att hantera vi och dem

Av bakgrundsbeskrivningen och i utvärderingsverkstäderna framgår att cirkeln metod och upplägg bygger på flera års provande. Här har samma två personer som båda har lång erfarenhet av att arbeta inom socialtjänst med familjestödsarbete kunna utveckla och pröva sig fram över tid. Det finns således en kontinuitet i genomförargruppen som stämmer väl ihop med det utprövande förarbetet för att nå fram till målet *Att vara förälder i Sverige*. I utprövandet har genomförarna prövat olika befintliga handböcker och metoder, hämtade från exempelvis föräldrastödsprogrammen ABC, Komet och skrifterna *Barnen i våra hjärtan* (Sherefay [2003] 2009) och *Respektguiden* (Kakabaveh och Ekholm 2007). Dessa metoder har integrerats med de metoder och modeller som används inom familjestödverksamhet inom socialtjänsten sedan många år, t ex grunderna för systemteori.

En viktig del i provandet har varit att hela tiden utvärdera och stämma av med de föräldrar som de mött och som deltagit i cirkeln. På så sätt har föräldrars erfarenheter och återkoppling blivit en viktig källa till kunskap om vad som fungerar, hur det fungerar och om det stämmer med avsikten. Denna återkoppling och förhandling med deltagarna om innehållet i cirkeln är en viktig förutsättning för att det ska uppstå möten och även i hanterandet av myndighetsrollen. Detta är en svår balansgång som handlar om att överbygga ett ”vi och dem” på flera plan. Det ”vi och dem” som finns i relationen myndighet – brukare eller omsorgsgivare – omsorgstagare, men också i relationen representant för svenskt samhälle – representant för andra samhällen och utländsk bakgrund.

Om vi backar ett steg och ser på hur projektet beskrivits i ansökningar och rapporter så parallellt med det utprövande utvecklingsarbetet så speglar valet vid sidan av innehåll en slags normativ förståelse av de föräldrar som utgör målgrupp och av att det finns en uppfattning på förhand om att de behöver lära sig. Det finns därmed i detta föräldrastödsprogram en fostrande intention liksom det gör i allt föräldrastödsarbete oavsett målgrupp. Det är bara mer eller mindre centralt. I *Att vara förälder i Sverige* är inte huvudsyftet att lära ut eller att utgå från normer utan syftet är mer utprövande.

Innehållet i studiehandledningen *Att vara förälder i Sverige* förutsätter dock implicit att det är föräldrar som har en auktoritär uppfostringsmetod, som inte ser barn som personer med egna rättigheter, som behöver veta mer om ett urval av svensk lagstiftning, som till exempel Föräldrabalken, Brottsbalken, Diskrimineringslagen, Socialtjänstlagen och Regeringsformen och att dessa lagar bygger på grundläggande värden om respekt för alla människors lika värde oavsett kön, sexualitet, funktionsnedsättning, etnicitet, ålder etc.

Det normativa anslaget vägs dock upp av att innehållet i praktiken är flexibelt och utgår från deltagarnas erfarenheter och önskemål. Det gör att det kan komma att handla om hur man tar körkort eller lånar böcker på biblioteket lika väl som om barnuppfostran eller heder. Flexibiliteten i fråga om

innehåll skapar förutsättningar för det ömsesidiga kunskapsutbytet och det finns inget som tyder på att cirkeln skulle utgå ifrån eller värdera ett svenskt föräldraskap som bättre, rättare eller godare än andra föräldraskap. Däremot finns det lagar, regler och värden som är icke-förhandlingsbara. Att man inte får slå barn är ett exempel på det. En förändringsfaktor som är viktig i det dynamiska förarbetet för att hantera ”vi och dem” är valet av teoretiska utgångspunkter.

Teoretiska utgångspunkter

Under provandets gång har genomförarna också letat efter teoretiska ingångar till att förstå skillnader i barnuppfostran och även teori om socialt arbete och dess roll i förhållande till brukaren. Med dessa metoder och teorier som utgångspunkt har de sedan lagt upp olika teman som har prövats på föräldragrupper i fyra olika omgångar (projekten *Lika villkor* och *Att vara förälder i Sverige del 1, 2 och 3*). Valet av teoretiska ingångar skapar grunden för synen på människor, föräldraskap, familj och barn. Som framgick ovan i beskrivningen av förändringsfaktorer som möjliggör mötet finns i grunden teori om rättigheter, jämlikhet och universalism. Det är grunden för liberala värden och utgår från en människosyn som handlar om respekt för alla människors lika värde och respekt för alla människor lika rätt. Människan ses som en autonom individ och utifrån ett universellt perspektiv har människor liknande behov och rättigheter oavsett bakgrund. En av cirkelledarna förklarar:

Och det är det som jag också tycker att det har varit rolig att se, pröva. Om de här teorierna är till hjälp i våra cirklar. Alltså ger det oss och deltagarna en bättre förståelse. Och också det här med, alltså hur långt är universella värderingar giltiga. Det har varit lite intressant att pröva det.

Parallellt med det liberala universella rättighetstänkandet finns det också ett annat teorival som handlar om att förstå skillnader. En av cirkelledarna förklarar teorivalet:

Jag läste en kurs med fältstudier i Istanbul. Då föreläste hon [Kâğıtçıbaşı] och jag tyckte att den var väldigt bra. Hennes modell blev så begriplig. Den är lite historisk materialistisk i sin grundsyn. Familjen är inget som hänger löst i luften utan att det är förankrat i en samhällsstruktur. Och att också det sätt som samhället organiserar produktion och fördelar produktionsresultatet det präglar också familjens uppgift när det gäller uppfostran.

Det teoretiska valet knyter också an till det som kan benämnas för modernitetsteori, det vill säga teori som söker förstå och förklara hur samhällsförändring och familjers och individers livsvillkor hänger ihop och utvecklas över tid och rum (se exempelvis Giddens 1991; Beck 1992; Sennett 1998; Bäck Wiklund och Johansson 2012). Det är teori som inte behöver motsäga de ovan mer universella utgångspunkterna utan mer skapar förståelse för att oavsett allas lika värde och rättigheter så lever människor i samhällen och dessa skapar villkor som ser väldigt olika och partikuljära ut. Det är med andra ord teori som öppnar upp för ödmjukhet och nyfikenhet inför skillnader. Vi återkommer till teorival i diskussionen om utvecklingsmöjligheter, men konstaterar här att val av teori är en förändringsfaktor genom att det lägger grund för människosyn, syn på familj och individ som sedan genomsyrar cirkelarnas innehåll och form.

Resurspersoner

Vi tog upp resurspersonerna som ett resultat i form av aktörer som skapats genom projekten. Resurspersonerna är också viktiga förändringsfaktorer. Resurspersonerna har haft betydelse på flera sätt, de har rekryterat föräldrar till cirkelarna i sina egna nätverk. De har kunnat upprätta förtroende med föräldrar så att de vågade ta steget till att gå en utbildning i sociala myndigheters regi. De har en

viktig funktion under cirkelträffarna som tolkar och som medverkande både som ledare och föräldrar. Utan resurspersoner skulle det vara svårare att nå målgruppen. Under utarbetandet av interventionen i de olika faserna arbetade genomförarna nästan uteslutande med utlandsfödda föräldrar. För att göra kommunikationen möjlig har tolk använts. Någon gång under projektiden växte dock behovet av en mer beständig och mer involverad person upp som kunde både språket och tolkning och kunde leda cirkelarna genom att de behärskade innehållet. En av cirkelledarna förklarar:

Så att de är något som också har vuxit fram, under tiden. Sedan gjorde vi ett gemensamt studiebesök i Norge. Där vi besökte ett minoritetsprojekt där man hade en sådan här manualbaserad föräldrakrets som man hade anpassat till Pakistanska och Somaliska föräldrar och där man hade använt sig också av resurspersoner. Eller Linkpersoner kallade de dem. Där träffade vi ledare och resurspersoner och föräldrar. Så att det är någonting som successivt har vuxit fram.

När det gäller rekrytering av resurspersoner så förklarar cirkelledarna att de har varit noggranna och valt personer som redan har visat intresse för cirkelarna och arbete med målgruppen. Resurspersonerna är också viktiga för att de har kunskap om deltagarna på ett sätt som cirkelledarna tycker att de saknar. En cirkelledare säger till resurspersonerna:

Jag tänkte också säga det här att ni hur mycket kunskap om er historia och folket. Det har varit jätteviktigt för oss att ni har kunnat dela det med oss och se hur föräldrarna själva lever i den kulturen. Att man också måste tänka på att det är inte vem som helst som kan vara resursperson heller. Utan det bygger ju på ett ömsesidigt förtroende. Jag tänker också på att du XX [resursperson], en av de senare gångerna sa till i samband med att vi pratade efteråt att vissa frågor inte var inte så lämpliga.

Resurspersonerna har kunskap om svenska myndigheter, lagar och samhället, om sitt hemlands kultur och samhälle och de har migrationserfarenheter som också är viktiga. De vet hur det är att komma ny till Sverige. En resursperson beskriver hur hon fört samman dessa kunskaper och valt att bli resursperson för att kunna göra något för några av alla de föräldrar hon mött under åren i sin roll som tolk:

Jag jobbar som tolk och då jag träffar föräldrar i olika sammanhang. De sitter de på sjukhuset med ett sjukt barn, de sitter på BVC, de sitter i ett utvecklingssamtal i skolan. Det är samma föräldrar som sitter hos socialtjänsten, på arbetsförmedlingen osv. Då ser jag att de behöver lite långsammare vägledning. I systemet här i Sverige när de anländer, får de ta del av en Samhällsorienteringsutbildning, genom migrationsverket, genom arbetsförmedlingen. De får fem veckor obligatorisk samhällsorientering. Om man inte sitter av den tiden du får inte försörjningsstöd. Men det räcker inte, de här fem intensiva veckorna, eftersom de får det den första månaden när de har kommit till Sverige. De har inte hunnit landa och börjat ställa frågor ännu, Men sedan när de börjar att få egen lägenhet och barn och kommer i kontakt med skola och förskola då börjar de att börjar var någonstans de har brister i sina kunskaper. Och då jag märkte att det är här de behöver faktiskt.

Resurspersonerna är inte bara viktiga i själva cirkeln utan också viktiga ambassadörer för cirkelarna och i att rekrytera deltagare. Förutom de förändringsfaktorer som vi hittills tagit upp och som står i nära relation till projektgenomförarna själva och den metod som cirkelarna bygger på så finns det faktorer som mer handlar om förutsättningarna för att föräldrastödsprogrammet överhuvudtaget kommit till.

Organisation och resurser

Organisation är naturligtvis en viktig del av interventionen, men det är också en faktor som skapar villkor som ligger utanför själva interventionen. *Att vara förälder i Sverige* är preventivt arbete och därmed en del i socialtjänstens uppdrag. Däremot är det inte grundat i lag som myndighetsutövning. Det gör att preventivt arbete kan bli det första som dras ned på vid nedskärningar. I Hässelby – Vällingby fanns en chef som också ingått i gruppen projektgenomförare och som ville prioritera och bygga upp preventivt arbete och hen har sett till att göra det genom att initiera projekt som har samfinansierats av externa aktörer genom externa medel. Exempelvis har Länsstyrelsen i Stockholms läns utlysningar genom åren av medel för att utveckla förebyggande insatser mot hedersrelaterat våld och förtryck varit en viktig bidragande faktor. Målet med projekten som genomförts i Hässelby – Vällingby har dock varit att de ska komma att ingå i den ordinarie preventiva verksamheten på sikt. I detta ingår också att personalresurser måste fördelas och prioriteras så att personer som kan arbeta i projekten frigörs från andra arbetsuppgifter. En ledning och chef som arbetar målmedvetet med detta är därför en viktig faktor och här har det också funnits stöd även utifrån genom Länsstyrelsen i Stockholms län. Projekten har således delvis finansierats av externa medel och det har också blivit en bidragande faktor till förändring på flera sätt. Främst genom att projektutveckling och genomförande har blivit möjligt. Men också genom att extern finansiering från utlysningar med särskilda inriktningar utgör ett styrmedel som också påverkar syfte, mål och innehåll i projekten. Utlysningarna från Länsstyrelsen i Stockholms län har gällt projektmedel för arbete med hedersrelaterat våld och utvecklingsmedel för förebyggande insatser mot hedersrelaterat våld och har skett inom ramen för ett regeringsuppdrag om att arbeta mot hedersrelaterat våld. *Att vara förälder i Sverige* har därmed ett icke-förhandlingsbart syfte och mål att uppfylla, nämligen att arbeta preventivt med insatser som motverkar hedersvåld och förtryck.

Andra utanför liggande förändringsfaktorer

Avslutningsvis, innan vi går in på att analysera styrkor och utvecklingsmöjligheter vill vi kort beröra det faktum att det finns andra utanför föräldrastödsprogrammet liggande förändringsfaktorer. En sådan är det på nationell nivå utbredda intresset för preventiva föräldrastödsprogram. Allt flera av landets län och kommuner arbetar aktivt med föräldrastödsprogram, oftast på generell nivå. Det innebär att kommuner, liksom i Hässelby – Vällingby erbjuder föräldrastödsprogram för alla föräldrar i kommunen, inte specifika målgrupper. Det finns således ett uppvaknande samhällsligt intresse för denna slags verksamhet. Det ligger i tiden, ses som en bra form för att nå föräldrar och värt att satsa medel på. En annan förändringsfaktor handlar om synen på barn. Det barnperspektiv som aktualiseras genom Barnkonventionen och som har lett till portalparagrafer om barnens bästa i exempelvis Socialtjänstlag och Utlänningslag får allt mer tydligt genomslag inom samhällets olika institutioner och myndigheter. Likaså har jämställdhetsdebatten och arbetet för både mäns och kvinnors rätt att vara föräldrar, genom exempelvis delad föräldraledighet gjort att föräldraskap inte är lika synonymt med moderskap som det varit tidigare i historien. Även män tar plats som föräldrar och därmed har de lika behov av att ta del av föräldrastödsprogram som kvinnor. Detta är förändringsfaktorer som vi inte har möjlighet att vidareutveckla inom ramen för denna utvärdering, men som ändå behöver vägas in i ett framtida föräldrastödsarbete kanske främst som ett utvecklingsområde: hur ska föräldrastödsprogrammen nå fler män?

Styrkor

I detta avsnitt ska vi summera de styrkor som finns i cirkeln *Att vara förälder i Sverige*. De resultat som beskrevs ovan kan ses som styrkor, det är resultat som uppnåtts genom interventionen och som i stort sett sammanfaller med projektets och cirkelns målsättningar. Det vi här ska fokusera är dock de

styrkor som återfinns bland de förändringsfaktorer som beskrevs ovan. Det är dessa styrkor som kan vara möjliga att ta fasta på inför framtida projekt och uppstartanden av föräldracirklar.

Tiden – flexibilitet och kontinuitet

Föräldracirkeln *Att vara förälder i Sverige* har byggts upp över tid och har varit ett ständigt pågående arbete. En styrka är att det har funnits kontinuitet i projektet genom att samma personer har kunnat arbeta med det över flera års tid. Kunskaper och kompetens har därmed byggts upp och förvaltats inom projektet. Ett gediget långsiktigt förarbete har lett till ett gediget väl genomarbetat resultat i form av cirklarna och den framtagna studiehandledningen. Tidsaspekten och kontinuiteten är paradoxalt nog också en förutsättning för flexibilitet. Flexibiliteten handlar om det utrymme som finns i cirkeln att frångå manualen, att ta upp nya frågor, att följa föräldrarnas tankar och önskemål. Flexibiliteten är möjlig genom den trygghet som finns i det väl förankrade förarbetet och cirkelledarnas kompetens. Det minskar risken att tappa fokus på målen med cirklarna.

Varierade kompetenser

En annan styrka är upplägget att det alltid är minst två som arbetar med cirkeln. Det är en styrka som har anknyter till flera dimensioner av cirkelarbetet. En sådan är de faktorer för förändring som togs upp ovan, skapandet av möten, balansgången och hanteringen av relationen myndighet – brukare och ”vi och dem” problematiken. Cirkelledarna med sin bakgrund representerar kanske främst ett utifrånperspektiv genom att de är med och definierar målgrupp och målgruppens behov med utgångspunkt i det egna arbetet som social arbetare. Resurspersonerna representerar däremot främst ett inifrånperspektiv genom att de också är en del av målgruppen och de kan språket och delar många erfarenheter både av familjeliv i deltagarnas hemländer samt migrationserfarenheter som kommer av att anlända och etablera sig i ett nytt land. Samtidigt ska det tilläggas att ambitionen är att socialarbetare/cirkelledare också deltar med inifrånperspektiv genom att dela erfarenheter av att vara förälder i Sverige och att resurspersonerna också har ett utifrånperspektiv genom att de är med och definierar målgruppen och dess behov. Det båda funktionerna befruktar dock varandra och ger utrymme för diskussion. Att vara minst två (oftast är det tre, två cirkelledare och en resursperson) är också en styrka genom att det ger utrymme för kontinuitet och reflekterande samtal mellan cirkelträffarna. De två cirkelledarna betonar att de ser en styrka i att de kompletterar varandra. Det är en styrka för dem själva i sitt arbete men också för hur upplägget blir på träffarna. En annan aspekt av att vara två är att det uppstår svåra situationer, känslomässigt, etiskt eller juridiskt som kräver handledning eller råd och då underlättar det att ha någon att dela erfarenheten och dilemmat med inom ramen för tystnadsplikten. Det stärker också kontinuiteten i cirklarna att det kan finans en fortlöpande diskussion om cirkelträffarna och arbete med dem.

Aktivitet – metoden

Vi har redan fört fram metoden både som resultat och förändringsfaktor och beskrivit det ganska utförligt. Det räcker därmed att här konstatera att den metod som cirklarna bygger på är en styrka som ger resultat på kort sikt (känsla av trygghet och nöjdhet) och lång sikt (exempelvis förändrade sätt att bygga föräldraskap och att kommunicera med sina barn). Särskilt viktigt är att metoden bygger på möten grundade på förtroende och på arbetssätt och övningar som kräver aktivitet. Deltagarna får utrymme och verktyg för att jämföra, sätta ord på och analysera sitt eget föräldraskap och det samhälle de lever i.

Lokalt förankrat "kvarterskänsla"

En sista styrka som vi vill lyfta fram är att projektet är lokalt förankrat. Det finns ett slags "kvarterskänsla" som underbyggs av att det är socialarbetare och resurspersoner som är aktiva i lokalsamhället som håller i cirkelarna. Valet av lokaler, i offentliga rum centralt i Hässelby Vällingby, till exempel den Öppna förskolan och Bibblerian gör att cirkeln äger rum på platser som är öppna och tillgängliga i även andra sammanhang. Lokalerna har en vidare funktion vilket också poängteras i beskrivningarna av projekten, Familjecentralen, där öppna förskolan ryms beskrivs som en form av modern välfärdsinstitution som har som syfte att bedriva hälsofrämjande arbete och vara en mötesplats för föräldrar och barn med olika bakgrunder och erfarenheter och i Bibblerian vid Hässelby Torg återfinns inte bara biblioteket utan också ett medborgarkontor. Den lokala förankringen är en styrka genom att den möjliggör byggandet av nätverk på längre sikt. Föräldrar som möts i cirkelarna saknar ofta nätverk och cirkeln blir en start för nya relationer och möten som blir möjliga att upprätthålla eftersom deltagarna bor nära och de har kännedom om träffpunkter i "kvarteret".

Utvecklingsmöjligheter

Vi har slutligen även definierat några utvecklingsmöjligheter för föräldracirkeln *Att vara förälder i Sverige*. Det är utvecklingsmöjligheter som ska stötta upp och stärka de förändringsfaktorer vi beskrivit ovan. Ett första utvecklingsområde handlar om de strukturella villkoren för preventivt arbete.

Strukturella villkor – preventivt arbete

Som beskrivits ovan har *Att vara förälder i Sverige* ända sedan start haft stöd av Stadsdelsförvaltningens chef för familjestödsenheten och sedermera utvecklingsledaren för avdelningen Individ och familjeomsorg samt även från Länsstyrelsen i Stockholms län. Samtidigt vittnar genomförarna om svårigheter att få stöd i politiken i nämnden och även ute på "fältet" på socialförvaltningen. En av resurspersonerna berättar:

Om vi tänker på förhinder, jag tycker att det är ganska dåligt samarbete alltså, myndigheter och först och främst kommunen. Det här projektet, kommer från Hässelby-Vällingbys stadsdelsförvaltning, vi tyckte att först och främst de skulle ha uppskattat det och socialsekreterarna. Jag kommer ihåg att det var förra året när ni var själva i varje rum och knackade på och lämnade papperna som vi hade översatt till kurdiska och arabiska. Vi bad socialsekreterarna att de skulle dela ut dem. Jag själv som sitter varje dag i kommuns lokaler och tolkar. Inte en enda gång jag har hört om dem nämna den här gruppen.

Ett strukturellt problem som resurspersonen tar upp är att cirkelverksamheten är okänd och inte sprids på ett bra sätt inom den egna organisationen. Ett annat mer övergripande strukturellt problem är att rådande lagstiftning inte är tvingande när det gäller för preventivt arbete medan det är det för myndighetsutövning. Med begränsade medel måste myndighetsutövningen ofta prioriteras. En av projektfinansiärerna ser att det problem med förankring uppåt är ett problem som även finns i andra projekt. Hon beskriver:

Jag skulle vilja säga en sak här för jag tror också att det här projektet, den situationen som ni beskriver, jag tror att det har också att göra med det lite systemfel. Det här är inte det enda projektet som har den här situationen. Det görs väldigt bra arbete på gräsrotsnivå, närmast de människor som behöver insatsen. Men om projektet inte har några bra bundsförvanter som är placerade högt upp i systemet så är det jättesvårt att få beslutsfattare på hög nivå att intressera sig.

Utvecklingsområdet handlar således om att hitta ”bundsförvanter” på högre och på politisk nivå. I detta utvecklingsarbete är studiehandledningen, den dokumentation som finns av projektet och denna utvärdering viktiga redskap. Samtidigt finns en problematik i intresse och resurstilldelning. Cirkeln vänder sig till en målgrupp med specifika behov, men behoven är inte särskilt spektakulära utan det handlar om högst vardagliga dilemman. Samtidigt berättar en av projektgenomförarna att Hässelby – Vällingby har landets högsta statistik på anmälningar av våld mot barn och bara det borde räcka för att få politiker att vilja satsa på preventivt föräldrastödsarbete i större skala. Frågan är bara hur *Att vara förälder i Sverige* motiveras när det redan finns ett utbud av generella föräldrastödsprogram i kommunen. Är det motiverat att vända sig till en specifik målgrupp?

Strukturer för deltagande

Ett annat strukturellt utvecklingsområde handlar om villkoren för att delta i cirkeln. Många inom målgruppen är beroende av försörjningsstöd som i sin tur är villkorat i termer av aktivitetsstöd. En förälder beskriver att hon går på SFI på förmiddagen som genererar aktivitetsstöd, på eftermiddagen går hon till Jobbtorget (på andra sidan staden) vilket genererar aktivitetsstöd. Efter det behöver hon komma hem. Hon är ensamstående mamma med fyra barn som behöver henne på eftermiddagen och kvällen. För att hon ska kunna gå föräldracirkeln behöver hon kunna växla in cirkelträffen mot aktivitetsstöd. En resursperson förklarar att de försökt få cirkeln erkänd som aktivitetsstöd.

De flesta, 90% eller 99,9% av de här föräldrarna är beroende av försörjningsstöd. Då kräver kommunen att de måste delta i SFI som högst är fyra timmar. De måste därför komplettera det med någon annan aktivitet. Antingen det är jobbtorg eller sådana här, vad man säger andra utbildningar, yrkesutbildningar. Här blev det krock. Vi har pratat med kommunerna här om att cirkeln ska räknas som en aktivitet. De sa att det var okej. Men det var inte så. Vår andra grupp har misslyckats på grund av det. I början var de sju stycken. Efter andra veckan försvann fem stycken. Nästa onsdag ringer vi och frågade: ”Var är du?” De svarade: ”Vi fick ett brev i måndags att vi måste delta i den här kursen [en annan kurs].”

Utvecklingsområdet handlar om att möjliggöra för föräldrar att erhålla aktivitetsstöd för deltagande i cirkeln. Att en sådan utveckling efterfrågas av föräldrar och även av resurspersonen är förståeligt. Det skulle möjliggöra deltagande. Det finns idag stort fokus på att integration är liktydigt med utbildning och arbete. Som föräldern ovan förklarar är den största delen i hennes liv emellertid livet som förälder till fyra barn som behöver hennes omsorg. Lika viktigt ur integrationssammanhang som att se till att nyanlända kommer ut i arbete är att se till att de kan integreras som föräldrar med ansvar för barn. Som en förälder uttryckte det i ett citat ovan att om föräldrarna har det bra som föräldrar, blir det bra för barnen och i förlängningen är det en viktig samhällsvinst. Och det är inte säkert att föräldrar har det allra bäst om de utbildar och arbetar utan de måste också ha utrymme att vara just föräldrar. Samtidigt är det ett ytterst problematiskt utvecklingsområde. Skulle cirkeln bli möjlig att växla in mot aktivitetsstöd försvinner själva grunden för deltagande, att det är öppet och frivilligt. För att cirkelna ska bli föremål för aktivitetsstöd krävs ett beslut från socialförvaltningen och därmed blir deltagandet en del i myndighetsutövning. Det leder över till nästa utvecklingsområde.

Problematisering av representation och förhållningssätt

Ett utvecklingsområde som redan berörts främst i genomgången av förändringsfaktorer handlar om representation och förhållningssätt. Med det menar vi exempelvis arbetet med att överbrygga ”vi och dem” problematiken som finns i relationen myndighet – brukare och i representant för Sverige – representant för utländsk bakgrund. För att det ska bli möjligt krävs reflektion och problematisering av

dessa förhållanden. Som beskrivits ovan är det en förändringsfaktor att cirkelledarna faktiskt hanterar sin position som representanter för myndigheten. Samtidigt ser vi i intervjuerna med föräldrar att målet att skapa möten och den ömsesidighet som eftersträvas inte uppfattas på samma sätt fullt ut från föräldrahåll. Sara säger till exempel:

Jag har lärt mig hur man kan hantera sina barn. Du vet, det fattas kunskap det är därför man gör fel. Man gör inte fel för att skada barnen. Det är kunskapen. Till slut hittar ingen man lösning liksom. Man är inte så starkt som förälder. Det är det enda som kommer ut är slag. Men har man lärt sig, det är det lättaste nu när jag har lärt mig. Så det är så skönt, det är så lätt.

Soraya är inne på samma spår när hon berättar om cirkeln:

Vi tittar på en film som ger exempel på vad som är rätt och vad som är fel. T ex när vi låter barnen bestämma. Och sedan om man lyssnar på cirkelledaren så ser man skillnaden. Vi får ta upp våra exempel på vad som händer med våra barn. De [cirkelledarna] visar det här är rätt och det här är fel.

Föräldrarnas sätt att uttrycka sig att de fått lära sig vad som är rätt och fel när man är förälder i Sverige indikerar att det auktoritära föräldraskap som flera bär med sig inte problematiseras eller förändras fullt ut. Det här perspektivet att föräldrarna menar att de har fått lära sig av cirkelledarna stärks av den retorik som finns i hur cirkelledare och övriga projektgenomförare talar om vad cirkeln syftar till och vilka resultat som uppnåtts. I syftet med projektet *Att vara förälder i Sverige del 2* står det till exempel

Projektet syftar till att *påverka* värderingar och människosyn som har sin grund i patriarkalt hederstänkande. *Genom att ge* föräldrar kunskap om det svenska samhällets syn på barns rättigheter, jämlikhet mellan könen och uppfostrans betydelse för att uppnå det, *ge* föräldrarna verktyg för att kunna vägleda sina barn utan att kränka deras mänskliga fri- och rättigheter.” (ansökan Dnr 1.2.6 – 320-2011. *Vår kursivering*)

Och i slutrapporten för *Att vara förälder i Sverige del 3* står det under frågan om uppnådda resultat: ”Föräldrarna *har fått* kunskaper om det svenska samhället som de tidigare har saknat” (vår kursivering). I vårt insamlade material från utvärderingsverkstaden och intervjuer med projektgenomförare finns samma retorik när det handlar om att definiera resultat. Föräldrarna har fått eller har getts kunskaper, insikter, möjligheter, verktyg osv. Deltagarna har därmed retoriskt en passiv roll medan cirkelledarna är aktiva, de som ger.

Det kan tyckas vara retoriska petitesser. Samtidigt är det viktiga signaler både från deltagare och från cirkelledare om att mötet inte är helt ömsesidigt och jämlikt och att det finns utvecklingsmöjligheter här i termer av att hitta en ömsesidig retorik och i att kommunicera cirkeln. Genom att problematisera retoriken blir det också tydligt att det handlar om ett program som vill förändra deltagarna och underförstått finns därmed en idé om ”rätt” och ”fel”. Det behöver inte vara ett problem i synnerhet som projektgenomförarna tänkt igenom metoden och mötet så noga och har de egenskaper och kompetenser som krävs för att skapa möten, men långsiktigt om föräldraprogrammet ska spridas och utvecklas i andra sammanhang krävs fortsatt eftertanke om mötet, representation och förhållningssätt.

När det gäller representation och förhållningssätt ser vi även hanteringen av partiskhet som ett utvecklingsområde. Vare sig cirkelledare eller resurspersoner är opartiska och har inte heller uppdraget att vara det. Samtidigt är ett utvecklingsområde att tänka igenom och tydliggöra i vilka avseenden man är partisk och vad det innebär för genomförandet av föräldracirkelarna. Vi tänker här särskilt på resurspersonerna som är partiska i flera led genom att de representerar både myndigheten

och ett utifrånsperspektiv och föräldrar med migrationserfarenheter och ett inifrånsperspektiv. Det gör att en resursperson kan lika väl fungera som länk och brobyggare som tvärtom. En resursperson svarar på frågan om det går att nå alla föräldrar:

Nej det är inte så. Det finns de som inte riktigt begripit det. Och som jag sa det är olika klasser. Du vet. En del är det lite mer av analfabeter. En del väldigt välutbildade.

Det är självfallet inte möjligt att alla som deltar blir nöjda eller att alla vill delta. Citatet visar dock att det finns risk för selektion initialt eftersom flera kontakter med deltagare tas genom resurspersonerna. Det är således både en risk och en förändringsfaktor att resurspersonerna har stor makt och inflytande över vilka som kan delta.

En annan fråga som hänger ihop med vem resurspersonerna representerar och deras förhållningssätt till deltagarna handlar om hur resurspersonerna hanterar alla de förtroenden som kommer fram i föräldracirkeln. De står under tystnadsplikt, men de är som sagt inte ålagda att vara opartiska och neutrala utan tvärtom har de en viktig del i att gå in och diskutera och delta i samtalen. En cirkelledare berättar hur resurspersonerna kan gå in och ge värdefull information om vad som är möjligt att tala om. Samtidigt kan det ju bli en form av censur och en cirkelledare beskriver att det ibland är lite svårt att veta:

Fast jag vet inte, det är också svårt att veta för det var också XX (resurspersonen) som gjorde sig till tolk för gruppen och sa att ”Vet ni det är inte finkänsligt att fråga om oskuld och om man har haft kärleksförbindelser före äktenskapet.” Och sedan frågade vi kvinnorna faktiskt, det var bra att XX kom lite senare den andra gången och jag tänkte hur, passade på att fråga hur är det med den här frågan. Men de tyckte inte själva att det var något problem. Alltså de har barn i samma skola också. Och är medlemmar i samma förening och så, alltså det finns många beröringspunkter [mellan deltagarna och resurspersonen].

Ett utvecklingsområde som cirkelledaren berör i citatet är därmed att tydliggöra och hantera resurspersonens position och förhållningssätt och vad det innebär för möjligheter och begränsningar vid rekrytering av deltagare och inför de samtal som förs inom ramen för cirkeln. I det sistnämnda uppstår vidare ett dilemma för resurspersonen genom att denna med tiden får väldigt mycket kunskap om privata angelägenheter bland personer som resurspersonen också träffar och kanske umgås med i andra sammanhang i vardagen. Det kan behövas handledning och stöd för att hantera detta (jfr Fioretos, Gustafsson och Norström 2014). Det nära samarbetet med cirkelledarna som är utbildade socionomer och vana vid handledning bättrar för att det finns stöd. Men åter, det är ett utvecklingsområde som behöver tas med om föräldraprogrammet sprids och ska användas i andra sammanhang där det kanske inte finns lika erfarna cirkelledare med.

Ett annat utvecklingsområde som också handlar om representation och förhållningssätt är frågor om kön, klass, utbildningsgrad, men också om etnicitet och religion. Dessa områden behöver också problematiseras och vidareutvecklas inte minst för att möjliggöra jämlika möten. Cirklarna är idag verksamhet som bärs upp av kvinnor och som främst når kvinnor. Vi har inte tittat närmare på det, men det kan ju finnas klassfrågor i detta också vilket citatet ovan om analfabeter och utbildade indikerar. Slutligen har vi frågor om etnicitet och religion som också öppnar upp för komplexa frågor. En resursperson beskriver att det ibland kan bli konflikter på grund av att skillnaderna blir så stora i gruppen trots att man tillhör samma språkgrupp och kanske har samma nationalitet på pappret. Religion är ett sådant område och resurspersonen menar att hen konsekvent avstår från att gå in i diskussion om religion, även i föräldracirkeln. Cirkelledarna bekräftar att de också är försiktiga här:

Men där [när vi talade om homosexualitet] hamnade vi också i svåra diskussioner om religionen. Det var ganska många som varnade oss för att ge oss in i religiösa diskussioner. Men det går inte att undvika naturligtvis.

Det leder över till det sista utvecklingsområdet som handlar om studiehandledningen, dess teoribyggande och olika teman.

Teoribygget i studiehandledningen och spridning

En fråga som ställts av projektgenomförarna är hur de ska få cirklarna att leva vidare och spridas. Spridning och vidare användning av studiehandledningen är då ett svar. Ett utvecklingsområde som vi identifierat är att se över de teoretiska grunderna och utgångspunkterna i studiehandledningen. Som beskrevs ovan finns det två dominerande teoretiska områden, det ena anknyter till filosofi och liberala universella principer som leder till en syn på människan som universell, autonom och värd respekt för alla lika värde. Det andra teoretiska området knyter an till modernitets- och senmodernitetsteori och handlar om att förstå hur skillnader i människors livsvillkor, även på ett individuellt plan, hänger samman med samhällsvillkor- och utveckling. En central tankefigur som finns inom modernitetsteori är hur synen på människan förändrats i takt med samhällsutveckling. I agrara (förmoderna) samhällen fanns, menar senmoderna teoretiker, en stark kollektiv grundsyn där den enskildes angelägenheter också var familjens angelägenheter. Det moderna och senmoderna samhället däremot präglas av en tro på människan som individ och att den enskildes angelägenheter inte längre är kollektivets eller familjens angelägenheter. Detta sätt att förstå människors livsvillkor och inte minst familjeliv och dess utveckling och roll under 1900-talet och in på 2010-talet har dominerat inom socialt arbete och familjeforskning (jfr exempelvis Bäck Wiklund och Johansson 2012; Johansson 2009).

Inom området migration och integration har modernitets- och senmodernitetsteori däremot haft mindre inflytande sedan 2000-talet. En orsak är att teorierna har kritiserats för att de lägger en grund för tolkning av skillnader mellan människors livsvillkor som kan leda till att tidigare av raslära och kulturimperialism uppburna över- och underordningar reproduceras. Det låter kanske långsökt att det skulle ske med tanke på det inkännande och ödmjuka förhållningssätt som präglar föräldrastödsprogrammet *Att vara förälder i Sverige* och dess genomförare. Vi ska förklara.

Modernitetsteori bygger som ovan beskrevs på en förklaringsmodell som visar att samhällen som är agrara bär på mer förmoderna drag och att människor lever med traditionella värderingar och levnadssätt som bygger mer på kollektiv och heder, medan moderniserade samhällen frigjort människor som istället lever med värderingar som värnar om individen, frihet och autonomi (jfr t ex Giddens 1991). Det gör att modernitetsteori kan vara bra att tänka med eftersom teorierna gör det möjligt att förstå skillnader vilket också är syftet i föräldracirkeln. Risken är dock att skillnader befästs och att det ställs ”diagnos”. Framför allt är risken att föräldrarnas synsätt och levnadssätt så som det beskrivs i projektet som präglat av patriarkalt hederstänkande placeras in i en förmodern traditionsbunden kontext och förpassas till ett förflutet då, till skillnad från ett senmodernt samhälle där individen har stor frihet. Det innebär att det inte bara görs en boskillnad mellan olika synsätt på familjers levnadssätt och villkor, utan att de också värderas i ett utvecklingsperspektiv i tid och rum, där föräldrarna representerar ett förflutet (efterblivet) då och Sverige framstår som ett utvecklat modernt nu (jfr Gustafsson 2004).

Sammantaget handlar detta utvecklingsområde om att skapa distans till det teoretiska bygget och att fundera igenom vad som sker när studiehandledningen som vilar på dessa teorier ska spridas vidare och användas i andra sammanhang.

3. Projekt Ur barnens perspektiv

Bakgrund till projektet

Beskrivningen av projektet *Ur barnens perspektiv* bygger på insamlat material i form av projektbeskrivningar, ansökningar, minnesanteckningar, tidigare rapporter och utvärderingsmaterial. Vi har även haft tillgång till en del material som använts vid utbildning av samtalsledare och vid föräldraträffarna. Utöver det skrivna materialet har vi intervjuat projektgenomförare och projektdeltagare samt genomfört en workshop/utvärderingsverkstad med projektgenomförare. Sammantaget ger materialet en inblick i hur projektet utvecklats över tid från 2008 – 2014 i olika faser.

Ur barnens perspektiv är ett föräldrastödsprogram vars syfte är att lyfta barnperspektivet avseende våld i nära relationer bland föräldrar med utländsk bakgrund. Föräldrastödsprogrammet med tillhörande metodmaterialet utvecklades i ett projekt som Sveriges Kvinno- och Tjejjourers Riksförbund, SKR (nuvarande Unizon) drev år 2008-2012 med stöd av Allmänna Arvsfonden. Inledningsvis drev Systerjouren Somaya projektet och i en andra fas arbetade ATIM Kvinno- och Tjejjour i Malmö med projektet. Projektet startade med filmen *Jag sa att jag hade en mardröm*. Det är en animerad kortfilm som bygger på autentiska samtal med barn från Alla kvinnors hus, filmen gavs ut 2007 i ett samarbete mellan producenten Annika Ernst och SKR. Filmen har rönt stor uppmärksamhet och har spridits i flera tusen exemplar till olika institutioner, organisationer och myndigheter. Filmen har även visats på Göteborgs filmfestival. Efterfrågan har varit stor och filmen har berört många och varit till nytta i SKR:s arbete och blivit ett användbart verktyg för att belysa barnens upplevelser och erfarenheter av att bevittna våld i nära relationer.

Idén till projektet *Ur barnens perspektiv* föddes när flera invandrarorganisationer kontaktade SKR och Annika Ernst och ville använda filmen i sina verksamheter. SKR och Ernst kontaktade i sin tur Systerjouren Somaya, där det fanns erfarenhet av att kommunicera på många olika språk och av tolkning och översättning. Kontakten med Somaya ledde till att en organisation kring projektet etablerades och man bildade en referensgrupp, en styrgrupp och en arbetsgrupp. I denna organisation ingick ordförande och vice ordförande i SKR, representanter från Rädda barnen, Alla kvinnors hus, författare, lärare, specialpedagoger, verksamhetsledare vid kvinnojourer samt filmare och producent av filmen. I organisationen ingick även administratör och layoutansvarig samt tecknaren Robert Nyberg som tecknat filmen och det senare framtagna spelet *Måsvägen 12*.

I projektets första projektbeskrivning från 2008 tas ett uttryckligt avstamp i resonemang om hedersproblematik och om situationen för kvinnor och barn i ”patriarkala invandrarfamiljer” samt att ”invandarmän” enligt BRÅ:s statistik 2007 var överrepresenterade bland dem som mördar sin partner. I projektbeskrivningens bakgrund lyfts särskilt fram att makten och kontrollen i många ”patriarkala invandrarfamiljer” gäller kvinnorna och barnen. Det framhölls i projektbeskrivningen att flickorna i dessa familjer utsätts för stark kontroll och förtryck och att pojkar ofta får ta ansvar för sina systrar och se till att könsmaktsordningen upprätthålls, vilket är en tung uppgift för ett barn. En stor press läggs på bröder som kanske inte vill kontrollera sina systrar men är tvingade till det. I projektbeskrivningen framhålls att i en situation där många män med invandrarbakgrund marginaliseras och lever i utanförskap vidmakthålls reaktionära mönster vilket blir en källa till identitet. I projektbeskrivningen från 2008 mejslas en problembild fram där många familjer med utländsk bakgrund håller fast vid hemlandets traditioner och strukturer för att kunna känna kontroll och makt. Det svenska samhället som man inte känner sig välkommen i har ett normsystem som man därför tar avstånd ifrån. Invandrarkvinnor som söker skydd på kvinnojourerna är dubbelt utsatta menar man, de är både offer och invandrare. Författarna till projektbeskrivningen menar att kvinnorna kan betraktas som dubbelt utsatta och att barnen är trippelt utsatta som brottsoffer, invandrare och barn. I

beskrivningen framhålls att barnen ofta glöms bort i debatten om mäns våld mot kvinnor och att barn som blir vittne till hur deras mamma blir slagen eller hotad av deras pappa eller själva blir utsatta för våld ofta reagerar väldigt starkt och far illa. Barnen blir rädda, arga, ledsna och kränkta. Många av dem tar på sig ett stort ansvar och tror ofta att de har skuld till det som sker och mår dåligt av att inte kunna stoppa våldet. De känner skam och vill dölja familjehemligheten för omvärlden. Med utgångspunkt i denna läges- och problembeskrivning menade projektgenomförarna att utlandsfödda behövde uppmärksammas som en särskild målgrupp.

Inom projektet *Ur barnens perspektiv* utvecklades och genomfördes därför föräldrastödsprogram med fokus på våld i nära relationer, barnuppföstran och barns rättigheter. Inom projektet *Ur barnens perspektiv* har SKR genomfört samtalsgrupper och träffar där sammanlagt 2200 utlandsfödda föräldrar i Stockholm och Malmö deltagit. I dessa samtal visade det sig att metodmaterialet i form av spelet *Måsvägen 12* och filmen *Jag sa att jag hade en mardröm* med tillhörande studiehäfte samt samtalsträffarna öppnat upp för diskussioner om mycket annat som rör att leva med barn i Sverige än våld i nära relationer, som till exempel uppföstringsmetoder, könsroller, lagstiftning och sociala myndigheters roll. Konceptet med en samtalsserie bestående av tre träffar med tematiska samtal med utgångspunkt i metodmaterialet lett av en samtalsledare är utformat för att kunna ges självständigt eller inkluderas i andra befintliga föräldrastödsprogram. Metodmaterialet, framförallt filmen och spelet har använts bland annat inom barn- och ungdomspsykiatri, Bryggan/Kriminalvården, i barn och föräldragrupper inom SKR/Unizon, socialtjänsten, på kvinnojourer, i SFI-grupper, fritidsverksamhet och i behandlingsarbete med både offer och förövare.

SKR har under perioden januari till april 2013 tillsammans med Kriminalvården Väst genomfört ett pilotprojekt med fokus på föräldrars ansvar för barns rätt till ett liv fritt från våld. Pilotprojektet genomfördes vid anstalterna Högsbo och Sagsjön med 6 män och 6 kvinnor som var frihetsberövade. Föräldraträffarna har hållits av två samtalsledare och varit en utökad del av Kriminalvårdens ordinarie föräldrautbildning. Av slutrapport 2013-0701 framgår att satsningen på Kriminalvården, där pilotprojektet är en del, innebar en möjlighet att få metodmaterialet och konceptet *Ur barnens perspektiv* att utvecklas och leva vidare. Det är exempel på vad som är möjligt att göra när SKR arbetar över gränserna.

Att utgå ifrån barnens upplevelser är ett sätt att närma sig känsliga ämnen. Samtalsledarna har en central roll i modellen som är upplagd så att en samtalsledare träffar en grupp under en samtalsserie. Samtalsledaren har ledaruppdraget men står även för det praktiska arbetet inför gruppstarterna. De använder sina personliga kanaler och rekryterar deltagare till träffarna samt ordnar träfflokaler. I rekryteringen av samtalsledare är personliga egenskaper och erfarenheter viktiga. Samtalsledarna ska ha språkkunskaper, gärna ett brett nätverk och goda kontakter med olika föreningar och organisationer. I bakgrundsmaterialet står det att samtalsledarna ska uppträda neutralt och vara förtroendeingivande nyckelpersoner inom olika etniska och kulturella grupper. I den ursprungliga projektbeskrivningen från 2008 benämndes dessa personer som informatörer som var delvis idéellt arbetande personer. 2010 ersattes begreppet med samtalsledare eftersom projektgenomförarna ansåg att ordet informatör leder tankarna till förmedling av fakta och att detta inte låg i linje med projektets intentioner. Begreppet samtalsledare stämmer bättre överens med projektets intentioner om dialog och diskussion människor emellan. Till projektet har såväl män som kvinnor rekryterats som samtalsledare och dessa har genomgått en fem dagar lång utbildning med bland annat följande programpunkter: Barns behov och föräldrars omsorgsförmåga om anknytning, rädsla och trygghet, familj – makt-ansvar- utrymme, våldets mekanismer, barnperspektivet, socialtjänst, lagar, konventioner, metodgenomgång om arbetssätt och bemötande, att vara samtalsledare, handledning, genomgång av material såsom filmen och spelet.

I det material vi tagit del refererar projektgenomförarna till ett antal aktuella rapporter och utredningar som alla ligger till grund för och utgör argument för vikten av SKR:s arbete med barn och

våld i nära relationer. Rapporternas slutsatser om barns situation och våld mot kvinnor och barn återges i introduktionen i det av SKR utgivna metodstödshäftet med titeln *Ur barnens perspektiv* (2012 sid. 3 – 4). De viktigaste punkterna som SKR lyfter fram är följande:

I ett Regeringsbeslut 2007 (S2007/4337/ST) framhöll Regeringen att det är viktigt att uppmärksamma utsattheten hos kvinnor med utländsk bakgrund, problematiken kring hedersrelaterat våld, hur socialtjänsten uppmärksammar och arbetar med barn som bevittnat våld samt hur barnperspektivet beaktas i arbetet. Socialstyrelsen har i dokumentet *Våldsutsatta kvinnor. Ett utbildningsmaterial för socialtjänstens personal* från 2003 särskilt lyft fram att unga kvinnor och flickor med bakgrund i länder med en annan syn på relationer mellan pojkar och flickor kan övervakas extra noga och där kontrollen kan övergå till konflikter, våld och andra övergrepp.

I Allmänna barnhusets rapport *Kroppslig bestraffning och annan kränkning av barn i Sverige* som bygger på material från en föräldra- och elevenkät, konstateras att våld mellan föräldrarna är den allvarligaste riskfaktorn för kroppslig bestraffning av barnen (Janson, Jernbro & Långberg, 2011). Förutom våld mellan föräldrarna är dålig ekonomi den största riskfaktorn. I rapporten identifieras en riskökning då föräldrarna och/eller barnen är utlandsfödda. Utlandsfödda föräldrar är generellt sett mindre negativa till kroppslig bestraffning än svenskfödda. Detta antas i rapporten till viss del bero på en kulturell bakgrund där kroppslig bestraffning uppfattas som mer naturlig och att föräldrarna själv blivit agade som barn. Men framför allt på att faktorn utlandsfödd har en klar samvariation med låg socioekonomisk status.

Rädda Barnen lyfter i sin årsrapport *Barnfattigdom i Sverige* upp framför allt tre grupper som inte har nåtts av den allmänna välfärdsutvecklingen: barn med utländsk bakgrund, barn i storstädernas förorter och barn till ensamstående. All forskning pekar på att barn som upplever våld i nära relationer riskerar att fara illa på kort och lång sikt, fysiskt och psykiskt (Salonen 2010).

Bakgrunden till projektet *Ur barnens perspektiv* är att förutom de kunskaper och erfarenheter av våld och barn som finns inom jourernas egen verksamhet finns det också aktuella rapporter och utredningar som talar för att samhället måste arbeta med och lyssna till barnens upplevelser av våldet. Bakgrunden är också SKR:s engagemang för barnperspektivet som innebär att barn ses som individer, med egna önskemål och egna upplevelser av våldet och att de måste ges möjlighet att sätta ord på vad de upplevt och det då måste finnas vuxna som har förmåga att lyssna och agera.

Mål för projektet

Syftet med *Ur barnens perspektiv* var inledningsvis, vilket framgår av projektbeskrivningen 2008-04-30 (sid. 4):

...att medverka till att belysa frågan om barns upplevelser av och reaktioner på våld inom familjen i olika invandrargrupper, att öka kunskap och förståelse och på så sätt bidra till en djupare insikt om barns reaktioner, sårbarhet och behov. Ambition finns att utvidga diskussionen till att även omfatta mäns våld mot kvinnor. Utvinna en arbetsmetodik som kan överföras dels till övriga kvinnojourer i landet dels till andra organisationer och myndigheter.

Ett mål var alltså att utvinna metoder för samtalsformer som kunde bli ett pedagogiskt redskap att sprida vidare samt att utveckla materialet där filmen med tillhörande studiehäfte skulle översättas till flera olika språk. Av samma projektbeskrivning framgår att målgrupper för projektet är invandrarorganisationer och att det nyskapande i projektet är:

...att öppna upp för en diskussion, ett organiserat samtal kring familjevåld inom olika invandrargrupper med hjälp av små barns vittnesbörd om hur de upplevt och reagerat på deras pappors våld och hot mot deras mammor (Projektbeskrivning 2008-04-30 sid. 4).

I ansökan till Allmänna Arvsfonden 2010-05-11 inför fas två skriver projektgenomförarna att projektet lyckats med sin målsättning dvs. att i invandrargrupper öka insikten om barns känslor och reaktioner i familjer där våld förekommer. Under projektets tid från 2008 till 2012 kan en retorisk förändring iakttagas i dokument och uttrycksätt. I metodstödshäftet från 2012 står det att ”Metoden sätter fokus på vuxnas ansvar för barns rätt att leva ett liv utan hot, våld och kränkningar” och att det är ett flexibelt metodmaterial där målgruppen är både vuxna och barn. Av häftet från 2012 framgår att syftet med samtalsgrupperna är att få igång samtal kring följande frågor ” Hur är det att uppfostra barn i Sverige? Hur ser vi på barns utveckling? Hur kan vi förstå våra barn bättre? Hur tänker vi kring barn som far illa?” (Metodstödshäfte *Ur barnens perspektiv* 2012 sid. 16). I slutrapport 2010-02-26 skriver projektledaren som avslutning:

Kontentan av gruppverksamheten är att förändring är möjlig. Man är beredd att mjuka upp sina fastlåsta attityder genom dialog och känslomässiga input. Barnen öppnar upp för alla frågor som handlar om samhälle och familj. Barnen blir murbräckan. För majoriteten av våra deltagare har barn blivit människor. Det var det vi ville! Målsättningen med projektet har uppnåtts (Slutrapport 2010-02-26 sid.8).

Tanken med föräldraträffarna, vilket framgår av metodstödshäftet, var och är idag att erbjuda föräldrarna en möjlighet till samtal kring teman som: barnen i familjen, barn som upplever våld och möjligheter till hjälp för barnen. Detta sker på föräldrarnas modersmål (om samtalsserien vänder sig till föräldrar med utländsk bakgrund) med en samtalsledare som talar samma språk och själv har liknande erfarenheter som deltagarna. Ett syfte är att deltagande i projektet ska kunna leda till eftertanke och omvärderingar. I metodstödshäfte beskrivs det enligt följande:

Lärande kan innebära att något händer som gör att en person ändrar beteende, attityd eller uppfattning genom tanke, reflektion och/eller handling. Den starkaste drivkraften för att lärande ska ske är människans motivation. (Metodstödshäfte *Ur barnens perspektiv* 2012 sid. 16).

I projektet syns en förändring i sättet att uttrycka sig. Från att ha utgått ifrån resonemang om kollektivistiska patriarkala invandrarfamiljer fokuseras i senare dokument (Metodstödshäfte *Ur barnens perspektiv* 2012) syftet på barnet och att hjälpa den som arbetar med vuxna och barn att ta upp frågor om våld i nära relationer på ett respektfullt och utvecklande sätt. Hela projektet har genomgått en resa och konceptet och metoden kan användas i olika sammanhang; i barngrupper på kvinnojourer, i behandling av brottsoffer, i föräldragrupper som sitter i fängelse, i samtal med utlandsfödda föräldrar.

Genomförande av föräldracirkeln

I Metodstödshäfte *Ur barnens perspektiv* 2012, beskrivs bakgrunden till metodmaterialet och hur det kan användas. Varje grupp som består av 4-15 personer träffas vid tre tillfällen, ca tre timmar per gång. De tre träffarna har olika teman men barnets perspektiv är i fokus vid alla träffarna.

Träff 1 har temat: *Barnet i familjen*, vid detta tillfälle presenteras samtalsserien och samtalsledaren. Man börjar med den så kallade namnrundan: Vad heter du? Vad vet du om ditt namn? Vet du vad det betyder? Vad tycker du om det? Syftet med namnrundan är att träna deltagarna att fungera som en grupp, lära känna och lita på varandra. Efter detta introduceras spelet *Måsvägen 12*. Deltagarna presenterar och diskuterar olika typer av familjesituationer på spelplanen. Spelet innehåller en spelplan och siluettfigurer (människor, inredning) som deltagarna ska klippa ur ett transparent blad, spelet illustrerar en lägenhet i ett samhälle. Runtomkring ett bostadshus finns andra bostäder, förskola,

kyrka och moské, polis, socialförvaltning, kvinno- och tjejjour, skola och en livsmedelsaffär. Deltagarna får i uppgift att inreda en lägenhet med tre rum. Det viktiga är att ha barnet i fokus och att diskutera ur barnens perspektiv. Som rekvisita till spelet finns en röd ring som placeras kring figuren/situationen deltagarna vill fokusera på och diskutera kring. Spelinstruktionen kan vara en uppvärmning inför att våga dela egna erfarenheter och sätta igång samtal. Efter spelet presenteras olika typer av våld; fysiskt, psykiskt, socialt, sexuellt, ekonomiskt och materiellt. Gruppen diskuterar sedan Barnet i familjen; barns rättigheter, vilka lagar styr barns rättigheter? (bilagor med barnkonventionen och sociallagar m.m. tillhandahålls), hur kan man som förälder tänka om barnuppföstran och våld? Avslutningsvis presenteras temat för nästa träff.

Träff 2 har temat: *Barn som utsätts för våld*. Man börjar med en namnrepetition och reflektioner på förra träffen. Därefter visas filmen *Jag sa att jag hade en mardröm*. Till filmen finns ett studiehäfte som bygger på citat och stillbilder ur filmen. Efter filmen går man en runda och fångar upp deltagarnas reflektioner kring vilka tankar filmen väckt och vilka tankar film rent allmänt väcker hos deltagarna. Diskussion förs sedan om barnets förmåga och resurser och om barn som utsätts för våld. Avslutningsvis presenteras temat för nästa träff.

Träff 3 har temat: *Möjligheter till hjälp för barnen*. Träffen inleds med namnrepetition samt reflektioner och repetition av tidigare träffar. Samtalsledaren går igenom de resurser och det stöd som finns i samhället för barn och deras familjer. Socialtjänsten, Barn- och ungdomspsykiatri (BUP) och frivilligorganisationernas insatser diskuteras. Efter detta handleder samtalsledaren deltagarna med hjälp av spelet *Måsvägen 12* till att gestalta en våldssituation, samtalsledaren informerar sedan deltagarna om vilka rättigheter barnet har och vad som händer när någon gör en anmälan till socialtjänsten. Samtalsledaren följer upp med information om vart man kan vända sig om man behöver stöd i sin familj. Vid sista träffen delas informationsmaterial ut, listor med telefonnummer till bland annat kvinnojourer, mansmottagningar, andra hjälpande och stödjande organisationer som finns lokalt och nationellt samt viktiga myndighetskontakter. Till sist sker en utvärdering och en avslutning.

Syftet med föräldraträffarna är att få igång samtal om hur det är att uppföstra barn i Sverige, hur föräldrar och samhälle ser på barns utveckling, hur föräldrar kan förstå sina barn bättre och hur de tänker kring barn som far illa. Centralt i projektet och föräldraträffarna är ett lärande, ett folkbildande inslag där lärande innebär att något händer som gör att en person ändrar beteende, attityd eller uppfattning genom tanke, reflektion och/eller handling (Metodstödshäfte *Ur barnens perspektiv* 2012).

I lärandet beskrivs gruppen och samtalsledaren som viktiga vilket framgår av såväl projektbeskrivningar som metodstödshäfte. Samtalsledaren med en roll som förebild ska fånga upp föräldrarnas personliga och kulturella erfarenheter, följa upp kommentarer och frågor samtidigt som man använder metodmaterialet och uppmuntrar deltagarna att aktivt arbeta med det. I denna roll är det vid genomförandet av träffarna viktigt att samtalsledaren är tydlig med ramarna för träffarna, ser till att alla avger tysthetslöfte, håller fokus på syftet – samtalet ur barnens perspektiv, undviker diskussioner om politik och religion, ser till att talarutrymmet fördelas, undviker diskussion om rätt eller fel, inte är rädd för tystnad, inte ger råd till deltagarna, undviker att fastna i generaliseringar om olika grupper/kulturer och inte går in i terapeutisk roll utan hänvisar vidare till stöd hos socialtjänsten, kvinnojourer/mansmottagningar eller annat. Innehållet i träffarna har varit likartat oavsett i vilket sammanhang samtalsserien använts men samtalsledarna har kunnat variera upplägget något beroende på gruppen och den egna ledarstilen. Även lokalen påverkar strukturen på träffarna, en del träffar har hållits i klassrum under dagtid medan andra har hållits i friare former under kvällar och helger i deltagarnas och samtalsledarnas föreningslokaler.

Resultat *Ur barnens perspektiv*

I avsnittet som följer kommer vi att beskriva och diskutera de resultat som framkommit i denna utvärdering. Föräldrastödsprogrammet *Ur barnens perspektiv* har utvärderats tidigare (Bergström 2012) och vi kommer i vår sammanställning av resultat och även i de följande avsnitten förändringsfaktorer, styrkor och utvecklingsmöjligheter att referera till den utvärderingen. Vår analys av resultat, förändringsorsaker, styrkor och utvecklingsområden bygger dock främst på vårt eget insamlade material. Det betyder att vi inte aktivt har utgått ifrån eller använt resultaten från den tidigare utvärderingen. Vi kan däremot i efterhand, efter att ha analyserat vårt material och sammanställt det, se att utvärderingarna delvis lyfter fram samma resultat och delvis kompletterat varandra.

Vid det utvärderingsseminarium vi anordnade för projektgenomförare deltog tre personer som hade erfarenhet av att arbeta med *Ur barnens perspektiv* i ett samarbete som Unizon har med Kriminalvården i Väst. Fokus förflyttades därmed från utlandsfödda föräldrar till föräldrar som är frihetsberövade. Detta problematiserades under utvärderingsverkstadens gång och vägdes delvis upp av att en av deltagarna har nästan 20 års erfarenhet av att arbeta med föräldrastöd till utlandsfödda föräldrar. Vi har också övervägt detta i analysen av resultaten som presenteras nedan och lagt stor vikt vid att få med föräldrars, samtalsledares och programgenomförares röst, både från våra egna intervjuer och från det tidigare insamlade materialet från den förra utvärderingen av *Ur barnens perspektiv* (Bergström 2012).

Precis som vi skrev i föregående kapitel om *Att vara förälder i Sverige* har vi haft en öppenhet inför vad som kan definieras som resultat. Ofta har det varit svårt att urskilja vad som är resultat och vad som är förändringsfaktorer. Det som presenteras som resultat nedan bygger på våra analyser och vad vi har sett som mest framträdande, men ibland kommer samma ”fenomen” upp under rubriken förändringsorsaker. För att ge ett exempel på denna svårighet att urskilja resultat från förändringsfaktorer kan vi ta det överordnade resultatet som också finns i projektets titel, barnens perspektiv. Barnens perspektiv är resultat men också en överordnad förändringsfaktor och en styrka och utvecklingsmöjlighet. För att undvika upprepningar och repetition, har vi skapat begrepp eller benämningar, ibland korta fraser som ska kunna beteckna barnens perspektiv, men också göra skillnad på vad som avses när vi skriver om det som ett resultat respektive en förändringsfaktor.

Barnet har fått en röst

Att barn har fått en röst måste således betecknas som det allra viktigaste och överordnade resultatet av detta projekt. Barnets röst och erfarenheter är i centrum i filmen *Jag sa att jag hade en mardröm* där barn berättar om sina upplevelser av våld och konflikter i hemmet. Även i spelet *Måsvägen 12* har barnen och barns upplevelser en central roll. Att utgå ifrån och att inta barns perspektiv utgör grunden för och den röda tråden i cirkelarna där deltagarna talar om barn på ett generellt plan, inte nödvändigtvis om sina barn. Möjligheten att lyssna på barnen i filmen och att genom spelet inta barns perspektiv på olika vardagliga ibland våldsamma situationer i hemmet är inte bara ett resultat utan också en viktig förändringsfaktor som vi kommer att diskutera vidare nedan. Som resultat betraktat handlar det om att de föräldrar som går cirkeln får möjlighet att upptäcka, tänka sig in i och ta ställning till barns perspektiv och barns utsatthet. Barnet framträder som en tydlig aktör med känslor upplevelser och erfarenheter och inte minst rättigheter. En förälder, Hassan, förklarar:

Den här kursen hjälpte mig att förstå barnperspektivet och att förstå att när något illa händer mellan barnet och föräldrarna eller mellan föräldrarna så reagerar barnet och har åsikter. Om mamman och pappan kommer i konflikt, vem ska barnet då gå med? Vad är bäst för barnet?

Med utgångspunkt i barnet och barns perspektiv berättar han vidare:

Vi pratade om aga och att det är förbjudet i Sverige. I mitt hemland är det däremot normalt att slå sitt barn. Det är en del av uppfostran kan man säga. Men det får man inte i Sverige och jag tycker att det är en del i en konflikt att föräldrar inte vet vad de ska ha för roll. De vet att de ska slå, men i Sverige är det inte okej, vad ska man då ha för roll? Istället lärde vi oss att man ska från början prata med barnet och förklara vad som är bra och dåligt.

Yassin, en annan förälder fyller på:

Vi fick lära oss att kommunicera med barnet, inte slå, det har vi pratat om. Vi har också pratat om andra saker som gäller barn, vad de behöver äta, hur de ska klä sig.

Båda föräldrarna betonar att barnperspektivet var något de upptäckte genom cirkelträffarna och som inte finns på samma sätt eller ens alls i deras hemländer. En deltagare som intervjuades i den förra utvärderingen (Bergström 2012) menade att ”vi som kommer från kriget är så upptagna med många tankar, bland annat om slakten som är kvar. Träffarna väckte upp mig: akta dig! Ta hand om din dotter!” Centralt i citaten ovan är att upptäckten av barns erfarenheter och perspektiv leder till frågor om: Vad gör föräldrar utifrån ett barnperspektiv? Hur tar de ansvar för barn? Hur ska de se på barnuppfostran? Vilken är föräldrarnas roll? Frågorna leder över till nästa resultat som handlar om att identifiera och tala om våld, i familjen, mellan föräldrar, men framför allt mellan föräldrar och barn.

Våld blir talbart

Genomförarna menar att genom att barnets perspektiv har synliggjorts har också barnets upplevelse av våld blivit talbart. Att våld, som kan vara en blind fläck och tabu, blir talbart är därmed projektets andra viktiga resultat och det är nära knutet till barnperspektivet. Filmen, där barn berättar om upplevelser av våld synliggör våld ur barns perspektiv. Den synliggör inte vad som har skett eller går in i frågor om vem som gjort vad eller vad som är rätt eller fel, utan stannar upp i upplevelsen. Förståelsen av vad våld är vidgas därmed. En samtalsledare förklarar:

Jag tror att det vidgade begreppet på vad våld är var ganska mycket en ögonöppnare i den gruppen jag hade. Det i sig gjorde det så mycket mer pratbart. Sedan tror jag också på att vi ökade kunskaperna hos dem som deltog om hur barn upplever våld. Det var ju också syftet. Men inte bara det, utan jag tror också att man fick en ökad kunskap om vilka konsekvenser det här får för barn och att barn upplever mycket mer av våld än vad man tror. Då får man den här ökade begrepps världen att våld är så mycket mer än man först tror.

Våld vidgas som begrepp och kan diskuteras av cirkeldeltagarna och de kan tillsammans diskutera vad våld gör med barn och hur det upplevs av barn. Deltagarna kan vidare diskutera kunskap om våld, om vad våld är, när och hur våld finns och gråzoner runt våld. Viktigt för detta resultat är också att det inte bara finns en position för föräldern, som våldsutövare. Genom att vidga begreppet våld kan var och en också se att man under livets gång också har varit våldsoffer i olika situationer förklarar samtalsledaren vidare.

En samtalsledare som intervjuades i den förra utvärderingen (Bergström 2012) understryker vidare att det är konstruktivt att använda barnperspektivet och barnen som ingång för att samtala om våld oavsett om det handlar om barn som utsätts för våld eller som bevittnar våld i hemmet. Samtalsledaren menar att både män och kvinnor vill sina barns bästa. Genom att utgå från barn och barns erfarenheter förflyttas fokus från föräldrarna och vad föräldrarna har gjort eller inte gjort. Istället finns möjlighet att med barnet i centrum tänka framåt och fundera över vad man kan göra. En annan samtalsledare benämner att kombinationen barnets perspektiv och våld därmed fungerar avlastande. Att konsekvent utgå ifrån barnets perspektiv underlättar även för samtalsledaren att kunna styra upp

samtalen och föra in dem på barnens upplevelser.

För projektets och Unizons del innebär båda resultaten att barn har fått en röst och att våld blivit talbart ett resultat för den egna verksamhetens utveckling där de framför allt möter och skyddar våldsutsatta kvinnor och deras barn. Det leder över till nästa resultat som handlar om att man skapat förutsättningar för ett perspektivbyte genom de aktiviteter som cirkelarna bygger på.

Perspektivbyte och aktivitet

Ett viktigt resultat är därmed utformandet av aktiviteten, cirkeln som form och i materialet den utgår ifrån och arbetar med. Aktiviteten i cirkelarna och arbetet med materialet är även det en förändringsfaktor. Här under resultat vill vi dock lyfta fram det som ett resultat av projektet att metoden och materialet överhuvudtaget tagits fram. Det har resulterat i att det nu finns metoder och material som skapar utrymme för aktivitet istället för att passivt få information. Materialet i form av filmen och spelet gör det möjligt att problematisera, byta perspektiv och jämföra sina egna och andras erfarenheter och åsikter. Viktigt här är formen att det sker i grupp och inom givna ramar som upprätthålls av samtalsledaren. Som nämnts ovan beskriver projektgenomförarna att filmen *Jag sa att jag hade en mardröm* synliggör barnet och barns perspektiv på våld och på att vara utelämnad till vuxna. En projektgenomförare benämner detta som en ”ögonöppnare” och att det skapar utrymme för att aktivt byta perspektiv från den vuxnes till barnets. I en intervju med två föräldrar, Yassin och Hassan förklarar de:

Vi kommer inte att glömma, för vi har sett filmen och läst boken och kommer ihåg karaktärerna. Vi var mycket aktiva och pratsamma.

Samma föräldrar beskriver i intervjun hur de konfronterades med barnperspektivet och barns syn på våld och att de jämför med hur det är i Sverige jämfört med i deras hemländer.

Yassin: I vårt hemland är barnet inte så viktigt som i Sverige. (skratt)

Hassan: Vad han menar är att i hemlandet är barnet viktigt, men inte i centrum. Inte på det sättet som står i barnkonventionen att barn ska bli lyssnade på och sedda.

Spelet *Måsvägen 12* bedöms av de intervjuade föräldrarna vara ett bra sätt att få igång samtal. Öppenheten tycks vara en fördel med spelet/metoden. Det som finns till hands i spelet är tomma rum som ska fyllas med deltagarnas berättelser, erfarenheter och förhoppningsvis goda lösningar. En samtalsledare som intervjuades i den förra utvärderingen (Bergström 2012) menar att spelet varit en övning i samspel med ”glimten i ögat”. Cirkeldeltagarna har kunnat välja att flytta perspektivet och skildra hypotetiska situationer. Ibland har deltagarna däremot valt att visa autentiska våldssituationer från sina egna liv, kanske från tiden då de var barn.

I vissa av de grupper som ingick i den föregående utvärderingen (Bergström 2012) framkom det att i hemlandet har våld i olika former varit en del av deras verklighet. Bergström beskriver att våldets normalisering är ett hot mot barnperspektivet och att för många av dem hon har intervjuat har det varit första gången som man bytt perspektiv och funderat kring barnens upplevelse av våld. I andra grupper var det svårare att byta perspektiv och obehagligt och svårt att prata om våld i nära relationer, både generellt och om egna erfarenheter. De intervjuade samtalsledarna förklarar att om en sådan situation uppstår kan gruppen, med hjälp av spelet och filmen, distansera sig från situationen och diskutera utifrån ”andra” personer. När spelet väl kommit igång, vilket inte alltid är enkelt, har diskussionerna nästan genomgående varit givande. Samtalsledaren menar att deltagarna pratar mer fritt och spontant när man samtidigt gör något aktivt med händerna (Bergström 2012). Yassin och Hassan förklarar att även för föräldrar som bott länge i Sverige är cirkeln givande:

Men även för föräldrar som varit länge i Sverige är kursen bra att gå, det blir som en nyreflektion för dem och det behövs.

Citaten ovan indikerar att aktiviteten skapar möjligheter för reflektion och att omvärdera tidigare synsätt genom att byta perspektiv till barnets, men också genom att ställa det svenska samhällets regler och lagar i jämförelse med hur det är i hemlandet. Perspektivbytet som aktiviteten uppmuntrar till innebär därmed inte bara att föräldrarna kan inta barns perspektiv eller att de får nya perspektiv på våld utan också på egna föreställningar om föräldraskap och barnuppfostran samt jämförelser mellan här i Sverige och där i hemlandet. En viktig förutsättning i aktiviteten för perspektivbyte är att aktiviteten genomförs på deltagarnas modersmål och av samtalsledare som har egna erfarenheter av migration. Även detta kommer att diskuteras mer under rubriken förändringsfaktorer. Samtalsledarna som utbildats inom ramen för projektet är viktiga aktörer vilket kan betraktas som ett resultat i sig och det leder oss in på nästa resultat.

Samtalsledarna

Spontant nämner en av projektgenomförarna samtalsledarna som ett svar på frågan om vad cirklarna lett till för resultat:

Effekter, där jag jobbar nu pratar vi om effekter. För det första så satte vi igång saker hos våra samtalsledare. Att de lever kvar i det som de blev tränade till och fortfarande när jag träffar dem på stan får jag höra hur de fortfarande fungerar som länkar till socialtjänst och så vidare.

Arbetet med att anlita och utbilda samtalsledare är således ett resultat för projektet. Till projektet knöts engagerade samtalsledare som under processen blev mer engagerade. Arbetet i sig med att välja ut vilka personer som skulle bli samtalsledare, att bygga upp den utbildning de skulle genomgå, erbjuda uppföljning genom professionell handledning av en specialpedagog är en läroprocess som projektgenomförarna kan ha med sig i andra projekt och sammanhang.

Samtalsledarna i sig, med den kompetens de byggt upp är också ett resultat som kan ha betydelse och som kan användas i andra forum. Samtalsledarna kan ses som skapade aktörer och ambassadörer som i olika former kan bedriva integrations- och jämställdhetsarbete. Samtalsledarna ansvarar själva för att rekrytera deltagare till cirklarna och de vänder sig då till de platser där människor befinner sig och använder de kanaler och organisationer som de själva har och är del av, på detta sätt arbetar samtalsledarna på ett folkbildande sätt.

Samtliga intervjuade samtalsledare som ingick i den förra utvärderingen (Bergström 2012) har varit entusiastiska och berömmar projektet i sin helhet. Några berättar att det varit en berikande resa för dem själva och för deltagarna och att det varit fantastiskt att se attitydförändringarna mellan träffarna ett och tre och att de kunnat vara med om så många intressanta diskussioner om etik och moral under träffarna. De menar att de själva utvecklats mycket under projektet. Dessa erfarenheter från hur rollen som samtalsledare vuxit fram och tagit plats som aktör och hur det har berikat både samtalsledarna själva som växt som personer och samhället som fått tillgång till utbildade integrations- och jämställdhetsarbetare, leder över till nästa resultat. En av de i vår utvärdering intervjuade programgenomförarna betonar att det viktigaste resultat hon kan se är den samhällsinformation och orientering i samhället som cirklarna erbjuder. Särskild vikt lägger hon då vid samtalsledarnas kunskaper.

Information och samhällsorientering

En ambition med cirklarna är att ge kunskaper om samhället, dess lagar och regler. Deltagande föräldrar får exempelvis information om barnkonventionen och att aga inte är tillåten enligt lag. Som

vi såg i citat från föräldrar ovan så är det en viktig kunskap för föräldrarna att aga är förbjuden i Sverige, men precis som Yassin uttrycker, vad blir då förälderns roll i barnuppfostran? En av projektledarna säger:

För det har alltid varit föräldrarnas stora frågetecken, varför ska man inte slå sina barn i Sverige? Och vad ska jag göra istället?

En av samtalsledarna håller med och förklarar att det handlar om att diskutera andra sätt att fostra, genom kommunikation och kanske framför allt att hon i dessa situationer kan ge information om vart föräldrar kan vända sig om det uppstår våld i hemmet.

Plus för min målgrupp som jag jobbar med. Där kan jag sätta SKR i fokus indirekt. Vissa kvinnor som lever under våld kan få veta vem de kan vända sig till.

Flera projektgenomförare ser kanske just detta, den information som ges i cirklarna och den möjlighet det ger för deltagarna att orientera sig i samhället som ett av de viktigare resultaten. Föräldrarna får kännedom om vad de kan söka hjälp för och var, en sorts hjälp till självhjälp.

Vad gäller effekten på de föräldrar som faktiskt deltog, målgruppen, kan man ju fundera. Tre gånger, vad ger det egentligen? Speciellt när vi inte har en återkoppling igen, så vad hände? /---/ väldigt många föräldrar (i utvärderingar som gjordes efter cirkelträffarna) ställde frågan: Vart ska jag ta vägen? Vart ska jag ställa de här frågorna? För det är svårt att uppfostra barn i Sverige! Det är svårt att uppfostra i ett annat land än det som är det egna.

En projektgenomförare förklarar att det blev väldigt tydligt i cirklarna att föräldrar med utländsk bakgrund saknade kunskap om vart de skulle vända sig och i vilka situationer.

För en av frågorna som verkligen dök upp hela tiden var att folk verkar tänka att socialen, att barnfamiljer är rädda för socialen och att den ska komma. Alla verkar ha bilden av att socialen kommer och tar barnen ifrån dem.

Samma programgenomförare kan dock se att rent faktiskt har fler kvinnor tagit kontakt med SKR efter att ha deltagit i cirkeln *Ur barnens perspektiv*.

Och det har dykt upp en del kvinnor, antingen har de ringt och ställt en fråga eller kommit till mottagningen på stödsamtal till och med. Det är ett bra resultat tycker jag. Det var mest yngre kvinnor.

Till detta lägger hon att ett resultat är det faktum att de har nått så många föräldrar.

Men resultatet för oss för vårt arbete är att vi har nått fler familjer och informationen var tydlig och bra för vi har fått kvinnor som sökte hjälp hos oss på vår öppenmottagning och det var genom de här informationsmötena [cirkelträffarna] de har fått veta. Deras ögon öppnades så att de inte behövde vara rädda och misstänksamma mot samhället och mot insatser som finns i samhället.

Det är ett resultat som handlar om mängd och både om att cirklarna har nått många (omkring 2200 föräldrar) och att Unizons frågor och verksamhet har nått ut till många och till nya arenor.

Spridning

Filmen är det material som sprids mest och en stor anledning till att Unizons frågor når nya arenor och människor inom många olika verksamheter. En person från Unizons förbundsstyrelse reflekterar över spridningen.

Vi har nått utanför vår värld på ett helt annat sätt än vi kanske hade tänkt oss från början. Så att för SKR tänker jag att det här, att vi har ytterligare ett sätt att synliggöra barn som bevittnar våld och att det här verkligen har stärkt vår plattform i att jobba för barns bästa. Och att vi har en god grund att stå på. Vi har en lång erfarenhet nu som är positiv tycker jag. Och filmen, det är också att det beställs hela tiden. Idag fick vi en beställning där de ville ha en finsk film.

Det finns således incitament för spridning och redan etablerade kanaler och lite visionärt säger en projektgenomförare:

Ja, men alltså möjligheter tycker jag att det finns hur många som helst. Och också att gå ut så där fritt, tror jag, studieförbund, Medborgarskolan. Studiecirkel till exempel. Om man har rätt ledare så tror jag att man kan gå ut väldigt, väldigt brett. Facken, fackförbunden. Kommunal köpte ju filmen.

Spridning som resultat handlar således inte bara om att cirkelarna nått många föräldrar utan också att Unizons frågor sprids inom allt fler samhällsinstitutioner och verksamheter. Här är det särskilt samverkan med Kriminalvården som ges som exempel.

Sedan vill jag gärna lyfta som ett resultat mer på övergripande nivå själva samverkanssituationen som jag tyckte var så rolig. Och det var ett sånt lite skimrande möte mellan en fyrkantig stor myndighet och en liten idéburen organisation. Det tycker jag det var så här, det ska man ha med sig att det är fullt möjligt och kan bli väldigt bra.

Det uppstod en ”vinn-vinn” situation där Unizon fick ut sina grundläggande frågor i ett nytt sammanhang, men också drog nya lärdomar, både om att samarbeta med en myndighet och att hitta en retorik som fungerar utan att stigmatisera. En projektledare framhåller att Unizon har lyckats bygga in en flexibilitet i materialet och cirkelsamtalen som gör att de kan användas för olika målgrupper i skilda sammanhang och att de därmed kan nå många olika arenor. Projektledaren säger:

Där tror jag på något sätt att ett resultat har varit att vi har varit flexibla och inte har sett saker som att de måste vara statiska. Utan att det ska ge olika grupper och olika föräldrar olika saker. Men att vi ändå har haft det här, det har varit det stora liksom. Det är ju det här vi vill göra. Och sedan hur vi har gjort det har varit lite olika liksom.

Detta är ett resultat som projektgenomförarna menar blir betydelsefullt på lång sikt. De kan nu vända sig till andra myndigheter och aktörer med denna erfarenhet, att göra våld talbart, och kunna referera till detta och hitta nya samarbetspartners, nya arenor för att föra ut sina frågor. Genom ett prestigelöst samarbete mellan en myndighet och en idéburen organisation har ökade kunskaper uppkommit för de deltagande projektaktörerna SKR/Unizon med sina samtalsledare och Kriminalvården. Som sista resultat vill vi ta upp ett resultat som just möjligheten till spridning till många ger upphov till.

Så ett frö

En samtalsledare, intervjuad i den förra utvärderingen (Bergström 2012) berättade att han direkt efter att ha visat filmen under träff två inbjöd deltagarna till att reflektera fritt kring vad de just sett. Efter detta ledde han in diskussionerna om familjerollerna utifrån makt och jämställdhetsperspektiv. Han ställde frågor som: Vad är det som kan orsaka bråk i familjen hos invandrare i det nya landet? Hur var det i hemlandet? Hur är det nu? Vilka föreställningar om Sverige är sanna, vilka är falska? Språkets betydelse som maktmedel diskuterades. Den i familjen, vilket ofta är barnet, som lär sig svenska språket först får en ledarposition, vilket kan leda till förändrade roller och konflikter. Exemplet visar hur det är möjligt att ställa och inledda diskussion om många och svåra frågor. Som resultat betecknat understryker dock projektgenomförarna att de nog får nöja sig med att se det som att de kan fungera som en ögonöppnare och att de kan så ett frö. Vi beskrev ovan hur ett resultat var att föräldrar får information och en grund för att orientera sig i samhället och att det kanske är svårt att säga något om mer långsiktiga förändringar. En samtalsledare funderar:

Men att det måste få ta lite tid. Att vi kanske kan vara naiva när vi tror att vi kan gå in och så håller vi i det här och så ska det ge en jättestor förändring. Alltså det skulle nog egentligen behövas lite mer tid. Alltså man kan så lite frön, absolut. Och röra runt ganska mycket i grytan. Men för de här personerna som verkligen går de här cirkelarna så tror jag kanske att det skulle behövas lite mer, så. En annan programgenomförare menar vid samma samtal att det måste få ta tid, om man sår ett frö måste det finnas tid att följa upp eftersom det handlar om en process.

Under utbildningen av samtalsledarna myntades ett uttryck vilket användes som ledstjärna ”Lita på att vi sår frön som sedan gro” (Slutrapport 2010-02-26 sid. 3). Viktigt är dock just resultatet att de ”sår frön” och ger redskap som kan användas för att söka sig vidare, kanske gå andra föräldrastödsprogram eller att deltagarna känner till vart de kan vända sig och att de har kommit bort från oro och osäkerhet inför svenska myndigheter. En förälder, Yassin förklarar att han fått med sig ett sätt att tänka och skapa distans till olika situationer i vardagen: ”Det var fantastiskt att använda spelet faktiskt, inte konstigt alls. När man hamnar i olika situationer i världen eller i familjen kan man tänka tillbaka på spelet.” Hans uppfattning om spelet visar att det kanske handlar om lite mer än att så frön trots allt och att han fått perspektiv på sin tillvaro som han inte hade innan och som han kan använda för att lösa olika situationer. Det får avsluta resultatgenomgången och leda över till en analys av förändringsorsaker.

Förändringsfaktorer

Precis som i föregående kapitel *Att vara förälder i Sverige* ska vi i detta avsnitt identifiera förändringsfaktorer som lett fram till resultaten. Vi har främst analyserat faktorer som hänger ihop med interventionen, cirkelträffarna, men ger också exempel på faktorer som ligger utanför interventionen. En sådan är exempelvis den grundade kunskapen som diskuteras nedan.

Barnet som ingång för ett inkluderande tilltal

Den mest framträdande förändringsfaktorn, nämligen metoden som konsekvent utgår från barns perspektiv, har lett till en rad resultat. Dessa resultat handlar om att barnet får en röst, att våld blir talbart, möjligheten att aktivt inta nya perspektiv och möjligheten att så frön och därmed också skapa möjligheter för förändring i parktiken. Vi har beskrivit metoden ganska grundligt i beskrivningen av *Ur barnens perspektiv* inledningsvis i detta kapitel men ska här lyfta fram några särskilt viktiga delar i metoden.

Upplägget för cirkelarna gör att deltagarna får utrymme att tala, bli lyssnade på och utmanas i en grupp. Det första mötet i cirkelserien fyller en viktig funktion genom att samtalsledarna arbetar utifrån något som kallas ”rundan”. Det pedagogiska verktyg som ”rundan” erbjuder lyfts fram i (Slutrapport 2010-02-26) där det framgår att rundan är ett urgammalt sätt att föra samtal på och att den används i flera kulturer, rundan är ett demokratiskt sätt för alla att kunna ta plats. En samtalsledare beskriver:

Alltså presentationsrundan. Där var det mycket bra val. För när föräldrar presenterar sig får de också fundera på vem som har gett dem deras namn och om de tycker om det, då blev de barn. Därför kunde man lättare sätta barnet i perspektiv därefter, eftersom de fick uppleva barndomen på detta sätt. Alltså övningen är till för att de ska känna sig som barn. Och därefter ska man börja prata om hur barn har det. Förstår ni? Så det finns en koppling mellan materialet, metoden, övningen, filmen alltså allt.

Kombinationen av filmen som väcker känslor och som öppnar upp för samtal och ”rundan” som gör det möjligt att inta ett barns perspektiv leder till att deltagaren kan se sig själv som barn med föräldrar och som förälder till barn. En annan samtalsledare betonar:

Men, det var möjligt att se och hitta barnet i sig själv. Alltså att se, hur hade jag det som barn.? Då får de en ökad förståelse för sina egna barn. Man kunde se en koppling till det, alltså till det föräldraskap ens förälder hade och det föräldraskap man själv har nu.

En annan förändringsfaktor som ligger i metoden för cirkeln handlar om tilltalet. Med tilltal avses att deltagarna tilltalas av samtalsledare som talar deras eget språk och som även har liknande erfarenheter som de själva. En projektledare säger:

Jag tänker mig att de föräldrar som har gått de här grupperna, att för dem har det varit mycket identifikation med samtalsledarna. Man har kunnat känna att det hade kunnat vara jag. Det har varit personer som själva har varit i migrationsprocess och man har kunnat identifiera sig språkligt och man har kunnat prata på sitt eget språk. Det har liksom varit ett tilltal som har funnits att det här är för dig!

Deltagarna tilltalas och inkluderas också genom att de i första hand ses som föräldrar. Barnet är här en viktig ingång, att prata om barn generellt är en framkomlig väg till samtal i cirkelarna. Att inte i inbjudan eller i inledningen prata om våld eller heder utan att endast tala om barn innebär sannolikt en orsak till förändring. En förälder, Yassin, sade: ”Vi tänkte bara på att det var barn”. Den ömsesidighet som uppstår mellan samtalsledare och deltagare genom gemensamma erfarenheter av migration och språk, men också barnet som ingång är central för att undvika stigmatisering eller att deltagarna känner sig utpekade. Istället för att utgå från skillnad, att föräldrarna är annorlunda på grund av sin utländska bakgrund utgår cirkeln från det som förenar – föräldraskapet och intresset för omsorg om sina barn. Ömsesidigheten stärks vidare av metoden för hur samtalet förs i gruppen i cirkeln. Alla ska ha lika stort talutrymme. En samtalsledare beskriver upplägget:

Upplägget var bra, att vi var noga med att köra rundor och att alla skulle få ungefär lika mycket plats. Plus att man får passa om man vill. Men de delade erfarenheter på ett otroligt sätt allihop och jag tror att det var så himla häftigt för dem också. Men jag tror att resultaten ibland, för att jag menar det här med ökad kunskap, det är ju jättebra såklart. Men vart det leder, alltså vad man gör med den ökade kunskapen, det vet vi ju inte. Så att jag tror att resultaten ligger mer i den stämning som skapades faktiskt i rummet.

I den förra utvärderingen (Bergström 2012) framkom vidare att i grupperna möttes olika generationer. Detta kunde leda till diskussioner om vad som var relevant och bra att bevara i den egna kulturen och vad som är mindre bra och behövde justeras. Fördelen med generationsövergripande diskussioner som förs inom den egna kulturella gruppen där alla är insatta i seder och bruk är att man inte behöver dölja eller försvara sig inför andra. Åter handlar det om tilltalet och att deltagarna kan vila i språket och uttrycka sig obehindrat.” På ditt eget språk kan du säga det du vill, på ett främmande bara det du kan” (Bergström 2012:24). Programgenomförarna ville genomföra samtalsgrupper med föräldrar för att på lång sikt förebygga våld emot barn något som framgår av projektets slutrapport. I projektet har barns rättigheter lyfts genom föräldraskapet och mötesplatser för föräldrar med skilda erfarenheter har skapats (Slutrapport 2013-07-01). Metoden som förändringsfaktor är därmed nära förknippad med samtalsledarnas funktion som förändringsfaktorer.

Samtalsledarna

Vi lyfte i tidigare avsnitt fram att samtalsledarna, som aktörer med en ny roll, kan ses som ett resultat. Samtidigt är deras funktion och kompetenser en viktig förändringsfaktor när det gäller målgruppen utlandsfödda föräldrar. Samtalsledaren har förutsättningar för att ha ett inifrånperspektiv som gör att denne kan fungera som en förtroendebariär och brobyggare. En förälder, Yassin säger:

Det hade varit en jättebra idé att ha den här kursen för nyanlända i Sverige och att prata deras modersmål i gruppen. Hela programmet [cirkarna] kan genomföras på modersmålet och man kan översätta filmen till de aktuella modersmålen. Då blir det lättare att förstå.

Han talar här om vikten av att nå människor på deras eget språk. Han och en annan förälder, Hassan, menar vidare att det inte räcker om man ska nå denna målgrupp att flagga med att cirkarna ges på föräldrarnas modersmål. Det krävs för många nyanlända att det är en för dem känd person som bjuder in. Hassan förklarar:

Det absolut svåraste när man kommer ny idag till Sverige är information. Man hittar inte information. Och i vårt hemland har vi den traditionen att vi frågar människor som man har en relation till, någon i klanen eller släkten, en kompis. Det kan vara svårt om man har den traditionen att gå till myndigheter och fråga, man är inte van att göra så.

Yassin lägger till:

Det blir därför ofta problem när man frågar någon från hemlandet som man känner om den inte har rätt information. Därför är det viktigt att personer från våra hemländer utbildar sig och placeras på bra positioner i samhället.

Yassin tar upp något viktigt här, nämligen att det krävs att samtalsledarna har adekvat utbildning och att de verkligen kan tillhandahålla korrekt information och leda cirkarnas ofta krävande aktiviteter och samtalsämnen. Viljan finns alltså att samtala och ta emot information, dock är det inte möjligt att samtala med vem som helst eller hur som helst, samtalsledaren måste nå fram. Underlaget och materialet till denna utvärdering liksom i den utvärdering som tidigare gjorts (Bergström 2012) domineras av exempel och argument för samtalsledare som ovärderliga förändringsfaktorer. Initialt, när projektet bara var i sin linda insåg projektgenomförarna värdet av samtalsledare som talade samma språk och hade samma nationalitet eller etnisk bakgrund som deltagarna. Resurser avsattes för att rekrytera bra personer och genomföra bra utbildningar för dessa. Samtidigt, vilket i och för sig inte

motsäger detta, framkommer kritik mot samtalsledare och mot vad som händer om de inte är tillräckligt väl utbildade. En programgenomförare förklarar:

Risken är att om man bara väljer dem som är intresserade och inte tittar på deras bakgrundskunskaper i sociala frågor så är risken stor att det dyker upp frågor om saker som de inte har lärt sig om och de kan inte svara. Men de vill samtidigt göra den som frågar nöjd och så ger de fel information. De måste också lära sig att säga att: jag kan inte svara på den frågan.

Samtalsledarna är inte bara viktiga för sina kunskaper utan utgör en viktig förändringsfaktor där de själva står för rekryteringen av deltagare. De använder sina egna kanaler och organisationer och detta har haft en avgörande betydelse. Inledningsvis i projektet gjorde man skriftliga inbjudningar och inbjudningar via hemsidor, dock anmälde sig ingen på detta sätt vilket ledde till att projektstarten fick skjutas upp. Samtalsledaren är därmed en avgörande person för genomförandet av projektet och att man har nått så många deltagare. De presumtiva deltagarna känner alltså redan samtalsledaren i någon mån. En förälder, Hassan uttryckte det så här: ”Jag kände X sen innan och därför ville jag gå kursen, om man har god kunskap om språket så kan man förstå vad hela kursen handlar om”. I detta citat framkommer en annan faktor till förändring som är framträdande i materialet nämligen föräldrarnas vilja att delta och att förändra sina attityder och förhållningssätt.

Föräldrarnas vilja

Projektgenomförarna beskriver att de har haft många och ingående diskussioner om hur de skulle våga ta de utgångspunkter för projektet som man tog när man valde utlandsfödda som målgrupp för att diskutera våld mot barn. Det kommer vi att diskutera mer under rubriken styrkor. Här under förändringsfaktorer handlar det snarare om den vilja som projektgenomförarna mött bland deltagarna. En av projektgenomförarna förklarar:

Och där har vi alltid kunnat stödja oss också på just att föräldrarnas vilja att prata och behov av att prata mer. Och önskan om att prata om det som är. Den stora förvåningen i det här har väl ändå faktiskt varit just det. Att det har varit så många som har sagt att vi vill prata mer. Och, varför är det ingen som pratar med oss så här. Och det är ju ändå intressant för det har varit så himla entydigt tycker jag, den bilden.

Utan föräldrarnas vilja hade det inte gått att genomföra cirklarna på det aktiva sätt som det har gjorts. En av programgenomförarna konstaterar vidare att viljan att delta i cirklar och framför allt viljan att förändra sig är större hos unga föräldrar, kvinnor, än bland äldre. En annan programgenomförare menar att det synliggjorts ett enormt behov av att prata om kön, makt, föräldraskap och jämställdhet.

Samtidigt att öppna deras ögon på så sätt att vi visar att det inte är exakt så som i det landet som de har kommit ifrån. Det finns andra möjligheter här, man ska inte vara rädd för polisen, eller socialen, eller för de organisationer som man kan vända sig till för att få hjälp. Men det är enklare för unga kvinnor, de äldre lever med fler tabun och är rädda för att förlora familjen och därför accepterar de allt som händer dem.

I detta arbete där viljan ser olika ut hos olika grupper och åldrar blir de som deltar viktiga ambassadörer för att trots allt nå vidare. En förälder, Hassan, uttryckte det så här: ”Vi måste sprida kursen, vi är föreningsmänniskor så vi sprider info om kursen till folk vi känner i föreningarna, särskilt till föräldrar som är lite konservativa, som har gammalt tänkande, gamla traditioner, då bara pappa bestämmer allt”. En intervjuad deltagare i den förra utvärderingen säger: ”Gör en TV- och

radioversion av programmet! Alla borde få ta del av kursen (Bergström 2012:23).” Viljan är inte bara stor för att ta vara på och sprida cirkarna till fler utan viljan handlar också om det som togs upp ovan – det finns en stark drivkraft och vilja att träffas i grupp och prata om barn våld, och överhuvudtaget alla de situationer och erfarenhet som hör det vardagliga familjelivet till. I den förra utvärderingen (Bergström 2012) tillfrågades en kvinnogrupp: Vad skulle ni helst vilja prat om?

Män! Vi vill prata om relationer. Det är så många konflikter hemma i ett nytt land. En man i en annan grupp svarade: Kan du ge konkreta råd, vem kan hjälpa mig med mina tonåringar? Alla säger vad man inte får göra men inte mer än så. (Bergström 2012:23).

Citatet visar att det finns vilja men också behov av att möta dessa föräldrars många frågor och att det i vardagen finns få sådana forum. Detta leder över till en annan förändringsfaktor som handlar om vari cirkarna grundar sitt syfte och innehåll och hur det kan förändras eller breddas i enlighet med föräldrarnas vilja.

Grundade kunskaper

Flera av projektgenomförarna understryker att en förändringsfaktor är den kunskap som finns grundad i kvinnojourerörelsen. Det finns en självbild att kunskapen om våld är unik inom organisationen vilket i sin tur legitimerar Unizons arbete med preventivt föräldrastödsarbete i *Ur barnens perspektiv*. Projektgenomförarna vet vad de talar om och kan som de själva uttrycker det därmed ha mod att adressera frågan om barn och våld i relation till olika målgrupper. Initialt hämtades mycket kunskaper från Systerjouren Somaya i Stockholm som vände sig särskilt till kvinnor med utländsk bakgrund och där de som arbetade där var specialutbildade i exempelvis frågor om heder. Det har gjort att projektgenomförarna också känt sig trygga i att inte bara fokusera på mäns våld mot kvinnor utan även på hedersrelaterat våld, föräldrars våld mot barn, konsekvenser för den som bevittnar våld osv. En av projektgenomförarna berättar om denna trygghet och självbild:

Vi pratade jättemycket om det här att våga prata om utlandsfödda föräldrar och våld. Och det är ju också någonting som vi som ordförande och vice ordförande och förbundssekreterare har pratat mycket om. Men det har ju inte väckt så mycket diskussioner. Jag tror att vi gick igenom och bearbetade det; om vi skulle få frågor, hur skulle vi bemöta vårt studiematerial. Och det tycker jag att vi har förankrat hos oss. Att vi har en trygghet i att det här inte handlar om att hänga ut utlandsfödda föräldrar som någon där det finns mer våld, utan det här skulle ge ett redskap och få en trygghet i att använda det. Och jag tänker att vi använder språk som är lätt och att vi också har lyckats hitta ledare som kan språket. Att man inte behöver tolka utan att man kan få prata på sitt eget språk. Men jag tänker också att allt det här som vi har gjort har ju också gett oss en grund att stå på hur vi ska gå vidare som förbund i att jobba med föräldrar som är födda i andra länder men som har barn och ungdomar som kommer och bor här.

I det sammanhanget lyfter en av projektledarna också fram att kunskapen om våld inte bara är grundad i erfarenheter som finns vid landets kvinnojourer och vid Somaya i synnerhet utan också i teori.

Det som SKR står för väldigt mycket är att det är utifrån ett intersektionellt perspektiv. Vi pratar inte bara om makt och kön utan även om andra konstellationer, utbildning, är du född på landet eller i staden.

En annan programgenomförare knyter an till det när hon förklarar att till skillnad från andra föräldrastödsprogram, t ex ABC som erbjuds till föräldrar i Stockholmsregionen, så har SKR:s föräldrastödsprogram *Ur barnens perspektiv* ett tydligt jämställdhetsperspektiv med särskilt fokus på mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer.

Det handlar verkligen om genus och makt och våld och jämställdhet. Ibland kan man ju ”fräimma” det som ett integrationsarbete, ibland som ett jämställdhetsprojekt. Man kan använda det på många olika sätt. Men just diskussionen om kvinnor och mäns roller i familjen har ju varit så himla tydligt i alla våra diskussioner [inom SKR och i cirklarna] och vad det bidrar till. Hur det påverkar barnen också, och det tycker jag är en sådan sak som saknas i samtalet generellt, att vi tror att jämställdhet är något för föräldrarna. Det är ju verkligen också någonting för barnen att kunna spegla sig i.

Sammanfattningsvis kan den grundade kunskapen beskrivas som förändringsfaktor på flera plan, det handlar om unik kunskap om våld i familjer, i praktiken som grundas i arbetet ute i landets kvinnojourer. Det är den kunskapen som är unik. Till det kommer de teoretiska perspektiv som SKR utgår ifrån, genusteori och intersektionalitet för att synliggöra maktrelationer och problematisera och förebygga våld. De grundade kunskaperna har gett mod att våga ta upp frågor om barn och våld i relation till målgruppen utlandsfödda, men också redskap att hantera frågor utifrån. Den grundade kunskapen har gjort att det har funnits en slags utifrånkunskap om föräldrar med utländsk bakgrund som formulerades tidigt när projektet började ta form men som också återkommer i intervjuerna med projektgenomförarna. En programgenomförare förklarar:

Vi möter familjer där mannen har kontrollen över sin kvinna och kvinnans sexualitet och kvinnan ska ha de här kläderna på sig när hon går ut. Mannen har fullständig kontroll över ekonomin och kvinnan är helt utanför det här, hon har ingen makt. Hennes ansvar är att ta hand om barnen, laga mat och städa och så.

Detta grundade utifrånperspektiv blev utgångspunkt när materialet, spelet utformades. Projektgenomförarna ”visste” att de hade en målgrupp som stod för vissa värderingar och synsätt på familjen och de behövde finna sätt att förändra dem.

Åh det är ett av mina älsklingsmoments när vi ritade upp ett hus. Idén var att vi skulle ha ett stort hus och att man skulle kunna öppna olika fönster i det här huset och titta in på olika familjekonstellationer. För i Sverige är det inte bara mamma, pappa, barn, utan här har vi mamma, mamma, barn och här har vi sambo och barn. Sådana konstellationer som är för de familjer vi tänkte på som vi stöter på i Somaya som är starkt patriarkala kollektivistiska system, det var dem vi tänkte på. Och det var den erfarenheten vi bar med in. Och de familjerna skulle få titta in genom de här fönstren och de olika familjekonstellationerna, men summan av det hela var att det är samma som gäller för alla, mänskliga rättigheter och barns rättigheter.

Parallellt med detta grundade utifrånperspektiv som gjorde definitionen av målgruppen möjlig insåg projektgenomförarna att de behövde ett inifrånperspektiv och där blev samtalsledarna viktiga. I förlängningen av projektet som ju startade för över 10 år sedan går det vidare att se hur retoriken och den grundade kunskapen har förändrats. I dagens version av *Ur barnens perspektiv* så är barnet den viktiga ingången och att man vänder sig till föräldrar snarare än att definiera föräldrarna som delar i patriarkala och kollektivistiska system. Spelet *Måsvägen 12* fokuserar på det och en av programgenomförarna poängterar just detta, genom att tala om barns perspektiv har man hittat en

neutral ingång som inte pekar ut gruppen föräldrar med utländsk bakgrund. Det leder över till nästa förändringsfaktor som är att det finns en process från skillnad till likhet.

Från skillnad till likhet

Som framgick i bakgrundsbeskrivningen av *Ur barnens perspektiv* har syftet förändrats över tid och fokus har flyttat från att definiera målgruppen (som vi gav exempel på i föregående avsnitt grundad kunskap) till att fokusera barnperspektivet. Med andra ord, målet var initialt att förändra attityder hos målgruppen, vilken definierades som annorlunda eller olik och beskrevs som präglad av patriarkalt hederstänkande. Under projektets framväxt förändrades fokus från att utgå från skillnader till att istället förändra attityder med utgångspunkt i det som förenar och är likt, nämligen föräldraskap och omsorgen om barn. Flera projektgenomförare och deltagare har betonat att ingen behöver känna sig utpekad – alla är föräldrar och vill göra det bra för sina barn. Det är också det syfte som cirkeln har oavsett målgrupp, ”att ta upp frågor om våld i nära relationer på ett respektfullt och utvecklande sätt (Metodstödshäfte *Ur barnens perspektiv* 2012) Som förändringsfaktor är den öppenhet som syftet bär på viktig och med barnet och föräldraskapet som ingång undviks utpekande av (kulturella) skillnader som ska överbryggas eller förändras.

Förarbete och stödet i organisationen

En förändringsfaktor som på olika sätt har manifesterats inte minst i det deltagande som vi fick i utvärderingsverkstaden är det stöd och engagemang som funnits på högsta nivå inom organisationen. I utvärderingsverkstaden deltog flera personer från förbundsstyrelsen. En av projektets initiativtagare, som också producerat filmen *Jag sa att jag hade en mardröm* berättar om det stöd hon fick på ett mycket okomplicerat sätt.

Och jag tänkte, men herregud jag kan göra en tecknad film. Det måste ju kunna gå. Och då tog jag kontakt med SKR:s ledning och så sa jag så här: ”Så här har jag gått och tänkt. Vad tycker ni?”
”Kör på det!” (skratt)

Samtidigt som hon fick stöd för idén var hon fri att göra filmen som hon ville, den var inget beställningsarbete.

Men vi fick ju lite mothugg från SKR (skratt) måste jag säga, där i processen. De tyckte att vi skulle ha lite mer dramatik i form av scener och så. Men jag, nej jag kände att nej, nej... Då blir det inte, då blir det inte min film i alla fall. Och det här var ju ingen beställning. Det var ingen beställningsfilm. Utan det var ju min film. Och det är ju också väldigt viktigt tror jag. Den rollen man får. För kommer det in en beställning så är det en helt annan sak. Då styr beställaren mycket mer. Men här bestämmer jag.

Samma frihet i tänkandet förde hon med sig in i de första kontakterna med dåvarande systerjouren Somaya. Vi återgav ovan i ett citat hur den blivande projektledaren njöt av att sitta och fantisera om att bygga ett hus där cirkeldeltagarna kunde kika in. Tillsammans satte filmproducenten och representanter från Somaya ramarna för projektet. De arbetad fram en referensgrupp med olika kompetenser inom områdena utbildning och familjestödsarbete och knöt till sig personer med olika kompetenser så som yrkeskompetenser, språkkompetenser, migrationskompetenser, kulturkompetenser, kvinnojourskompetenser m.m. Initialt använde man sig av handledning och feedback samt utbildade samtalsledarna i materialet *Barnen i våra hjärtan* skrivet av Sonia Sherefey

([2003] 2009). Under hela projektet, från att filmen skapades, vidare till att samtalscirklar utvecklades och slutligen till att genomföra pilotprojekt med Kriminalvården väst, har Allmänna Arvsfonden bidragit ekonomiskt, samtidigt har intresse funnits inom SKR att stötta projektet ekonomiskt.

En förändringsfaktor är att projektet *Ur barnens perspektiv* genom det stöd som funnits och engagemang högt upp i organisationen var väl förberett när det sjuksattes. Vid starten av projektet skapades ett genomtänkt metodmaterial. Projektet startade alltså redan från början med en gedigen bas att stå på och en tydlighet om vad det var som skulle göras.

Styrkor

I detta avsnitt ska vi summera de styrkor som finns i cirkeln *Ur barnens perspektiv*. De resultat som beskrevs ovan kan ses som styrkor, det är resultat som uppnått genom interventionen och som i stort sett sammanfaller med projektets och cirkelns målsättningar. Det vi här ska fokusera är dock de styrkor som återfinns bland de förändringsfaktorer som beskrevs ovan. Det är dessa styrkor som kan vara möjliga att ta fasta på inför framtida projekt och samarbeten.

Barnet som ingång

Den tydligaste styrkan i projektet som lett till de resultat som handlar om att barns får en röst, att våld blir talbart, möjligheten att aktivt inta nya perspektiv och möjligheten att så frön och kanske också skapa möjligheter för förändring i praktiken hittar vi i metoden som konsekvent utgår från barnet och barnets perspektiv. Att använda barnets perspektiv, barnet som ingång möjliggör att tala om fler områden än våld i nära relationer.

En styrka är att flytta fokus från resonemang om patriarkala strukturer och heder till inkluderande samtal om barn, våld och att förebygga våld emot barn. Att bjuda in föräldrar/vuxna och använda barnet som ingång öppnar upp för fler processer. Att tala om barn, barns rättigheter och barns position i det svenska samhället gör att föräldrar med utländsk bakgrund får en initial inblick i det offentlighetsliga systemet i Sverige. Några föräldrar talar om att ”knäcka koden” och om att förstå hur systemet fungerar i Sverige. Det kan handla om skyldigheter och rättigheter i barnets och föräldrarnas relation till exempelvis skolan och skollagen; Socialnämnden och sociallagstiftningen; barnets och föräldrarnas positioner inom svensk familjerätt och straffrätt där hustru och barnaga är förbjuden och där barnäktenskap och månggifte är förbjudna, hur fungerar Kronofogden, vilka rättigheter har man inom sjukvården, vad kan man få hjälp med om man blir sjuk och är ensamstående med små barn.

Samtalsledarna, materialet och metoden

Nästa framträdande styrka är konceptet att använda en samtalsledare, filmen, spelet och rundan. Den animerade filmen väcker känslor och öppnar upp för samtal. Spelet inbjuder föräldrarna till aktivitet och reflektion över erfarenheter och möjliga situationer. Den så kallade ”rundan” ger alla deltagare talutrymme och gör det möjligt för deltagarna att inta ett barns perspektiv och att se sig själv som barn med föräldrar och som förälder till barn. Metoden handlar också om tilltalet, att deltagarna tilltalas av samtalsledare som talar deras eget språk och som även har liknande erfarenheter som de själva när det gäller migration, kultur och föräldraskap. Samtalsledare fungerar på detta sätt som förtroende- och brobyggare och skapar tillit mellan sig själv och deltagarna.

Samtalsledarna är förebilder och har genomgått en gedigen utbildning och förberedelse inför sitt uppdrag men de är inte bara viktiga för sina kunskaper utan också för att de själva står för rekryteringen av deltagare. De använder sina egna kanaler och organisationer vilket är en styrka och av avgörande betydelse.

Unik kunskap

Det finns i inom SKR/Unizon grundad och historiskt framvuxen kunskap om våld. Inom kvinnojour rörelsen finns en styrka och en bild av att kunskapen om våld är unik inom organisationen. Detta gör att frågor om våld kan adresseras på nya arenor och med nya perspektiv på våld samtidigt som det legitimerar SKR:s/ Unizons arbete med preventivt föräldrastödsarbete i *Ur barnens perspektiv*. Projektgenomförarna vet vad de talar om och kan som de själva uttrycker det därmed ha mod att adressera frågan om barn och våld i relation till olika målgrupper. Det har gjort att projektgenomförarna också känt sig trygga i att inte bara fokusera på mäns våld mot kvinnor utan även på hedersrelaterat våld, föräldrars våld mot barn, konsekvenser för den som bevittnar våld osv. Den grundade kunskapen är en styrka, det handlar om unik kunskap om våld i familjer i praktiken som grundas i arbetet ute i landets kvinnojourer. Till det kommer det teoretiska perspektivet som SKR utgår ifrån, genusteori och intersektionalitet för att synliggöra och problematisera och förebygga våld. De grundade kunskaperna har gett mod och möjlighet att våga ta upp frågor om barn och våld i relation till målgruppen utlandsfödda, men också redskap att hantera frågor utifrån. De föräldrainriktade förebyggande insatserna mot våld i hemmet är inte något som lyfts fram i Socialtjänstlagen och dess förarbeten. Inte heller i andra föräldrastödsprogram som ABC och Komet finns perspektivet med som handlar om mäns våld mot kvinnor och barn. Detta gör *Ur barnens perspektiv* unikt men även utvecklingsbart.

Spridning, nationellt och internationellt

Nästa styrka som lyfts fram är spridningen av projektet. Under projekttiden har omkring 2200 personer deltagit i huvudsak i Stockholm och Malmö men även i mindre omfattning i Göteborg genom samarbetet med Kriminalvården Väst. Filmen och studiehäftet har översatts till 10 språk och spridits i över 2500 kopior, filmen används i såväl Sverige som i andra länder. Konceptet med projektet och det professionellt framtagna metodmaterialet har alltså haft exceptionell spridning.

Under andra delen av projektet har *Ur barnens perspektiv* spridits till andra aktörer genom samverkan mellan bland annat myndigheter (Kriminalvården, Barn- och ungdomspsykiatri, Bryggan) och den idéburna organisationen SKR vilket erbjudit ytterligare spridning och en utvecklingsmöjlighet på nya arenor för metoden och modellen. Projektets erfarenheter och metodmaterial har blivit en stor del av SKR:s breda arbete med barnperspektivet. En styrka och anledning till spridning är att cirkelserien omfattar ett begränsat antal tillfällen, tre träffar, vilket gör det möjligt och hanterbart att hinna med för deltagarna. En annan del av styrkan ligger i att *Ur barnens perspektiv* inte genomförs inom ramen för en myndighet och inte på uppdrag av en myndighet.

Utvecklingsmöjligheter

Spridning och kvalitetssäkring

Under projekttiden har ett stort antal föräldrar deltagit i samtalscirkelarna, bara i Sverige har omkring 2200 personer deltagit. Att spridningen blivit så stor beror sannolikt på flera saker, bland annat att cirkelserien är kort och möjlig att hinna med för deltagarna och att cirkelverksamheten bedrivs helt inom ramen för en idéburen ideell organisation helt fristående såväl direkt som indirekt från myndigheter och myndigheters myndighetsutövning. Vid cirkelträffarna räknas antalet deltagare men ingen listas eller behöver uppge sitt namn eller adress. Kontrollen över är således liten, vilket både kan betraktas som en styrka men även som en svaghet när exempelvis kontakt behöver tas för uppföljning och intervju eller dylikt. En programgenomförare menar att det är en lös struktur och problematisk

struktur och att det finns anledning att ifrågasätta hur kvalitetskontrollen går till när man inte kan nå personerna/deltagarna. En annan programgenomförare menar att det måste finnas en stark struktur för att undvika missförstånd. Av den tidigare utvärderingen (Bergström 2012) framgår att samtalsledare menar att tydlighet från ledningen är viktig och att det uppstått missuppfattningar på grund av kommunikationsbrister med ledningen. Det har handlat om oklarheter om syfte och målsättning men även om hur fri ledarstilen kan vara, om antal deltagare, om omkostnader och utbetalning av löner. Att det finns frågetecken kring innehållet i själva cirklarna sammanhänger med frågan om hur kvaliteten säkras. En intervjuad programgenomförare menar att det är problematiskt att samtalsledarna inte är tillräckligt utbildade, hon menar att risk finns för att samtalsledarna tar över och det är svårt att kolla. En annan programgenomförare är inne på samma linje och önskar att man kunde utbilda samtalsledarna mer och dessutom välja samtalsledare som har bättre grundkunskaper i sociala frågor. Hon menar att deltagarna ställer många sakfrågor till samtalsledarna och att samtalsledarna inte har en aning om vad de ska svara men för att göra föräldern nöjd svarar samtalsledaren ändå och det blir kanske inte korrekt. Frågan är alltså hur programgenomförarna hittar former vid stor spridning av projektet/metoden för att inte successivt tappa kontrollen över innehållet och utförandet av föräldrträffarna.

Ett utvecklingsområde är således kvalitetssäkring av projektet/metoden. Utvecklingen kan fokusera på hur verksamheten ska följs upp och hur programgenomförarna säkrar att det finns en progression från information till lärdom och att syfte och mål med cirklarna verkligen uppfylls, samt att det säkerställs en hög kunskapsnivå avseende korrekt samhällsinformation hos samtalsledarna. Möjligen kan det övervägas om en socionom ska vara närvarande vid cirkelträffarna eller om cirklarna bör ledas av två personer istället, då två personer kan ha en dialog med varandra vilket skulle underlätta när svåra frågor och processer kommer upp. En samtalsledare framhåller fördelen av att vara två som leder cirklarna. Att ha med en socionom borgar sannolikt för en god kunskapsnivå avseende samhällsinformation och en socionom är genom sin utbildningsbakgrund van vid att förhålla sig till handledning, uppföljning och kvalitetssäkring.

Det innebär en balansgång att både sprida projektet och metoden till många och att säkerställa avsedd kvalitet i cirklarna. Det är en styrka och en nytta att sprida *Ur barnens perspektiv* till många personer. Det är ett återkommande tema i våra utförda intervjuer och samtal med genomförare och deltagare att behovet och intresset är stort och att deltagarna vill ha mer, vill diskutera mer. Av den tidigare utvärderingen (Bergström 2012) framgår att 950 deltagare fått svara på frågor i en utvärdering och där deltagarna på en skala från 1 till 5 angivit i mycket stor utsträckning att de fått ökade kunskaper om barns upplevelser av våld, att de fått möjlighet att diskutera barns upplevelser av våld, att deras föräldraroll påverkats och att de fått kunskap om vilket stöd som finns för barn som far illa. Även om frågan inte uttryckligen ställs så synes deltagarna mot bakgrund av siffrorna i utvärderingen vara mycket nöjda med cirkeln.

En av oss intervjuad förälder, Yassin, är stolt över att ha deltagit och föreslår att deltagarna får diplom eller intyg efter att ha genomfört kursen. En programgenomförare menar att det finns för få aktörer i samhället som vågar bära perspektivet, barnperspektivet och synen och kunskapen om våld, vilket också talar för nyttan och nödvändigheten av att fortsätta sprida *Ur barnens perspektiv*. Samtidigt kräver detta en stabil form för kvalitetssäkring när och om konceptet ska spridas till helt nya arenor och samarbetspartners och då frågorna ska förvaltas inom andra organisationer, myndigheter och nå andra målgrupper

Samverkan mellan idéburen organisation och myndighet

Just samverkan mellan myndighet och idéburen organisation är något som kommit upp under hela utvärderingsarbetet och synes vara ett område att utveckla ytterligare. En programgenomförare

understryker att bättre resultat hade uppnåtts om sociala myndigheter och ideella organisationer jobbar ihop angående de här frågorna. I den tidigare genomförda utvärderingen (Bergström 2012) framgår att det ofta framkommer att det finns okunskap bland deltagarna om socialtjänstens roll och om socialtjänstens befogenheter och kontrollfunktion. En samtalsledare menar att eftersom det hela tiden kommer upp frågor om socialtjänsten så föreslår han att socialtjänsten kommer och besöker cirkeln vid en av träffarna. Detta är ett förslag som nog behöver beaktas och är en del av den ovan nämnda balansgången mellan icke avskräckande spridning, det vill säga att *Ur barnens perspektiv* inte är kopplad till myndigheter och därmed inte hotfull eller riskfylld att delta i, och säkerställande av kvalitet. Att sprida *Ur barnens perspektiv* till helt nya arenor är som nämnts ovan en utvecklingsmöjlighet, ett exempel är skolan och högre utbildning, ett annat Landstinget och mödravårdscentraler och barnavårdscentraler.

En annan arena är Migrationsverket och övriga etableringsmyndigheter/kommuner där konceptet och samtalsserien kan erbjudas till nyanlända, såväl asylsökande som till anhöriginvandrare. Att samverka med Migrationsverket och med initiala etableringsmyndigheter skulle innebära ett långsiktigt arbete som påbörjas vid ankomst men som kontinuerligt följs upp när personerna funnit sig tillrätta efter en tid. En samtalsledare som deltog i den förra utvärderingen menar att ”i början är man halvblind och halvdöv, man har precis lämnat en svår situation bakom sig och allting är omtumlande i det nya landet, men man ska börja redan då, så tidigt som möjligt och sedan återkomma till ämnet” (Bergström 2012:25). Detta anknyter även till tidigare diskuterad idé om att gå från information till lärande och att en förändringsprocess tar tid, först sås ett frö och sedan följs processen upp, något som kan ske på olika arenor i samverkan med olika aktörer och myndigheter.

Samtalsledare och gruppen

I *Ur barnens perspektiv* har programgenomförarna satsat på att rekrytera, utbilda och kompetensutveckla samtalsledarna. Genom arbetet med en referensgrupp med representanter för olika professioner och områden har centrala kunskaps- och kompetensområden identifierats och samtalsledarna har utbildats i allt från samhällsorienterande frågor, lagstiftning men också pedagogik och samtalsmetodik. Rekryteringen av samtalsledare är ett ytterligare utvecklingsområde som ska uppmärksammas. En programgenomförare framhåller att det måste ställas högre krav på att bli samtalsledare, det räcker inte med att kunna språket och vara medlem i en förening. Det måste vara fler intervjuer för att välja samtalsledare och det måste läggas stor vikt vid personlig inställning och attityd. Det är viktigt, menar genomföraren, vid val av samtalsledare att man minimerar riskerna för att samtalsledarna utnyttjar hela saken för egna syften och för att tjäna pengar eller för att få ekonomiska fördelar. Samma programgenomförare fortsätter och menar att valet av samtalsledare är jätteviktigt och kunde gjorts bättre, att det hänger på individuella faktorer, på eldsjälur och blir beroende av dagsformen.

Att på ett genomtänkt sätt rekrytera samtalsledare med tillräcklig kunskap är ett utvecklingsområde. Samtidigt måste medvetenhet finnas om att ledarstilar varierar oavsett vilken kontext/cirkel man befinner sig i. En programgenomförare konstaterar att samtalsledarna inte är tillräckligt utbildade. En annan uttryckte det så här: ”jag hade önskat mig att man skulle kunna utbilda dem lite mer eller välja människor som har grundkunskapen lite bättre angående sociala frågor”. Samma programgenomförare menar att det är svårt att vara säker på att samtalsledarna ger rätt information om samhället till deltagarna. Samtalsledarna behöver ha mer kött på benen för att komma upp i kunskapsnivå och kunna svara, att ha varit i Sverige 5-10 år är inte länge. Frågan om samtalsledarna är central både när det gäller hur de rekryteras, hur deras kunskapsituation ser ut och hur de förhåller sig till sin roll och sitt uppdrag.

Frågan om handledning har aktualiserats vid flera tillfällen under projektets gång. Av den första

projektbeskrivningen (Projektbeskrivning 2008-04-30) framgår att handledarstöd ska finnas under hela projekttiden.Handledning ingår alltså i arbetsmodellen men har inte utnyttjats varken i Stockholm eller i Malmö. Av den tidigare genomförda utvärderingen (Bergström 2012) framgår att samtalsledarna inte känt behov av egen handledning. Samtidigt framhåller dessa samtalsledare att rollen är problematisk, svår att avgränsa och kräver ett stort engagemang. Det är inte samtalsledarens roll att ta hand om familjerna med problem utanför träffarna men att många familjer vänder sig till samtalsledarna som känt att de på grund av språket måste hjälpa till. Möjligen kan handledning, och rekrytering av personer som förhåller sig till handledning, i framtida projekt bidra till att stärka samtalsledarna i deras roller och även bidra till löpande uppföljning och insyn i hur kvaliteten upprätthålls.

Samtalsledarna rekryterar deltagare till cirklarna och sammansättningen av grupper är nästa utvecklingsområde som kort ska kommenteras. Sammansättningen av grupper har sett olika ut och såväl kvinnor som män har deltagit, ibland i separerade grupper och ibland i blandade grupper. En programgenomförare menar att grupperna funkar bäst med män och kvinnor i olika grupper. En intervjuad förälder Yassin är inne på samma spår men menar att han inte tycker att det spelar någon roll om det är en blandad grupp eller en ren mansgrupp, men att han upplever att kvinnor har svårare att prata i en blandad grupp. Det kan alltså finnas motstånd mot att prata i grupper som består av både män och kvinnor.

Av den tidigare genomförda utvärderingen (Bergström 2012) framgår att sexuellt våld varit svårast att prata om och att kvinnorna i grupperna inte ville kommentera sexuellt våld på grund av traditionen. Utvärderingen visade också att man diskuterade våld i nära relationer på en allmän nivå, medan egna erfarenheter inte togs upp, framför allt inte i grupper med både män och kvinnor. Dock diskuterades kulturskillnader i grupperna flitigt och vad som kan orsaka konflikter i den nya kulturen, både män och kvinnor menade att rollerna kan förändras, något som kan skapa oro och förvirring och leda till våld och kontroll. En av deltagarna menade att ”Vi känner oss som en båt i havet och vinden blåser oss hit och dit” (Bergström 2012:16). Samtalsledarens sammansättning av grupper är således viktig för att skapa förutsättning för inkluderande samtal och möjlighet till förändring. Här spelar aspekter som kön, etnicitet, kultur, språk och ålder in.

Rollförlust och splittring av familjen

Det sista utvecklingsområdet är att reflektera kring hur budskapet i *Ur barnens perspektiv* och den använda filmen *Jag sa att jag hade en mardröm* uppfattas och utmanar deltagarnas syn på familjen. Hassan som intervjuats inom ramen för denna utvärdering visar att det kan finnas ett motstånd mot det svenska systemet och systemet med att betrakta varje person inklusive barnen som helt egna och separerade individer med egna rättigheter. Han uttryckte det så här:

På ett sätt så är det svenska systemet dåligt tycker jag, i Sverige lever man inte tillsammans, man är inte med sin familj, kollektivt, man flyttar iväg när man blir vuxen. Det är inte bra för mig att man ska stoppa relationen, man tappar kontakten.

Yassin och Hassan resonerar kring risk för splittring av familjen men även om rollförlust. På föräldracyklarna pratas det om aga och att det är förbjudet att slå sina barn i Sverige. Men deltagarna menar att i deras hemland är det normalt, man slår sina barn och det är en del av uppfostran, det ingår i föräldrarollen. I Sverige finns inte den lagliga möjligheten att slå och det är inte accepterat att slå sina barn, då uppkommer en konflikt för föräldrarna menar deltagarna när de ska förstå att deras roll är att inte slå vilket kan uppfattas som att de inte har någon föräldraroll alls. För männen och fäderna är det dessutom så idag menar deltagarna Hassan och Yassin att det inte längre är mannen som bestämmer allt i familjen, Hassan uttryckte det så här angående rollförlust och splittring: ”Jag tycker att det finns

olika typer av familjer, vissa som har förändrat tänket har skilt sig när pappan har tappat den här rollen som den som bestämmer”.

Av såväl våra genomförda intervjuer som av den tidigare genomförda utvärderingen framgår att det finns en viss misstänksamhet avseende familjestrukturer i Sverige och motstånd kring kvinnojourens och sociala myndigheters arbete. En deltagare i den tidigare utvärderingen kommenterade att ”Filmen är gjord emot män” (Bergström 2012:15). ”De får kvinnor att skilja sig från sina män och lämna familjen. Sedan lämnas de ensamma utanför samhället och har ingen att vända sig till”. Av den tidigare genomförda utvärderingen (Bergström 2012:16-17) framgår att jämställdheten mellan man och kvinna inte alltid uppfattas som positiv och att barnen uppmärksammas på ett annat sätt kan förbrylla. ”Kvinnorna har makten i Sverige” var en av kommentarerna och ”Här tror man mer på en 4-åring än på föräldrarna”. Sammantaget visar dessa viktiga röster att det är ett utvecklingsområde för Unizon att på ett lyhört och framåtblickande sätt förhålla sig till *Ur barnens perspektiv*s syfte och utförande samt hur det uppfattas av deltagarna.

4. Jämförelser och lärdomar från de två föräldrastödsprogrammen

I inledning beskrevs syfte och frågeställningar. De fyra första frågeställningarna har besvarats i kapitel 2 och 3 och det är nu dags att också besvara de 5 frågeställningar som handlar om att jämföra de båda föräldrastödsprogrammen. I detta kapitel ser vi därmed tillbaka på resultat, förändringsfaktorer, styrkor och utvecklingsområden i de båda projekten för att se vilka lärdomar som går att dra. Vi har först sammanställt huvudsakliga likheter i resultat och förändringsfaktorer. Efter det analyserar vi de viktigaste skillnaderna och lyfter vilka lärdomar från respektive program som kan stärka båda föräldrastödsprogrammen i framtiden.

Likheter mellan programmen - resultat

Båda programmen utgår från barns rätt, behov och position; de ger med barnet som utgångspunkt samhällsinformation och utbildning i för föräldraskap centrala samhällsfrågor, lagar och regler. Studiematerialen; studiehandledningen, filmen och spelplanen underlättar för föräldrarna att också inta barnets perspektiv samt vara aktiva och utveckla sin föräldraroll. Nedan återges de viktigaste resultaten.

Kunskap om barns rättigheter, våld och relationen myndighet – medborgare

Redan vid första träffen i båda programmen är målet att föräldrarna ska börja ställa sig frågorna: Hur är det att vara barn? Hur är det att vara förälder? Det sker i *Ur barnens perspektiv* genom ”Rundan” och genom filmen *Jag sa att jag hade en mardröm* och i *Att vara förälder i Sverige* genom att föräldrarna får tänka tillbaka på och se sig själva som barn och berätta om sina uppväxtvillkor. Framför allt i *Ur barnens perspektiv*, men också i *Att vara förälder i Sverige* gör barnperspektivet att det går att vidga begreppet våld och se att man som person kan både ha varit utsatt och har utsatts för våld. Det föräldrarna får med sig efter cirkeln är medvetenhet om vad våld betyder och barns utsatthet i våldsamma situationer och om att barn har rättigheter.

Att tala om våld och om barn, barns rättigheter och barns position i det svenska samhället gör att föräldrar med utländsk bakgrund får en initial inblick i det offentlighetsliga systemet i Sverige. Några föräldrar talar om att ”knäcka koden” och om att förstå hur systemet fungerar i Sverige. Barnet blir en ingång till att förstå svenska myndigheters uppdrag och därmed också hur relationen mellan offentlighetsliga myndigheter och medborgare är tänkt att fungera. I ett längre perspektiv kan det leda till att cirkeldeltagarna får redskap i sin roll som förälder avseende rättigheter och skyldigheter. Några offentlighetsliga fält som är särskilt väsentliga är skyldigheter och rättigheter i barnets och förälderns relation till exempelvis skolan och skollagen; Socialnämnden och sociallagstiftningen; barnets och föräldrarnas positioner inom svensk familje- straffrätt där hustru och barnaga är förbjuden.

Flera av dessa områden är komplexa att tala om och ensidig kunskapsförmedling leder sannolikt inte till någon förändring eller ny kunskap. Det är en poäng i att utgå från barns rättigheter generellt och att i inbjudan eller i inledningen inte explicit prata om våld eller heder. Det innebär inte att dessa ämnen utesluts. Tvärtom blir de möjliga att ta upp utifrån ett neutralt tema som omfattar alla föräldrar, barn generellt, utan den risk för utpekande, stigmatisering eller reproduktion av stereotypa föreställningar om föräldrar med utländsk bakgrund som annars är överhängande.

Kommunikation i gruppen, i hemmet och med barnen

Den metod som studiecirkeln utgår ifrån bygger på initiala överenskommelser i syfte att skapa förtroende mellan deltagare och cirkelledare. Vid första träffen förankrar cirkelledarna att det råder tystnadsplikt för alla och att alla har lika möjlighet att tala och att bli lyssnade på. Det går även att avstå från att delta i samtalen och att endast lyssna. En annan viktig grundförutsättning för förtroendet

är att kommunikationen i gruppen sker på språk som alla förstår och kan uttrycka sig på. Tilltalet är därmed inkluderande och föräldrarna inbjuds till att vara aktiva med hjälp av materialet och till att involvera sig själva och sina erfarenheter och resurser som föräldrar. Metoden skapar förutsättningar för jämlikhet och respekt deltagarna sinsemellan och i relation till cirkelledarna. Detta upplägg för kommunikation i cirklarna kan resultera i en parallellprocess där föräldrarna tar med sig samma sätt att kommunicera hem. Föräldrarna ger flera exempel på hur de prövat kommunikation med barn i exempelvis rollspel som utgår från liknande principerna som i cirklarna. Det har enligt föräldrarna som intervjuats resulterat i att de har förändrat sitt sätt att kommunicera med sina barn hemma genom att exempelvis först fråga efter vad barnet har att säga och önskar och att sedan upprätta regler eller gränser med respekt för det. Föräldrarna upplever att de därmed har färre konflikter med sina barn i vardagen.

Rättssäkert föräldraskap - föräldramakt

De två resultaten ovan leder till ett tredje som kan benämnas för *föräldramakt* eller empowerment för att understryka att det inte handlar om en auktoritär föräldramakt. Det är makt som innebär att föräldrar ser sig själva som samhällsmedlemmar som kan ta vara på och ta till vara sina rättigheter gentemot myndigheter och offentliga institutioner och som kan föra sin egen talan. Det skulle också kunna beskrivas som byggandet av ett rättssäkert föräldraskap genom att föräldrarna blir aktörer som kan bevaka och följa upp att lagar och regler efterföljs av myndigheter i frågor som berör barnen och familjen. Makten handlar också om att föräldrarna erfar att de varken behöver eller att det svenska samhället kräver att de ska förkasta sin bakgrund, religion, eller kulturella värderingar så länge det inte leder till att barns rättigheter kränks, att barn utsätts för våld eller att föräldrar bryter mot lagen i övrigt. Föräldrarna uttrycker att de genom cirklarna fått kunskap om att det finns värden i samhället, som manifesteras i synen på barn och barns rättigheter samt i lag om kvinnofrid och mot aga, som är icke-förhandlingsbara. Cirklarna behandlar därmed en svår ekvation, nämligen hur ”det rätta” i termer av mänskliga universella rättigheter och rättighetstänkande kombineras med mer kollektivt och lokalt grundade föreställningar och uppfattningar om ”det goda” och ett gott liv (jfr Taylor 1995).

Likheter mellan programmen - förändringsorsaker

Det finns flera likheter mellan programmen att ta fasta på även när det gäller förändringsfaktorer. Det är förändringsfaktorer som också kan ses som programmens styrkor.

Organisation och förberedelse

Ett gediget förarbete är en förutsättning för förändring. De sätt projekten har organiserats och hur de har förberetts och under vilka villkor, skiljer sig. Det som sammanfaller är att det har krävts mångårigt förarbete som lett fram till metoder och material som ska fungera för den specifika målgruppen långsiktigt men också för andra målgrupper och i olika kontexter. I utvecklandet av *Ur barnens perspektiv* använde SKR sig av professionella utförare, filmskapare och animatörer som arbetade tillsammans med en lokal kvinnojour inriktad på kvinnor med utländsk bakgrund. Initialt tillsattes en referensgrupp med personer med olika kompetenser och projektets mål och upplägg formulerades i dialog med den. Projektet präglas av ett starkt engagemang från ledare och organisation vilket underlättat resurstilldelning. Projektet hade karaktären av färdigt koncept när det startades upp, vilket innebär att förarbetet ledde fram till metoden och materialet och först när det var klart började föräldrar bjudas in till cirkelträffar.

Projektet *Att vara förälder i Sverige* är också resultatet av flera års förarbete som i huvudsak genomförts av två socialarbetare i nära samarbete med andra verksamma inom socialförvaltningen i Hässelby - Vällingby med stöd av chefen för Familjestödsenheten sedermera utvecklingsledare för

Individ och familjeomsorg och Länsstyrelsen i Stockholms län. Projektet har växt fram i dialog med föräldrar inom målgruppen över flera års tid. Den studiehandledning som finns idag är därför ett resultat av en kontinuerlig dialog mellan socialarbetarna och föräldrar och bygger på detta ömsesidiga utbyte. Studiehandledningen och cirklarnas upplägg var inte klart när cirklarna startade utan har vuxit fram dynamiskt över tid.

Metod för inkludering, självinsikt och att utmanas

Det i cirklarna inkluderande tilltalet har identifieras som orsak till förändring liksom att föräldern är aktiv och delaktig under cirkelträffarna och att den uttryckliga utgångspunkten är barnet. I projekten används en samtalsmetod som bygger på att skapa förtroende i gruppen genom överenskommelse om tystnadsplikt och att alla ska komma till tals. Vidare sker kommunikationen på språk som alla förstår och kan uttrycka sig på vilket skapar förutsättningar för ömsesidighet. Metoden bygger också på att deltagarna i cirkeln arbetar med väl genomtänkta material som väcker intresse och lockar deltagarna att vilja tänka vidare. Materialet gör det möjligt att adressera frågor om barn, barns position och rättigheter, relationer i familjen och mellan män och kvinnor. Genom att använda materialet väjer cirklarna inte för svåra frågor om våld och heder. Materialet och metoden ställer frågor och utmanar deltagarna att vända blicken mot sig själv, att se sin egen bakgrund, att se sig själva som barn och att med det som utgångspunkt reflektera kring självinsikt, föräldramakt och rollen som förälder i ett svenskt sammanhang. Att utgå från och prata om barn generellt är därmed en framkomlig väg till samtal och dialog i cirklarna.

Inifrånperspektiv och migrationserfarenheter

Cirklarnas ledare är centrala personer i båda projekten. I *Att vara förälder i Sverige* leds cirkeln av två socionomer och en resursperson. De socionomer som lett cirklarna har lång yrkeserfarenhet och har i cirklarna delat med sig av sina erfarenheter som samhällsmedborgare och föräldrar. Som cirkelledare är de därmed inte bara källor till kunskap om svenskt samhälle och myndigheter utan de har också deltagit aktivt i att utforska föräldraskap och det svenska samhället genom att ta del av och inta deltagarnas perspektiv. Resurspersonen är en funktion som vuxit fram under förarbetets gång. Initialt användes tolkar, men efterhand insåg projektgenomförarna att det behövdes personer med en vidare roll.

I *Ur barnens perspektiv* leds cirklarna av samtalsledare som valts ut på grund av sina språkkompetenser men som precis som resurspersonen i det andra programmet har en mycket vidare roll än att bara kunna språket. Vi ser särskilt resurspersoner (i samarbete med socionomerna) respektive samtalsledare som viktiga faktorer till att de förändringar som beskrivs i resultaten ovan blir möjliga. Resurspersoner och samtalsledare fungerar som förtroende- och brobyggare. De har språk- och kulturkompetens, egen erfarenheter av att vara föräldrar samt migrationserfarenhet. De har sakkunskap i samhällsorientering om bland annat lagar och regler i och med de utbildningar de har genomgått. Det är en person som ofta använder sina redan etablerade kontakter för att hitta deltagare till cirklarna. Resursperson respektive samtalsledare som personer är en orsak och faktor till förändring, men det innebär också en utmaning för projekten att hitta lämpliga personer som kan axla denna uppgift.

Skillnader mellan programmen

I detta avsnitt är målet att lyfta fram vilka lärdomar det går att dra från respektive program genom att analysera skillnaderna.

Myndighet - Idéburen organisation

Vad betyder det att föräldrastödsprogrammet genomförs inom ramen för en idéburen organisation eller inom myndighet? I kapitel 2. *Att vara förälder i Sverige* beskrev vi vikten av att problematisera och reflektera över det faktum att programmet ges inom ramen för en myndighets arbetsområde. Cirkelledarna är utbildade socionomer anställda vid socialförvaltningen och arbetar både med myndighetsutövning och förebyggande arbete inom ramen för det. Det innebär att offentlighetsrättslig, förvaltningsrättslig lagstiftning måste beaktas och följas. Att verksamheten sker inom ramen för en myndighet kan såväl borga för kvalitet som uppfattas som ett hot av deltagarna. Även om information, råd och föräldrautbildning inte utgör myndighetsutövning i sig så har myndigheten som sådan möjlighet att såväl inleda barnavårdsutredningar och omhändertagandeprocesser som att neka försörjningsstöd vilket påverkar maktförhållandet mellan projektgenomföraren och deltagaren.

En styrka som lyftes fram i kapitel 2 är att de cirkelledare som byggt upp föräldrastödsprogrammet och genomfört cirkelarna har kunna hantera detta. Det beror i hög utsträckning på de egenskaper och kompetenser som de beskrivs besitta, det genuina intresset, nyfikenheten, ödmjukheten inför föräldrarnas erfarenheter och förmågan att skapa ömsesidighet i mötet. Vid en framåtblick, om programmet ska genomföras vid andra socialförvaltningar så är detta dock en viktig lärdom att ta med sig hur myndighetsrollen ska hanteras. Vi ser också en möjlighet att dra lärdomar från *Ur barnens perspektiv* som inte genomförts av en myndighet utan inom ramen för en idéburen organisation. Kanske är det en fördel att genomföra dylika program utanför myndigheter. Då slipper programgenomförarna hantera det dilemma som finns i att tona ned myndighetsrollen. Cirkelformen med begränsat antal träffar (3 stycken) gör det vidare möjligt att sprida budskapet och cirkeln till ett mycket stort antal deltagare som befinner sig på olika arenor. Detta leder dock samtidigt till att uppföljnings- och kontrollmöjligheten är begränsad och vi har identifierat svårigheten med kvalitetssäkring som ett utvecklingsområde för *Ur barnens perspektiv*. Vi återkommer till och utvecklar detta nedan under rubriken Cirkelledare/resursperson –samtalsledare.

Barn och våld – patriarkal hederskultur

En annan skillnad som är värd att stanna upp i är betydelsen av ingång till cirkeln och val av målgrupp. Även om båda programmen fokuserar barn och målgruppen är föräldrar med utländsk bakgrund så görs det på olika sätt. Av kapitel 3 *Ur barnens perspektiv* framgick att föräldraprogrammet har förändrat beskrivningen av målgruppen och förflyttat perspektivet. Istället för att ta fasta på målgruppen genom att utgå från föräldrarnas olikhet genom sin utländska bakgrund betonas likhet. Det blev möjligt genom att de valde att i sitt metodstöd (programbeskrivning) ha barnet och våldet som ingång till cirkeln. Därmed vänder de sig till alla föräldrar och behandlar föräldraskap som något universellt. *Att vara förälder i Sverige* har under alla år hållit fast vid att definiera målgruppen i termer av skillnad. De skriver att de vänder sig till föräldrar som har en annan bakgrund än svensk. De beskrivs som kulturellt annorlunda, i termer av patriarkala, kollektivistiska hederskulturer. Vad betyder dessa ingångar, den som betonar likhet och den som utgår från skillnad i praktiken (jfr Hastrup 2010, Gustafsson 2015)? Får det konsekvenser för cirkelverksamheten?

Att betona och utgå från likhet framstår i *Ur barnens perspektiv* som en övervägande fördel. På det sättet når programgenomförarna föräldrar utan att peka ut dem som en kulturellt annorlunda och/eller som en våldsbenägen målgrupp. ”Vi pratade om barn och jag tänkte inte på något annat,” säger en förälder. Ingången uppfattas som neutral och med den som utgångspunkt kan skillnader sedan upptäckas och diskuteras i gruppen. Som beskrevs i kapitel 2 *Att vara förälder i Sverige* så är ett utvecklingsområde att se över vad betoningen på skillnad gör och framförallt problematisera risken att reproducera stereotypa föreställningar om föräldrar med utländsk bakgrund. Här kan erfarenheterna

från *Ur barnens perspektiv* vara fruktbara att se närmare på och hitta andra mer neutrala ingångar.

I analysen av utvecklingsområden för *Ur barnens perspektiv* visade det sig att det kan finnas en risk för att upptäckterna och diskussionerna i cirkelarna leder till rollförlust och splittring. Föräldrar känner sig utmanade och ifrågasatta och frågan är vad de gör med och hur de hanterar den känslan. Här kan vi se att det finns en fördel i den utgångspunkt i skillnad som *Att vara förälder i Sverige* har. Genom att utgå från skillnad ger programmet med sitt upplägg och dialogen med cirkelledarna möjlighet att bygga föräldraskap med utgångspunkt i den egna tron, kulturella förhållningssätt och värderingar. Det sker emellertid i samklang med att föräldrar också tar in de synsätt och ramar som existerar i Sverige idag. Detta mål finns inbyggt i cirkelns upplägg och det finns resurser för att möjliggöra ett sådant bygge på ett annat sätt än i *Ur barnens perspektiv*. Inte minst för att det senare programmet har kortare tid på sig för att följa upp vad cirkeln sätter igång under de tre träffar som den omfattar.

Cirkelledare/resursperson – samtalsledare

I en jämförelse mellan hur cirkelarna genomförs och vilka det är som leder dem finns det saker som tagits upp i de tidigare kapitlen som pekar på fördelarna med att ha två eller tre personer som leder varje träff. I *Att vara förälder i Sverige* är cirkelledarna två och de är båda utbildade socionomer vilket kan ses som en garanti för kvaliteten på den sakkunskap som tas upp i cirkelarna. De socionomer som arbetat med cirkelarna har vidare erfarenheter, kunskaper och egenskaper som stärker möjligheten att bygga förtroende i cirkeln och skapa förutsättningar för ömsesidighet. Här har samarbetet med resurspersonerna varit centralt. I cirkelverksamheten finns således ett team med tre personer med olika kompetenser, där cirkelledarna har ett utifrånperspektiv och resurspersonen ett mer uttalat inifrånperspektiv. Teamet jobbar med kontinuitet och har flera grupper över tid. Att de är tre gör att det alltid finns insyn, möjlighet till uppföljning mellan cirkelledare och resursperson och ökad möjlighet att ta vara på erfarenheterna från gång till gång.

I *Ur barnens perspektiv* har programgenomförarna satsat på att utbilda och kompetensutveckla samtalsledarna. Genom arbetet med en referensgrupp med representanter för olika professioner och områden har centrala kunskaps- och kompetensområden identifierats och samtalsledarna har utbildats i allt från samhällsorienterande frågor, lagstiftning men också pedagogik och samtalsmetodik. Erfarenheterna av dessa utbildningar är viktiga att ta fasta på och ta med sig även till *Att vara förälder i Sverige* inför rekrytering och vidareutbildning av resurspersoner.

Lika viktigt är det att ta med sig erfarenheten av att bygga upp ett cirkelteam med utbildade socionomer och resurspersoner/samtalsledare. I vårt material från utvärderingen av *Ur barnens perspektiv* finns en intern kritik bland projektgenomförare mot samtalsledarna, deras kunskaper och sätt att rekrytera deltagare. Det finns önskemål om att se över hur rekryteringen går till och hur cirkelarna genomförs. Vi tog upp dilemmat med kvalitetssäkring under rubriken utvecklingsområden i kapitel 3. *Ur barnens perspektiv*. Vi tog också upp kompetensen hos samtalsledarna och behovet av att de kan sätta gränser för sitt uppdrag i enlighet med cirkelns ramar. Vi diskuterade att den handledning som erbjuds är viktig och att den bör inte förhandlas bort bara för att samtalsledarna inte menar sig behöva den (jfr Fioretos, Gustafsson och Norström 2014).

Normgivande – utprovande

Vi konstaterade ovan att *Ur barnens perspektiv* utförs och genomförs inom ramen för en idéburen ideell organisation. Det är en organisation som är sprungen ur kvinnorörelsen och den historiska framväxten av kvinnojourrörelsen. Centralt i organisationen är utsatthet och våld mot kvinnor och barn. Det gör att *Ur barnens perspektiv* har en uttalat normativ ansats med betoning på främjande av

jämställdhet och kvinnors rättigheter och bekämpning av mäns våld mot kvinnor och barn. I våra intervjuer uttrycker de att det normativa inte är något de behöver dölja eller avstå ifrån i arbetet att nå föräldrar. Deras mål är att förändra attityder och programmet beskrivs som folkbildande verksamhet. Att det handlar om att utmana och förändra deltagarnas attityder och sätt att vara som föräldrar är inget som ses som problematiskt. Unizon representerar vissa värden och normer och har som mål att skapa opinion och förändra i samhället. Samtidigt är en av grundreglerna för samtalsledare att inte ge råd utan att utmana, öppna upp för diskussion och att använda gruppen som plats för erfarenhetsutbyte och därmed skapa förutsättningar för förändring i attityder.

I *Att vara förälder i Sverige* finns trots utgångspunkten i skillnad inte samma normativa utgångspunkter i programgenomförarnas intentioner. Det handlar enligt projektgenomförarna inte om att hitta rätt eller fel, utan om att pröva i grupp vad som gäller i Sverige, vad föräldrarna har med sig för erfarenheter och hur det går att bygga ett föräldraskap utifrån det. Det finns inte en uttalad norm av vad som är ett gott föräldraskap eller en norm om ”den goda svenska familjen”. Samtidigt finns det en norm och ett mål att förändra, annars skulle inte cirkelarna genomföras. Denna balansgång mellan att utgå från skillnad, att vara utprövande snarare än normgivande samtidigt som det finns ett mål att förändra föräldrarnas syn på barn, föräldraskap och sätt att hantera denna relation är svår att hantera. I den cirkelverksamhet som hittills genomförts har cirkelledarnas kompetenser, kunskaper och egenskaper varit en förutsättning för att det verkligen ska bli utprövande och förutsättningslöst. Viktigt när och om cirkelverksamheten *Att vara förälder i Sverige* ska spridas är dock att problematisera att det finns ett mål att förändra och därmed också något normgivande i grunden för föräldracirkelarna, annars går det inte att skapa förutsättningar för den ömsesidighet som cirkelledarna hittills har genererat.

Samtidigt visar utvärderingen att inställningen finns hos deltagare om att de har lärt och har fått råd och regler för vad som är rätt och fel vilket tyder på att deltagarna uppfattar det normgivande i kombination med det utprövande. I båda cirkelverksamheterna krävs en tydlighet mellan att utgå från rätt och fel och att ge råd och att utbyta erfarenhet på icke normativ grund, om ömsesidigheten och en jämlik dialog ska bli möjlig även framöver.

Lokal förankring – nationell spridning

Den sista skillnaden vi tänkte ta upp är skillnaden mellan lokal förankring och nationell spridning. Vi har i kapitel 2 *Att vara förälder i Sverige* visat att den lokala förankringen är en styrka genom de möjligheter till ”kvarterskänsla”, kontinuitet och byggande av sociala nätverk som den öppnar upp för. I kapitel 3 *Ur barnens perspektiv* beskrev vi att den spridning nationellt som *Ur barnens perspektiv* har fått och som hänger ihop med att metodmaterialet är flexibelt och överförbart i olika kontexter och med olika målgrupper är en styrka. Cirkelverksamheten är vidare ej personbunden och kan genomföras för nästan vem som helst och av vem som helst (som har godkänts som kompetent och har utbildats för uppgiften). *Att vara förälder Sverige* är däremot förutom lokalt förankrat också i nuvarande form personbundet och det kan vara ett problem för möjligheten att lyfta och genomföras i andra kommuner. Förmodligen räcker inte studiehandledningen utan det krävs också utbildning och handledning av dem som på andra platser startar upp cirkel. Här går det att ta lärdom av Unizons arbete med utbildning av samtalsledare.

Att vara förälder i Sverige kan också använda *Ur barnens perspektiv*s erfarenheter av att vidareutveckla materialet, studiehandledningen. Vi har särskilt lyft problemet med den modernitetsteoretiska förankringen i studiehandledningen. Det är teori som fungerar och ofta används inom socialt arbete för att förstå familjelivets koppling till aktuella samhällsvillkor. Däremot är det teori som blir problematisk när den kopplas till kulturella skillnader och migration, eftersom den bär på ett utvecklingsperspektiv som kan göra att de synsätt och värderingar som föräldrarna bär på

framstår som traditionella och tillhörande dåtid i jämförelse med ett senmodernt samhälle och nutid. Här är det uttalat intersektionella perspektiv som Unizon har intagit i *Ur barnens perspektiv* mindre belastat och laddat och därmed mer görbart när cirkelverksamheten sprids utanför det lokala området och bortom de två för cirkelverksamheten så centrala cirkelledarna. För att vidareutveckla studiehandledningen *Att vara förälder i Sverige* kan projektgenomförarna dra lärdom av erfarenheterna inom *Ur barnens perspektiv* av att koppla in professionella utförare och sakkunniggranskare (referensgruppen). Ur barnens perspektiv kan på motsvarande vis hämta inspiration till att utveckla kvalitetssäkring och kontinuitet för sin cirkelverksamhet lokal genom att ta vara på erfarenheterna från *Att vara förälder i Sverige*.

5. Slutdiskussion: En målgrupp med migrationserfarenheter

Det är nu dags att summera utvärderingen och det gör vi genom att återgå till frågan om syftet med föräldracirkelarna och identifiering av målgruppen. Syftet med cirkelarna var ursprungligen i båda programmen att motverka hedersrelaterat våld och att förändra patriarkala familjestrukturer. Respektive program har utvecklat olika metoder och strategier och retorik för att nå målgruppen och vi har identifierat att i det ena projektet står barns röster och erfarenheter av våld i centrum och i det andra byggande av föräldraskap. Båda programmen, oavsett skillnader har tagit fram metoder för att arbeta med dessa områden på ett förtroendefullt och inkännande sätt genom cirkelledares, resurspersoners och samtalsledares kompetenser och utvecklingen av studiematerialen. Vi menar att målbilden, barn och våld och byggande av föräldraskap inte bara ger möjlighet till att förändra attityder och beteende när det gäller heder och patriarkala strukturer utan också är viktiga verktyg för hur man som förälder tar makt över sin egen situation och navigerar i samhället. Vi vill särskilt betona det resultat som handlar om kunskaper om barns rättigheter och om relationen myndighet – medborgare. Det är kunskaper som är grundläggande för att föräldrar ska kunna stå upp för sina barns rättigheter, sina skyldigheter som föräldrar och sina egna rättigheter i relation till myndigheter. Detta leder till byggandet av föräldramakt också i ett vidare samhällsperspektiv utanför familjen och hemmet.

Definitionen av målgruppen så som den har sett ut i båda programmen, beskriven som föräldrar med utländsk bakgrund bärande på patriarkalt hederstänkade, har varit grundad i erfarenheter och kunskaper som funnits inom myndigheten respektive inom den idéburna organisationens mångåriga arbete med våldsutsatta kvinnor och barn. Vi vill betona den styrka som vi lyft upp kapitel 2 *Att vara förälder i Sverige*, att programmet vänder sig till rätt målgrupp och som också gäller för *Ur barnens perspektiv*. Den definition av målgruppen som vuxit fram under utvärderingens gång är dock vidare än den som beskrivs i *Att vara förälder i Sverige* och som Unizon tidigare också utgick från innan de valde att betona barns perspektiv på våld som ingång (se ovan). Det som kännetecknar programmets målgrupper är att de vänder sig till personer med migrationserfarenheter.⁶

Migrationserfarenheter är i första hand individuella och unika. Samtidigt finns det erfarenheter som förenar människor som migrerat, exempelvis erfarenheter av uppbrott, separationer och av att etablera sig på nya platser bland okända människor. Dyliga erfarenheter av att kanske sakna tillhörighet samtidigt som man är i färd med att bygga upp ett hem i ett nytt land och att fostra sina barn till goda individer, men också samhällsmedborgare under ofta knappa sociala och ekonomiska villkor och i mötet med en inte alltid vänligt inställd omgivning är en utmaning (jfr Gustafsson, Fioretos och Norström 2012).

En annan grundförutsättning som förenar den målgrupp programmen vänder sig till är att deltagarna har ansvar för omsorg om barn. Inom forskning om föräldraskap beskrivs omsorg om barn vila på tre centrala praktiker; att ge barn skydd; att främja barnets mognad och utveckling och att främja barnets utveckling till en socialt delaktig och accepterad individ (jfr Ruddick 1995). Särskilt det sista är en utmaning om man som förälder känner osäkerhet inför vad som är socialt accepterat i samhället och kanske inte heller känner sig själv accepterad och delaktig (jfr Ask 2014). Det är därför viktigt att stärka föräldrar med både kunskaper och föräldramakt som i längden leder till trygga familjer, starka barn och samhällsmedborgare.

De utvärderade programmen fyller en särskild roll i att möta föräldrar med migrationserfarenheters behov. Det beror på de resultat som lyfts fram ovan; Att barnets röst och erfarenheter om i synnerhet våld kommer fram och byggande av föräldramakt. Metoderna och

---

⁶ Det är målgruppen föräldrar med utländsk bakgrund som står i centrum för den här utvärderingen. Unizon har även andra målgrupper i andra sammanhang, exempelvis genom samarbetet med kriminalvården.

materialet i cirklarna som växt fram över tid och har förankrats i praktiken bygger på ett tilltal som gör det möjligt att närma sig målgruppen och skapa förtroende mellan genomförare och deltagare inom områden som barns rätt samt våld och heder. Våld och föreställningar om heder kan leda till svåra krissituationer och utsatthet för barn, unga, kvinnor och män i samhället. Det är komplicerade områden som behöver hanteras på ett modigt och balanserat sätt för att undvika risk för stigmatisering, men också rasism, diskriminering och paternalism.⁷

I förlängningen ser vi därför programmen som inte bara preventivt föräldrastödsarbete utan också långsiktigt integrations- och jämställdhetsarbete som utgör viktigt komplement till det integrationsarbete som fokuserar språk, utbildning och arbetsmarknad. Programmen gör det möjligt att möta personer med migrationserfarenheter också som föräldrar med kapaciteter och kompetenser att ta vara på. Programmen lämpar sig för både nyanlända och föräldrar som bott i Sverige en längre tid. Utvärderingen visar att för att ha störst effekt bör dock föräldrarna ha hunnit etablera sig. Är de precis nyanlända kan det vara svårt att ta till sig innehållet och vara en aktiv deltagare, vilket är en grundförutsättning för förändring.

Fortsatta forskningsfrågor och områden

Avslutningsvis vill vi lyfta fram några fortsatta forskningsfrågor som vuxit fram under utvärderingens gång. En fråga handlar om betydelsen av genusmedvetenhet och ett genusperspektiv på cirklarna. Den frågan leder över till en andra fråga som handlar om fruktbarheten i att fokusera heder. Båda frågorna knyter an till temat, men också dilemmat att utveckla verksamhet med målet att förändra ”den andre”. ”Den andre” är ett begrepp som använts inom migrations- och integrationsforskning. Begreppet syftar på hur föreställningar om skillnader på grund av kultur, religion, språk, etnicitet och nationalitet producerar uppdelningar och kategoriseringar av människor. Det benämns i vardagligt tal som uppfattningar om ”vi och dem”. Ofta bär föreställningar om skillnader också på hierarkier, där ett ”vi” uppfattas som överlägset ett underlägset ”dem” (Eriksen 1999; Jonsson 1995; Banno Gomes 2002). Eller tvärtom, utifrån ett civilisationskritiskt perspektiv där ”vi” uppfattas som underlägset de andra (Eriksen 1997). Vi ska inte fastna i problematiken i relationen vi och dem. Vi har konstaterat att det är ett perspektiv som alltid finns inneboende när en grupp (organisation eller myndighet) definierar en målgrupp (Skau 2007; Meeuwisse; Sunesson och Swärd 2006). Vi har visat att problemet finns och att det innebär risker i termer av reproduktion av stereotyper men framförallt föreställningar om över- och underordning, och om vad som är bra eller dåligt föräldraskap (Ask 2014: se även fotnot 6). I de två föräldrastödsprogram som här har utvärderats har riskerna delvis hanterats genom att som i *Ur barnens perspektiv* hitta en universell ingång som bygger på likhet och i *Att vara förälder i Sverige* bygga upp cirklarna så att de blir forum för ömsesidighet och ödmjukt förhandlande (jfr Johansson 1998; 2000). Båda sätten skapar förutsättningar för möten mellan människor, snarare än det lite ensidiga begreppet bemötande.

Genusperspektiv

Den fråga som handlar om att också inta ett genusperspektiv hänger ihop med synen på ”den andre” och i ett vidare perspektiv på hur Sverige som mottagande land i en global värld möter dem som kommer hit. En styrka i båda föräldrastödsprogrammen är att de lyfter upp ett område som ofta förpassas till den privata sfären, nämligen omsorgen om barn, familj och hem. Det är en sfär som också ofta uppfattas som kvinnors och mammors område i första hand (Hirdman 2003).

Ovan avslutade vi utvärderingen med att konstatera att en styrka är att programmen kan ses som

---

⁷ Det finns ett stort antal historiska och samtida, vetenskapliga och skönlitterära vittnesmål om de existentiella utmaningar det innebär att identifieras som invandrare, ”den andre” osv inte minst inom den postkoloniala traditionen (jfr Fanon 1997; Ahmed 2011; Gustafsson, Fioretos och Norström 2014; Polite 2007)

integrations- och jämställdhetsarbete. Det är ur ett integrationsperspektiv viktigt att lyfta fram och att också finna vägar till integration inom det som annars oftast ses som privat och därmed onåbart. Mycket integrationsarbete och satsningar i Sverige görs med fokus på språk, utbildning och arbete och migranten ses främst som en produktiv person. Men som vårt material visar och erfarenheterna i programmen är det lika viktigt att satsa på det som berör den privata sfären och att också se migranter som reproducerande (jfr Hirdman 2003). Det finns inom programmen en stor potential i att cirkulära möter föräldrar, både kvinnor och män, i egenskap av föräldrar med omsorg om barn och möjliggör det byggande av föräldraskap som också innebär att föräldrar ”knäcker koden” för hur relationen mellan medborgare och myndighet är tänkt att fungera. Det kan kallas empowerment (Meeuwisse med fler 2006). Vi har inte möjlighet att utveckla den här frågan inom ramen för denna rapport, men ser det som angeläget att vidare forska om migration, integration och migrationserfarenheter ur genusperspektiv (jfr Akman 2013) för att bredda kunskapen om migration och för att uppmärksamma vad som återfinns i debatten om migration och i migrationsforskningens skugga, exempelvis anhöriginvandringen som sällan problematiseras och som ofta berör kvinnor som är anhöriginvandrare och som också beskrivs som målgrupp i *Att vara förälder i Sverige* (jfr Kofman 2004; Rosén 2010).

Vad hände med heder?

Frågan om heder knyter an till den ovan och handlar om vad som händer när vardagsliv, den privata sfären och omsorg blir mål för riktad verksamhet. Vad finns det för incitament och ekonomiska resurser för dylikt arbete? Är det nyckelområden och nyckelbegrepp som väcker politiskt intresse och som kan ses som stora samhällsliga utmaningar utifrån ett integrationsperspektiv? Vi ställde redan inledningsvis, när vi ansökte om att få göra utvärderingen oss frågan om att arbeta preventivt med heder. Behovet finns, men vad är det för problematik som ska förebyggas? Vi menar att det som är resultatet av de två utvärderade programmen, att barn fått en röst och byggandet av föräldraskap är viktigt preventivt arbete som stärker föräldrar med migrationserfarenheter som samhällsmedlemmar och i omsorgen för sina barn. Det är ett sätt att förebygga heder, men också radikaliserings som också är ett samtida växande problem och utmaning förknippat med familjer med utländsk bakgrund. Kanske är heder och radikaliserings nyckelbegrepp som tydligare anger en problembild och därmed kan generera uppmärksamhet och resurser i maktens centrum (på politisk och beslutsfattarnivå) snarare än vardagsliv, omsorg och föräldraskap. Vår utvärdering visar dock att det är i dessa vardagliga bestyr inom den privata sfären som det finns stor möjlighet att möta människor och skapa möjligheter till förändring i syn på barn, omsorg och föräldraskap och därmed även förebygga heder och radikaliserings på sikt. Hedersrelaterad problematik är komplext att förhålla sig till både för myndigheter och för civilsamhället i stort, särskilt då det handlar om hedersrelaterat våld och förtryck.⁸ Att nå aktuella grupper av föräldrar och barn som till exempel nyanlända i Sverige, grupper med utländsk bakgrund utan att stigmatisera är en svåravvägd balansgång, speciellt när det gäller att erbjuda föräldrar med utländsk bakgrund möjlighet till fördjupad kunskap om och ökad förståelse för barns uppväxtvillkor i Sverige och samhällets krav och förväntningar på föräldrar. Att ta avstamp i barn, omsorg och föräldraskap kan då vara mer neutrala och givande ingångar och här behövs i så fall vidare forskning.

---

⁸ En omfattande forskning om hedersrelaterad problematik har företagits men det finns i vissa avseenden en klyfta mellan forskningen och praktiken inom socialt arbete och övriga aktörer (jfr exempelvis Björktomta 2010; Ekström 2006; 2009; Grutzky och Åberg 2013; Schlytter 2004; Wikan 2010).

Referenser

- Ahmed, Sara (2011). *Vithetens hegemoni*. Hågersten: Tankekraft
- Akman, Haci (red.) (2014). *Negotiating identity in Scandinavia: women, migration, and the diaspora*. New York : Berghahn Books,
- Ask, Jenny (2014). *Lyssna till ditt hjärta: muslimska moderskap och modrandets villkor i Sverige*. Diss. Stockholm : Stockholms universitet.
- Banno Gomes, Nadia (red.) (2002). *Reflections on diversity and change in modern society: a Festschrift for Annick Sjögren*. Botkyrka: Multicultural Centre (Mångkulturellt centrum).
- Beck Ulrich (1992). *Risk society: towards a new modernity*. London SAGE.
- Benhabib, Seyla (1992). *Autonomi och gemenskap: Kommunikativ etik, feminism och postmodernism*. Göteborg: Daidalos.
- Bergström, Pia (2012). *Ur barnens perspektiv: en metod som lyfter barnperspektivet på våld i nära relationer bland föräldrar med utländsk bakgrund*. (ej publicerad utvärdering genomförd för SKR:s och Allmänna Arvsfodens räkning 2012).
- Björktomt, Siv-Britt (2012). *Om patriarkat, motstånd och uppbrott: tjejers rörelser i sociala rum*. Diss. Göteborg : Göteborgs universitet, 2012.
- Broms, Eva och Sandberg, Anders, (2004). *Kvinnojour och Kvinnocentrum i Tensta: Två utvärderingar*. Lund: Framtidsverkstäder AB.
- Bäck Wiklund, Margareta och Johansson, Thomas (2012). *Nätverksfamiljen*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Ekström, Simon, (2006). Fadime Sahindal och misstankens hermeneutik, I: *Orientalen i Sverige: Samtid möten och gränssnitt*. Lund: Studentlitteratur. s 274 -323.
- Ekström, Simon, (2009). *Hedersmorden och orden: Berättelser om kultur, kritik och skillnad*. Göteborg: Makadam.
- Englund, Tomas (1986/2001a). *Curriculum as a Political problem. Changing educational conceptions with special reference to citizenship education*. Lund: Studentlitteratur.
- Eriksen, Thomas Hylland (1997). Andras oseder och vår kultur. I: *Moderna Tider*, Augusti s.26 – 33.
- Eriksen, Thomas Hylland (1999). *Kulturterrorismen: en uppgörelse med tanken om kulturell renhet*. Nora: Nya Doxa.
- Fanon, Frantz (1997). *Svart hud, vita masker*. Göteborg: Daidalos

- Fioretos, Ingrid; Gustafsson, Kristina och Norström, Eva (2014). *Tolkade möten: Tolkningens betydelse för rättssäkerhet och integration*. Lund: Studentlitteratur.
- Giddens, Anthony (1991). *Modernity and self identity: Self and society in the late modern age*. Cambridge. Polity Press.
- Grutzky, Eduardo & Åberg, Lars (2013). *Heder och samvete: en bok om hederskultur i Sverige*. Stockholm: Fri tanke.
- Gustafsson, Kristina (2004). *Muslimsk skola svenska villkor: Konflikt, identitet och förhandling*. Umeå: Borea.
- Gustafsson, Kristina, Fioretos, Ingrid och Norström, Eva (2012). Between Empowerment and powerlessness: Separated minors in Sweden. In: *New Directions in Child and Adolescence Development* 3/1/2012 pp. 65-77.
- Gustafsson, Fioretos och Norström (2013). Att få vara den man är. I: Bak, Maren & Brömssen, Kerstin von (red.) *Barndom & migration*. 1. uppl. Umeå: Boréa
- Gustafsson, Kristina. (2015). The reception of separated minors in Sweden: To receive with grace and knowledge. I: Leinonen, Johanna (ed.). *Participation, Integration and recognition*. Turku: Institute of migration. (Forthcoming).
- Hastrup, Kirsten (2010). *Kultur: Den flexibla gemenskapen*. Lund: Studentlitteratur.
- Hirdman, Yvonne (2003). *Genus: om det stabila föränderliga former*. 2., [rev.] uppl. Malmö: Liber
- Jaf & Stattin (2012) *Evaluation of a Universal Parenting Program: Connect*. Örebro: Örebro University.
- Janson, Staffan, Jernbro, Carolina & Långberg, Bodil (2011). *Kroppslig bestraffning och annan kränkning av barn i Sverige: en nationell kartläggning 2011*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna barnhuset.
- Jonsson, Stefan (1993). *De andra: amerikanska kulturkrig och europeisk rasism*. Stockholm: Norstedt.
- Johansson, Ella (1998). Berättelser om skillnad, berättelser om likhet: etnografi, värderingar och politik. *Dikotomier / Fredrik Miegel, Fredrik Schoug (red.)*. S. 202-217.
- Johansson, Ella (2000). Differences or similarity: Narrativity, Politics and Theory. I: *Ethnologia Scandinavica* 30/2000, s. 102 -114.
- Johansson, Thomas (2009). *Familjeliv*. 1. uppl. Malmö: Liber.
- Kâğıtçıbaşı, Çiğdem. (2007). *Family, self, and human development across cultures: theory and applications*. 2nd ed. Mahwah, N.J.: L. Erlbaum Associates.
- Kakabaveh, Amineh & Ekholm, Maria (red.) (2007). *Respektguiden: varken hora eller kuvad 2007*. Linköping: Bokförlaget Nixon.

- Kofman, Ellionor (2004). Family-Related Migration: A Critical Review of European Studies. I: *Journal of Ethnic and Migration Studies* vol. 30 (2) s. 243-262.
- Lindskov Cecilia (2010). *Family centre practice and modernity: A qualitative study from Sweden*. Liverpool: John Moores University. Diss.
- Mayne, John (2011). Contribution analysis: addressing cause and effect. In: Schwartz, R; Forss, K och Marra, M (red): *Evaluating the complex : attribution, contribution, and beyond*. New Brunswick, NJ: Transaction publishers. S. 53-96.
- Mayne, John (2012). Contribution analysis: Coming of age? I: *Evaluation*. 18(3) s.270 – 280.
- Meeuwisse, Anna, Sunesson, Sune & Swärd, Hans (red.) (2006). *Socialt arbete: en grundbok*. 2., [rev. och utök.] utg. Stockholm: Natur och kultur.
- Metodstödshäfte (2012). *Ur barnens perspektiv*. Sveriges Kvinno- och Tjejjourers Riksförbund SKR.
- Morén, Stefan (1992). *Förändringens gestalt: om villkoren för mänskligt bistånd*. 1. uppl. Stockholm: Publica.
- Nussbaum Martha C (2002). *Kvinnors liv och social rättvisa. Ett försvar för universella värden*. Göteborg: Daidalos.
- Perdahl, Anna-Lena (2009). *Verksamhetsutveckling i socialt arbete: konstruktion och utprovning av en interaktiv modell*. Umeå: Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet
Tillgänglig på Internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-25746>.
- Polite, Oivvio (2007). *White like me: utvalda texter om rasism 1992-2007*. Skärholmen: Danger Bay press.
- Rosén, Annika (2010). *Är detta seriöst? En studie av anhöriginvandring till Sverige*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Ruddick, Sara (1995). *Maternal thinking: toward a politics of peace*. Boston: Beacon Press.
- Salonen, Tapio (2010). *Barnfattigdom i Sverige: Barns ekonomiska utsatthet*. Stockholm: Rädda barnen.
- Schlytter, Astrid, (2004). *Rätten att själv få välja: arrangerade äktenskap, kön och socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Sennett, Richard (1998). *The Corrosion of character: The personal consequences of work in the new capitalism*. New York & London. W. W. Norton & Company.
- Sherefay, Sonia ([2003]2009). *Barnen i våra hjärtan: studiematerial för att stärka föräldrarnas roll i det mångkulturella Sverige*. Stockholm: Rädda barnen.

Skau, Greta Marie (2007). *Mellan makt och hjälp: [om det flertydiga förhållandet mellan klient och hjälpare]*. 3.,[uppdaterade] uppl. Stockholm: Liber.

Studiehandledning, *Att vara förälder i Sverige: En föräldracirkel där vi samtalar om barnet i familj och samhälle*. Länsstyrelsen Stockholm och Stockholms stad.

Studiehäfte och film (2006). *Jag sa att jag hade en mardröm*. Annika Ernst, Eureka.

Taylor, Charles (1995). *Identitet, frihet och gemenskap: politisk-filosofiska texter*. Göteborg: Daidalos.

Våldsutsatta kvinnor: ett utbildningsmaterial för socialtjänstens personal. 2. uppl. (2003). Stockholm: Socialstyr. Tillgänglig på Internet: <http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2003/2003-110-2>.

Wikan, Unni, (2010): *En fråga om heder*. Stockholm: Ordfront.

Offentligt tryck:

Brottsbalk SFS (1962:700)

Föräldrabalk SFS (1949:381)

Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga SFS (1990:52) LVU

Regeringsbeslut 2007 (S2007/4337/ST)

Skollag SFS (2010:800)

Socialtjänstlag SFS (2001:453)

SOU 2008:18 *Evidensbaserad praktik inom socialtjänsten – till nytta för brukaren*. Stockholm: Fritze.

Annat material och otryckta källor:

Intervjuer och övrigt, för denna utvärdering, insamlat material som det refereras till i texten förvaras i forskningshuvudmannens, Linnéuniversitetets ägo. Detta material presenteras löpande i texten.